บทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

พระมหาสิทธิชัย เตชวณฺโณ (ธรรมสุจริต)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2567

บทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

พระมหาสิทธิชัย เตชวณฺโณ (ธรรมสุจริต)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2567

ROLE OF MILLIONAIRE IN SUPPORTING BUDDHISM IN THE DHAMMAPADA COMMENTARY

PHRAMAHA SITTHICHAI TEJAVANNO (THAMMASUCHARIT)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE MASTER DEGREE OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
2024

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : **บทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท**

ชื่อนักศึกษา : **พระมหาสิทธิชัย เตชวณฺโณ (ธรรมสุจริต)**

ชื่อปริญญา : **ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**

สาขาวิชา : **พุทธศาสนาและปรัชญา**

ปีพุทธศักราช : **2567**

อาจารย์ที่ปรึกษา : **ผศ.ดร.อุเทน ลาพิงค์**

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท 2) เพื่อศึกษาบทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท 3) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร ศึกษาข้อมูลจากการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาค 1- 8 ที่เกี่ยวข้องกับประวัติและบทบาทของเศรษฐี

ผลการวิจัยพบว่า:

1.ประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พบว่าเศรษฐีทั้ง 5 ท่าน คือ อนาถบิณฑิกเศรษฐี โชติกเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี โฆสกเศรษฐี และจิตตเศรษฐี มีฐานะและเส้นทางชีวิตที่แตกต่างกัน บางท่านมีฐานะร่ำรวยมาตั้งแต่เกิด มีชีวิตที่สมบูรณ์ราบรื่นไม่พบอุปสัคใดๆในชีวิตเลย บางท่านเกิดมาในตระกูลเศรษฐีมีฐานะร่ำรวยแต่ภายหลังต้องพบกับปัญหาชีวิต แต่ด้วยสติปัญญาและบุญบารจึงทำให้กลับมามีฐานะร่ำรวยเหมือนเดิม บางท่านไม่ได้เกิดมาในตระกูลเศรษฐี ต้องพบกับอุปสัคปัญหามากมายแทบเอาชีวิตไม่รอด แต่ด้วยบุญบารมีจึงทำให้รอดพ้นอันตรายมาได้ และได้เป็นเศรษฐีในที่สุด แต่ละท่านต้องผ่านการสร้างสั่งสมบุญบารมีมานับภพนับชาติไม่ถ้วน เมื่อถึงเวลาที่บุญส่งผล จึงทำให้ได้สมบัติอัศจรรย์ และได้พบพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมและเข้าถึงธรรมในที่สุด

2. บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พบว่าเศรษฐีทั้ง 5 ท่าน มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการอุปถัมภ์ปัจจัย 4 อนาถบิณฑิกเศรษฐีบริจาคเงิน 54 โกฏิ สร้างวัดพระเชตวัน ให้การอุปถัมภ์บำรุงอย่างดี ไม่เคยเข้าวัดมือเปล่า ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศในด้านการถวายทาน โชติกเศรษฐีอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตชาติ ได้ถวายน้ำอ้อยแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า ได้สร้างพระคันธกุฎี ด้วยรัตนะ 7 ประการ ให้ขุดสระโบกขรณี 3 สระ ปลูกดอกไม้ 5 สี โปรยรัตนะรอบคันธกุฎีแจกจ่ายให้กับ

พุทธบริษัทผู้มาฟังธรรม ได้จัดงานฉลอง 9 เดือน นิมนต์พระ 6 ล้าน 8 แสนรูป ถวายไตรจีวรและถวายผ้าสำหรับทำจีวร เมณฑกเศรษฐี ปลูกฝังให้นางวิสาขาหลานสาวเข้าวัดทำบุญตั้งแต่เด็กจนได้บรรลุโสดาบัน เป็นผู้ทูลขอพุทธานุญาตให้ภิกษุรับปัญจโครสและเสบียงเดินทางได้ โฆสกเศรษฐี ใช้สมบัติที่รับมรดกนำมาบริจาคสร้างโรงทานเลี้ยงคนยากจน บำรุงสมณะนักบวชดาบส ได้ฟังธรรมจนบรรลุโสดาบันแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนาและให้สร้างโฆสิตาราม จิตตเศรษฐี ได้ถวายสวนชื่ออัมพาฏกวัน ให้สร้างวิหารและเสนาสนะไว้ในพระพุทธศาสนา ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศด้านการแสดงธรรม

3. วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พบว่าทั้ง 5 มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ได้พบพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างตั้งมั่น ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้านปัจจัย 4 เป็นแบบอย่างให้กับประชาชนและคนรอบข้างได้ประพฤติปฏิบัติตาม สามารถนำบทบาทของเศรษฐีมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ พระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ได้จะต้องอาศัยพุทธบริษัท 4 ภิกษุ ภิกษุณี มีหน้าที่ศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาประพฤติปฏิบัติและเผยแผ่ ส่วนอุบาสกอุบาสิกามีหน้าที่ศึกษาพระธรรมคำสอนนำไปประพฤติปฏิบัติและให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เมื่อต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์แล้วก็จะทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

คำสำคัญ : บทบาท, เศรษฐี, อุปถัมภ์, อรรถกถาธรรมบท

ABSTRACT

Thesis Topic	**: Role of Millionaire in Supporting Buddhism in the Dhammapada Commentary**
Student's Name	**: Phramaha Sitthichai Tejavanno (Thammasucharit)**
Degree Sougth	**: Master of Arts**
Program	**: Buddhism and Philosophy**
Anno Domini	**: 2024**
Advisor	**: Asst.Prof.Dr. Uten Larping**

The objectives delineated in this thesis encompassed a multifaceted investigation pertaining to the patronage of wealthy individuals towards the Buddhist faith as depicted within the Dhammapada Commentary. The first objective aimed to delve into the historical backdrop surrounding affluent individuals who extended their patronage to the Buddha's teachings. Following this, the second objective sought to meticulously scrutinize the contributions and involvement of millionaires in supporting Buddhism, as elucidated within the Dhammapada Commentary. Lastly, the third objective entailed a comprehensive analysis of the multifaceted roles undertaken by these affluent supporters of Buddhism within the same commentary. This scholarly endeavor adopts a documentary research approach, systematically gathering and synthesizing pertinent information sourced from Parts 1-8 of the Dhammapada Commentary, with a specific focus on elucidating the historical context and delineating the roles played by millionaires in advancing the Buddhist tradition.

The results of research were found that:

1. The historical narrative elucidated within the Dhammapada Commentary sheds light on the patronage extended by affluent individuals towards Buddhism, spotlighting five prominent figures: Anathabindika Setthi, Chotika Setthi, Mendaka Setthi, Ghosaka Setthi, and Chitta Setthi. Each of these individuals traversed distinct trajectories characterized by divergent socio-economic backgrounds and life experiences. While some were born into opulence, enjoying privileged and relatively unobstructed paths, others encountered adversities despite their initial affluence, yet

navigated through them with sagacity and accrued merit, ultimately regaining their erstwhile prosperity. Moreover, there were those who hailed from humble origins, confronting myriad hardships and teetering on the brink of survival. Nevertheless, propelled by their amassed merit, they surmounted obstacles and ascended to affluence. This journey of merit accumulation, spanning across numerous lifetimes, culminated in a fortuitous convergence wherein their merits ripened, facilitating their auspicious encounter with the Buddha. Subsequently, they embraced his teachings, thereby attaining profound insights into the Dhamma.

2. The role played by affluent individuals in supporting Buddhism, as depicted in the Dhammapada Commentary, is characterized by the notable contributions of five millionaires across diverse domains, primarily in bolstering the essential requisites of the faith. Anathabindika, a wealthy benefactor, exemplified this commitment by endowing 54 million baht towards the construction of the Jetavana Temple and consistently offering substantial support, never failing to enter a temple empty-handed. His altruism earned commendation from the Lord Buddha for his exemplary almsgiving. Similarly, Chotika Setthi, steeped in a legacy of Buddhist patronage, demonstrated his devotion by presenting sugarcane juice to the Pacceka Buddha and erecting the Phra Khanthakudi embellished with seven gems, three ponds, and a variety of colorful flora. He further distributed gems among attendees of Buddhist teachings and orchestrated an elaborate nine-month celebration, wherein over six million monks were invited to receive robes. Mendaka Setthi's philanthropy extended to nurturing his niece, Visakha, in temple life from infancy until her attainment of Sotapanna. Additionally, he sought the Buddha's approval for monks to receive panchakos and travel provisions. Khosakha Setthi employed his inherited wealth towards the establishment of an almshouse, facilitating sustenance for the indigent and fostering the dissemination of the Dhamma until he himself attained Sotapanna. Subsequently, he embraced Buddhism wholeheartedly and supervised the construction of Khositaram. Lastly, Chittasadee's endeavors culminated in the dedication of the Ampathakawan garden and the erection of Buddhist temples and residences, meriting accolades from the Lord Buddha for his exemplary exposition of the Dhamma.

3. In the examination of the role played by affluent individuals in supporting Buddhism as presented in the Dhammapada Commentary, it was discerned that all five individuals demonstrated a profound commitment to the Buddhist faith. Following their encounters with the Buddha and attentive listening to his teachings, they embraced Buddhism with unwavering conviction, actively engaging in the support of Buddhism across various dimensions. Their actions served as exemplars for emulation by others. The involvement of these millionaires imparts practical insights with broader implications for life. The establishment and consolidation of Buddhism hinge upon the concerted efforts of four key constituencies: Buddhist monastics, who engage in the study, practice, and propagation of the Buddha's teachings; laymen and laywomen, who similarly dedicate themselves to the study and application of the Dhamma while concurrently supporting the Buddhist cause. It is through the diligent discharge of responsibilities by each of these groups that Buddhism stands to prosper and endure.

Keywords : Role, Millionaire, Supporting, Dhammapada Commentary

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างดียิ่งจากบุคคลหลายฝ่าย ในการให้คำแนะนำปรึกษา และปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณโครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย ที่ให้การสนับสนุนทุนการศึกษาต่อผู้วิจัย มีโอกาสทางการศึกษาเล่าเรียน ค้นคว้า รวบรวมความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ระดับมหาบัณฑิต

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา มหาวิทยาลัยที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา ที่ให้ได้รับโอกาสมีสถานที่ในการศึกษา เล่าเรียน ค้นคว้า รวบรวมความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ในมหาวิทยาลัยแห่งนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณบดี คณะศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่อำนวยความสะดวกในการศึกษาตลอดหลักสูตร ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร, รองศาสตราจารย์ ดร. ที่กรุณาเป็นประธานควบคุมการสอบ ขออนุโมทนาคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ทุกท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของเนื้อหาในเล่มวิทยานิพนธ์ด้วยดี

ขออนุโมทนาคณาจารย์สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ขออนุโมทนา ผศ.ดร.อุเทน ลาพิงค์ ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุง แก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ ขออนุโมทนาเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ทุกท่าน ที่ได้ให้ความสะดวกด้วยดีเสมอมา และขออนุโมทนาครอบครัวและญาติมิตรทุกท่าน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ที่คอยห่วงใยให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจตั้งแต่เริ่มเรียนจนถึงจบการศึกษาเป็นอย่างดี

คุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของมารดา บิดา ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง และขอแผ่คุณความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม ทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระมหาสิทธิชัย เตชวณฺโณ (ธรรมสุจริต)

สารบัญคำย่อ

ตำราที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหลักคำสอนใน “บทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” เป็นข้อมูลอ้างอิง จาก พระไตรปิฎกภาษาไทย 45 เล่ม ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 โดยมีคำย่อและคำเต็มที่อ้างถึง ดังนี้

คำย่อ	**คำเต็ม**
พระวินัยปิฎก	
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวิภังค์
วิ.ม.	วินัยปิฎก มหาวรรค
วิ.จู.	วินัยปิฎก จูฬวรรค
พระสุตตันตปิฎก	
ม.อุ.	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์
องฺ.เอกก.	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต
ขุ.ธ.	ขุททกนิกาย ธรรมบท
ขุ.เปต.	ขุททกนิกาย เปตวัตถุ

การอ้างอิง

ชื่อย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกมี 3 ตอน คือ เลขเล่ม/เลขข้อ/เลขหน้า เช่น ที.ม. 10/136/82. หมายถึง พระไตรปิฎก หมวดพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 10 ข้อที่ 136 หน้าที่ 82 เป็นต้น

ชื่อย่อคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส มี 2 ตอน หมายถึง เลขเล่ม/เลขหน้า เช่น 3/5 หมายถึง เล่มที่ 3 หน้าที่ 5 เป็นต้น

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย..... จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... ช
กิตติกรรมประกาศ..... ญ
สารบัญคำย่อ..... ฎ
สารบัญ..... ฏ
บทที่ 1 บทนำ..... 1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1
1.2 คำถามวิจัย..... 2
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย..... 3
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย..... 3
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ..... 4
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 4
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย..... 9
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ..... 10
บทที่ 2 ประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท.... 11
2.1 ประวัติของอนาถบิณฑิกเศรษฐี..... 11
2.1.1 ประวัติในอดีตชาติ..... 11
2.1.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ..... 12
2.1.3 สรุปประวัติอนาถบิณฑิกเศรษฐี..... 17
2.2 ประวัติของโชติกเศรษฐี..... 18
2.2.1 ประวัติในอดีตชาติ..... 18
2.2.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ..... 20
2.1.3 สรุปประวัติโชติกเศรษฐี..... 24
2.3 ประวัติของเมณฑกเศรษฐี..... 24
2.3.1 ประวัติในอดีตชาติ..... 25
2.3.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ..... 27

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

2.3.3 สรุปประวัติเมณฑกเศรษฐี 30
2.4 ประวัติของโฆสกเศรษฐี 31
2.4.1 ประวัติในอดีตชาติ 31
2.4.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ 31
2.4.3 สรุปประวัติโฆสกเศรษฐี 34
2.5 ประวัติของจิตตเศรษฐี 35
2.5.1 ประวัติในอดีตชาติ 35
2.5.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ 36
2.5.3 สรุปประวัติจิตตเศรษฐี 38
2.6 สรุปสาระสำคัญ 39
บทที่ 3 บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท... 40
3.1 บทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐี 40
3.1.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม 40
3.1.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร 40
3.1.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ 42
3.1.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช 43
3.1.5 สรุปบทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐี 44
3.2 บทบาทของโชติกเศรษฐี 45
3.2.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม 45
3.2.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร 45
3.2.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ 46
3.2.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช 47
3.2.5 สรุปบทบาทของโชติกเศรษฐี 48
3.3 บทบาทของเมณฑกเศรษฐี 49
3.3.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม 49
3.3.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร 49
3.3.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ 51
3.3.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช 52
3.3.5 สรุปบทบาทของเมณฑกเศรษฐี 52

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3.4 บทบาทของโฆสกเศรษฐี..... 53
3.4.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม..... 53
3.4.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร..... 53
3.4.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ..... 54
3.4.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช..... 54
3.4.5 สรุปบทบาทของโฆสกเศรษฐี..... 55
3.5 บทบาทของจิตตเศรษฐี..... 56
3.5.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม..... 56
3.5.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร..... 56
3.5.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ..... 57
3.5.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช..... 58
3.5.5 สรุปบทบาทของจิตตเศรษฐี..... 59
3.6 สรุปสาระสำคัญ..... 60
บทที่ 4 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท..... 62
4.1 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม
สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม..... 62
4.2 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์ภัตตาหาร
สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์ภัตตาหาร..... 64
4.3 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ
สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ..... 68
4.4 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์เภสัช
สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์เภสัช..... 73
4.5 สรุปสาระสำคัญ..... 76
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ..... 77
5.1 บทสรุป..... 77
5.1.1 ประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท..... 77
5.1.2 บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท..... 80

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

5.1.3 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท..... 82
5.2 ข้อเสนอแนะ..... 84
5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย..... 84
5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย..... 85
บรรณานุกรม..... 87
ประวัติผู้วิจัย..... 88

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อรรถกถาธรรมบทเป็นคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่พระพุทธโฆสเป็นผู้แต่ง แต่ในบทนมัสการพระรัตนตรัยหรือบทปณามคาถาระบุว่า พระพุทธโฆสได้แปลอรรถกถาธรรมบทจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ ได้นำเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกบ้าง พระสุตตันตปิฎกบ้าง มาประพันธ์เพื่ออธิบายความธรรมบท ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ขุททกนิกายธรรมบท เล่มที่ 25 แต่งเป็นบทร้อยกรองเรียกว่า คาถา แบ่งเป็น 26 วรรค 423 คาถา มีนิทานประกอบจำนวน 302 เรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่องจะมีลักษณะการเล่าเรื่องเป็นเอกลักษณ์ประจำทุก ๆ เรื่อง กล่าวคือแต่ละเรื่องประกอบด้วยหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างครอบคลุม เหมาะกับคนทุกเพศทุกวัย ง่ายต่อการเข้าใจ มีเนื้อความที่ไม่ซับซ้อน เป็นคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม การทำดีการทำชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาป เช่นคำสอนหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่ว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตให้ผ่องแผ้ว คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทุกคาถาตั้งแต่คาถาแรกถึงคาถาสุดท้ายล้วนมีคุณค่าทางศีลธรรม ในอรรถกถาธรรมบท นอกจากเป็นเรื่องทางศาสนาเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษแล้ว ยังมีเรื่องที่เกี่ยวกับปรัชญาการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนแต่ละชนชั้น สังคมเศรษฐกิจและการปกครอง เป็นต้น

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มักจะพบว่ามีเรื่องราวที่กล่าวถึงบทบาทของเศรษฐีซึ่งเป็นบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการช่วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เช่นให้การอุปถัมภ์ปัจจัย 4 คือการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม การอุปถัมภ์ภัตตาหาร การอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ การอุปถัมภ์เภสัช ซึ่งเศรษฐีที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในยุคนั้น ได้แก่ อนาถบิณฑิกเศรษฐี โชติกเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี โฆสกเศรษฐี จิตตเศรษฐี ฯลฯ

เรื่องราวของเศรษฐีนั้นเป็นเรื่องที่น่าศึกษา เพราะเป็นผู้นำทางด้านเศรษฐกิจทั้งโดยหน้าที่และอาชีพ เศรษฐีจึงมีความใกล้ชิดกับประชาชนเป็นอย่างมากและเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ฉะนั้น เมื่อเศรษฐีนับถือพระพุทธศาสนาและให้การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยความศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า ก็น่าจะเป็นเหตุจูงใจอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและนับถือพระพุทธศาสนาตามไปด้วย นับเป็นการช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอีกวิธีหนึ่ง

เศรษฐีในพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือสังคม ช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย 4 โดยการถวายจีวรและเครื่องนุ่งห่ม ภัตตาหาร สร้างอารามและ

เสนาสนะให้แก่วัดต่าง ๆ มากมาย ถวายเภสัช ช่วยอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรเป็นประจำสม่ำเสมอ เศรษฐีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจะได้รับการแต่งตั้งตำแหน่งเศรษฐีจากพระราชาของแคว้นนั้นๆ ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อบ้านเมืองหลายอย่าง จึงมีผลทำให้เศรษฐกิจของประเทศหรือรัฐนั้น ๆ มีความเจริญขึ้น เช่น การค้าขายภายในเมืองการติดต่อค้าขายกับต่างเมือง การช่วยส่งเสริมการกสิกรรม ส่งเสริมการช่างฝีมือต่าง ๆ เป็นผู้ควบคุมระบบการเงินโดยทำหน้าที่คล้ายนายธนาคาร นอกจากนี้ เศรษฐียังมีส่วนสำคัญในการบำรุงพระพุทธศาสนา รวมทั้งช่วยเหลือคนยากจนด้วยการบริจาคอาหารตั้งโรงทานเป็นประจำ ซึ่งนับเป็นการช่วยเหลือสังคมอีกวิธีหนึ่ง

นอกจากนี้ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐี จะต้องมีคุณธรรมเหล่านี้ประจำใจ คือสังคหวัตถุธรรม ได้แก่ ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์ผู้อื่น ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือธรรมที่ช่วยอำนวยประโยชน์ให้แก่ตนเองและคนรอบข้าง ฆราวาสธรรม ธรรมสำหรับผู้ครองเรือนและครองใจคนรอบข้าง พรหมวิหารธรรม ธรรมสำหรับผู้เป็นใหญ่ และต้องรู้จักวิธีการบริหารจัดการธุระหน้าที่ต่าง ๆ ของตนเอง โดยอาศัยหลักธรรมาภิบาลหรือหลักปกครองที่ดี ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐีจะต้องปกครองดูแลผู้คนจำนวนมาก ในการดำเนินการทางธุรกิจให้มีความเจริญก้าวหน้า จึงจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานมีความถูกต้องและสุจริตยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องราวของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีความน่าสนใจ เป็นแบบอย่างในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังนั้นผู้วิจัยต้องการศึกษาบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ทางวิชาการมาช่วยในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาต่อยอดในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาต่อไป

1.2 คำถามวิจัย

1.2.1 ประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นอย่างไร

1.2.2 บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นอย่างไร

1.2.3 ผลวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.3.2 เพื่อศึกษาบทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยนี้ ได้กำหนดเนื้อหาที่เกี่ยวกับบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาเฉพาะประวัติและบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้านปัจจัย 4 คือ (1) การอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม (2) การอุปถัมภ์ภัตตาหาร (3) การอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ (4) การอุปถัมภ์เภสัช โดยเลือกเอาเศรษฐีที่มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ที่มีบทบาทและชื่อเสียงโด่งดังในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา 5 ท่าน คือ (1) อนาถบิณฑิกเศรษฐี (2) โชติกเศรษฐี (3) เมณฑกเศรษฐี (4) โฆสกเศรษฐี และ (5) จิตตเศรษฐี

1.4.2 ขอบเขตด้านเอกสาร

ศึกษาข้อมูลจากเอกสารขั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และเอกสารขั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาค 1- 8 และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติ แนวคิด ทฤษฎีและบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารขั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ที่เกี่ยวข้องกับประวัติและบทบาทของเศรษฐีทั้ง 5 ท่านที่เกี่ยวข้องกับการอุปถัมภ์ด้านปัจจัย 4 คือ (1) การอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม (2) การอุปถัมภ์ภัตตาหาร (3) การอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ และ (4) การอุปถัมภ์เภสัช

2) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารขั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาค 1- 8 และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติ แนวคิด ทฤษฎีและบทบาทของเศรษฐีทั้ง 5 ท่านที่เกี่ยวข้องกับการอุปถัมภ์ด้านปัจจัย 4

3) ศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประมวลผลให้ได้เนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เช่น ประวัติและบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

4) เรียบเรียง ตามวัตถุประสงค์ ขัดเกลา วิเคราะห์ ปรับแก้ไขเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์

5) เขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

6) นำเสนอ เผยแพร่ ผลงานวิจัยในรูปแบบบทความทางวิชาการ ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญาที่ได้กำหนดไว้

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

1.6.1 ได้ทราบประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.6.2 ได้ทราบบทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.6.3 ได้ทราบผลวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.6.4 ได้ทราบข้อมูลทางวิชาการอันเป็นองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับบทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.7.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), (2540) ได้เขียนไว้ในหนังสือ จาริกบุญจารึกธรรม ได้กล่าวถึงอนาถบิณฑิกอุบาสกและนางวิสาขาอุบาสิกาที่เมืองสาวัตถีว่า เมืองสาวัตถี เป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนานที่สุดในการบำเพ็ญพุทธกิจ คือ พระองค์ทรงเสด็จมาประทับที่เมืองนี้ถึง 25 พรรษา โดยแบ่งออกเป็น 2 วัด คือ ทรงประทับที่วัดพระเชตวันนานถึง 19 พรรษา ซึ่งเป็นวัดที่อนาถบิณฑิกอุบาสกได้สร้างถวายและทรงประทับอีกวัดหนึ่งคือ วัดบุพพาราม 6 พรรษา ซึ่งเป็นวัดที่นางวิสาขาอุบาสิกาได้สร้างถวาย แต่ที่จริงยังมีวัดใหญ่ในกรุงสาวัตถีอีกวัดหนึ่ง คือ วัดราชการามหรือวัดราชิการาม พระอารามแห่งนี้สร้างโดยพระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นอุบาสกที่มีความสำคัญของพระพุทธศาสนา ที่มีความคุ้นเคยสนิทสนม เป็นผู้อุปถัมภ์องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ อาจจะเป็นด้วยเหตุที่กรุงสาวัตถีนี้ มีบุคคลที่มีความคุ้นเคยสนิทสนมใกล้ชิดกับพระองค์สัมมาสัมพุทธเจ้ามาก จึงเป็นเหตุให้พระองค์เสด็จมาประทับอยู่นาน ทั้ง ๆ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาเบื้องต้นที่เมืองราชคฤห์ แต่กลับมาประทับที่นี้มากที่สุด

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2540) ได้เขียนไว้ในหนังสือ ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว เนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึงบทบาทของอุบาสกและอุบาสิกา สรุปความว่า บทบาทของอุบาสกและอุบาสิกาในครั้งพุทธกาล มีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนาจนได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าเป็นเอตทัคค เช่นเดียวกับในภิกษุและภิกษุณีหลายท่านที่ได้รับยกย่องในฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกาเช่น จิตตเศรษฐี ท่านผู้นี้เป็นเอตทัคคะในทางพหูสูต พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญบุคคลเหล่านี้ว่าควรเอาเป็นแบบอย่าง ถ้าใครอยากเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกาที่ดีก็ให้เอาตัวอย่างจิตตเศรษฐีกับขุชชุตตราอุบาสิกา ท่านทั้ง 2 นี้เป็นมาตรฐานของอุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย ถ้าหากจะออกบวชก็ให้มองดูพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นมาตรฐานหรือเป็นแบบอย่าง

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม), (2546) ได้เขียนไว้ในหนังสือ เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา สรุปความว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีมหาอุบาสก ได้ซื้อที่ดินของพระเจ้าเชตราชกุมารและค่าก่อสร้างพระคันธกุฎีที่ประทับของพระพุทธเจ้าและเสนาสนะสงฆ์ รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 54 โกฏิ และได้ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์และให้ทานแก่คนยากจนเป็นประจำจนกระทั่งทรัพย์สินเงินทองที่เก็บสะสมไว้ลดน้อยลงไปตามลำดับ ถึงกระนั้นเศรษฐีก็ยังไม่ลดละการทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์

วศิน อินทสระ (2525) ได้เขียนไว้ในหนังสือ ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล สรุปได้ว่า นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยวัตรอันงามและมีปัญญารู้เหตุรู้ผลอันถ่องแท้ เธอเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม ให้ความสุข ความอบอุ่น ความสบายใจแก่บุคคลผู้เข้าใกล้คบหาสมาคม ให้ความรู้สึกที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนั้นนางยังเป็นเพศแห่งมารดาซึ่งมีความหมายอันยิ่งใหญ่ต่อโลก เป็นบุคคลที่น่านับถือ

เสฐียร พันธรังสี (2533) ได้เขียนไว้ในหนังสือ พุทธสถานในชมพูทวีป สรุปได้ว่า ในบรรดาอุบาสกและอุบาสิกานั้น ผู้นับถือพระรัตนตรัยในสมัยของพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ฝ่ายอุบาสกผู้ได้บำเพ็ญบุญไม่มีใครเกินอนาถบิณฑิกเศรษฐี ฝ่ายอุบาสิกาผู้ใจบุญไม่มีใครเกินนางวิสาขามหาอุบาสิกาผู้ขายเครื่องประดับสร้างวัดบุพพาราม

พระมนตรี สุปุตฺติโก (2551) ได้เขียนไว้ในหนังสือ พุทธจริยธรรมทางธุรกิจเข็มทิศเศรษฐี สรุปได้ว่า พุทธจริยธรรมทางธุรกิจเข็มทิศเศรษฐีได้แนะนำหลักการเพื่อการพัฒนาสำหรับทุก ๆ คน ให้กลายเป็นเศรษฐีขุมทรัพย์ทั้งภายในและภายนอกตามกระบวนการแห่งไตรสิกขา คือศีลสมาธิปัญญา นักบริหาร พนักงานบุคลากรจะมีความผาสุกทั่วหน้ากันด้วยกายวาจาใจที่ผ่องใสเบิกบานปราศจากความทุกข์เดือดร้อนหรือเบียดเบียน แต่เป็นการดำเนินธุรกรรมบนหลักของทางสายกลาง

ปัญญลักษณ์ สุวรรณ (2551) ได้เขียนไว้ในหนังสือ สูตรลับเศรษฐี สรุปได้ว่า ในโลกแห่งความเป็นจริงทุกวันนี้ เงินนั้นมีความสำคัญกับการดำรงชีวิตมาก เงินจะช่วยหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับชีวิตอย่างไม่มีสิ้นสุด ถ้ารู้จักวิธีใช้ และรู้จักวิธีหา คืออย่าหาเงินมาในทางที่ไม่ถูกต้องหรือคดโกง เพราะเงินที่ได้มาโดยวิธีนี้ จะมีความทุกข์ความกังวลติดตัวมาเสมอ สูตรลับข้อแรกของการจะเป็นเศรษฐีได้นั้น ต้องมีใจอยากอย่างแน่วแน่ว่าอยากจะเป็นเศรษฐี จะต้องปลุกจิตสำนึกให้ตัวเองคิดเรื่องการสร้างฐานะเป็นเรื่องสำคัญ

1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปิยะมาลี อาทะวงศ์, ชำนาญ เกิดช่อ, ฐิติพร สะสม, และสว่างจิต ขันตี (2566) ได้วิจัยเกี่ยวกับ การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจตามแนวทางของเศรษฐีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าด้านประวัติความเป็นมาของเศรษฐี จูฬันเตวาสิกเศรษฐีมีความฉลาด วิสัยทัศน์ไกล ขยัน อนาถปิณฑิกเศรษฐีมีความเมตตา บริจาคทานแก่ผู้ยากไร้เป็นประจำและสนับสนุนพระภิกษุสงฆ์ โฆสกเศรษฐีมีชีวิต

ที่พลิกผัน สุดท้ายเป็นมหาเศรษฐี กุมภโฆสกเศรษฐี เป็นลูกชายของเศรษฐี ออกจากบ้านเพื่อหนีโรคระบาด เมื่อกลับมาจึงใช้ทรัพย์ที่บิดาฝังไว้อย่างประหยัด เน้นคุณธรรมและความขยันจนเป็นมหาเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี มีชีวิตลำบากตอนต้น แต่มีชีวิตสุขสบายในที่สุด หลักพุทธธรรม จูฬันเตวาสิกเศรษฐีใช้ปาปณิกธรรมและวิริยะ อนาถปิณฑิกเศรษฐีใช้การให้ทาน โฆสกเศรษฐีใช้หลักไม่ผูกอาฆาตและให้อภัย กุมภโฆสกเศรษฐีใช้อิทธิบาท 4 เมณฑกเศรษฐีใช้บุญกิริยาวัตถุ การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจตามแนวทางของเศรษฐี จูฬันเตวาสิกเศรษฐีใช้ความรู้ทางด้านการเงินโดยใช้เงินต่อเงิน อนาถปิณฑิกเศรษฐีเน้นความตั้งใจและทำงานให้สมบูรณ์ โฆสกเศรษฐีเน้นไม่ผูกอาฆาต กตัญญูและเจริญพุทธานุสติ กุมภโฆสกเศรษฐีเน้นใช้เงินอย่างประหยัด และสุจริต เมณฑกเศรษฐีเน้นความอดทนและทำดีต่อเนื่อง

เอกวุฒิ สารมาศ (2548) ได้วิจัยเกี่ยวกับ บทบาทและคุณธรรมของเศรษฐีในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน พบว่า เศรษฐีในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบันมีบทบาทและคุณธรรมเหมือนกันในด้านให้การช่วยกิจการต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน การสงเคราะห์แก่ญาติพี่น้อง การสงเคราะห์แก่บริวารและผู้ใต้บังคับบัญชา และการสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้ แต่ต่างกันตรงที่เศรษฐีในสมัยพุทธกาลไม่มีการช่วยเหลือด้านการมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียน การสงเคราะห์แก่โรงพยาบาลและมูลนิธิต่างๆ เพราะในสมัยนั้น การศึกษาและการรักษาพยาบาลยังไม่มีความเจริญเหมือนในยุคปัจจุบัน บทบาทต่อพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์และราชสำนัก ของเศรษฐีทั้ง 2 กลุ่ม เศรษฐีในสมัยพุทธกาลจะให้ความสำคัญกับบทบาทด้านนี้มากกว่าเศรษฐีในสมัยปัจจุบัน ด้านคุณธรรม พบว่าเศรษฐีทั้ง 2 กลุ่ม มีคุณธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่เศรษฐีในสมัยพุทธกาลจะให้ความสำคัญกับคุณธรรมดังกล่าวมากกว่าเศรษฐีในสมัยปัจจุบัน

พระมหาสุวรรณ สุวณฺโณ (จุลพงษ์), (2554) ได้วิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมและบทบาทของเศรษฐีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกกับในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า คุณธรรมของเศรษฐีในพระไตรปิฎกและในสังคมไทยปัจจุบันที่เศรษฐีตัวอย่างทั้ง 10 ท่านได้ยึดถือปฏิบัติแล้วสามารถยกฐานะความเป็นอยู่ของตนให้เป็นเศรษฐี มีทรัพย์สินเงินทองกลายเป็นคนที่มีบทบาทและมีชื่อเสียงในสังคม คุณธรรมเหล่านี้ประกอบด้วยสังคหวัตถุธรรม ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ฆราวาสธรรม พรหมวิหารธรรมและเบญจศีล

ศิขิรินทร์ ไชยนา (2563) ได้วิจัยเกี่ยวกับ การนำหลักธรรม หัวใจของเศรษฐี ไปใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชาชนมีการนำหลักธรรมหัวใจเศรษฐี ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ประชาชนที่มีเพศอายุต่างกันมีการนำหลักธรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจไม่แตกต่างกัน ส่วนประชาชนที่มีระดับการศึกษา อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ภาวะหนี้สินต่างกันมีการนำหลักธรรมไปใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และประชาชนมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทาง

ในการนำหลักธรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจไว้ว่า การพึ่งพาตนเองโดยใช้ความขยัน การรู้จักประมาณความพอดีในการกินการใช้ การมีเพื่อนที่ดีมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การพออยู่พอกิน การรู้จักความพอเพียงไม่ใช้จ่ายเกิน สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้

พงศพันธ์ จันทรวาทิตย์ (2522) ได้วิจัยเกี่ยวกับ บทบาทของเศรษฐีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่า เศรษฐีอยู่ในวรรณะไวสยะ เป็นผู้มีความร่ำรวยอย่างยิ่ง ถือเป็นบุคคลสำคัญในสังคมและเป็นที่ยอมรับนับถือของชนทั่วไป เศรษฐีจึงมีบทบาทสำคัญในการควบคุมระบบเศรษฐกิจของแคว้น และมีส่วนสำคัญในด้านสังคมสงเคราะห์ อันเป็นการช่วยเหลือสังคมได้มาก รวมทั้งยังมีบทบาทสำคัญยิ่งในการอุปถัมภ์ และทำนุบำรุง ส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองแพร่หลายได้มากในสมัยพุทธกาล

พระครูวิบูลศีลพรต (สมหมาย อาสโภ), (2557) ได้วิจัยเกี่ยวกับ การศึกษาบทบาทชาวพุทธแบบอย่าง กรณีศึกษาบทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐีกับนางวิสาขามหาอุบาสิกา พบว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขามหาอุบาสิกามีบทบาทโดดเด่นด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ด้วยการถวายปัจจัย 4 อันสมควรแก่สมณบริโภคเหมือนกัน มีศรัทธามั่นในพระพุทธศาสนาอย่างไม่เสื่อมคลายเหมือนกัน สร้างเสนาสนะอันเป็นถาวรวัตถุไว้ในพระพุทธศาสนาคืออนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างวัดเชตวัน นางวิสาขามหาอุบาสิกาสร้างวัดบุพพาราม ทั้ง 2 ท่านเป็นเศรษฐีใจบุญชอบช่วยเหลืองานสังคมเป็นที่เคารพรักของบุคคลทั่ว ๆ ไป

ไพโรจน์ ศุภทีปมงคล (2549) ได้วิจัยเกี่ยวกับ การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของจิตตคหบดีอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าจิตตคหบดีเป็นผู้ที่มีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาหลายอย่าง ท่านเป็นผู้ที่สนใจศึกษาพระธรรมคำสอน และนำไปเผยแผ่ให้กับบุคคลอื่นเพื่อนำเพื่อนและญาติหรือคนนอกศาสนาหรือผู้ที่ยังไม่นับถือศาสนา ให้มีจิตเลื่อมใสอย่างมั่นคงในพระรัตนตรัย เช่น เขียนจดหมายพรรณนาถึงคุณของพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ ถึงเพื่อนที่อยู่ต่างถิ่นทั้งที่ไม่เคยเห็นหน้าจนเพื่อนเกิดความเลื่อมใสเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาทา), (2543) ได้วิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า ถ้าเป็นเศรษฐีแต่ไม่มีใจบุญ เป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว ก็ไม่มีประโยชน์อะไร การจะเป็นเศรษฐีในทางวัตถุได้ ทางจิตใจก็ต้องพร้อมเช่นกันกล่าวคือควรมองทรัพย์หรือวัตถุที่เป็นเครื่องอำนวยความสุข ในฐานะที่เป็นเพียงปัจจัยเพื่อก้าวไปสู่จุดหมายที่ดีกว่า เพื่อความสุขที่ประณีตยิ่งๆ ขึ้นไป

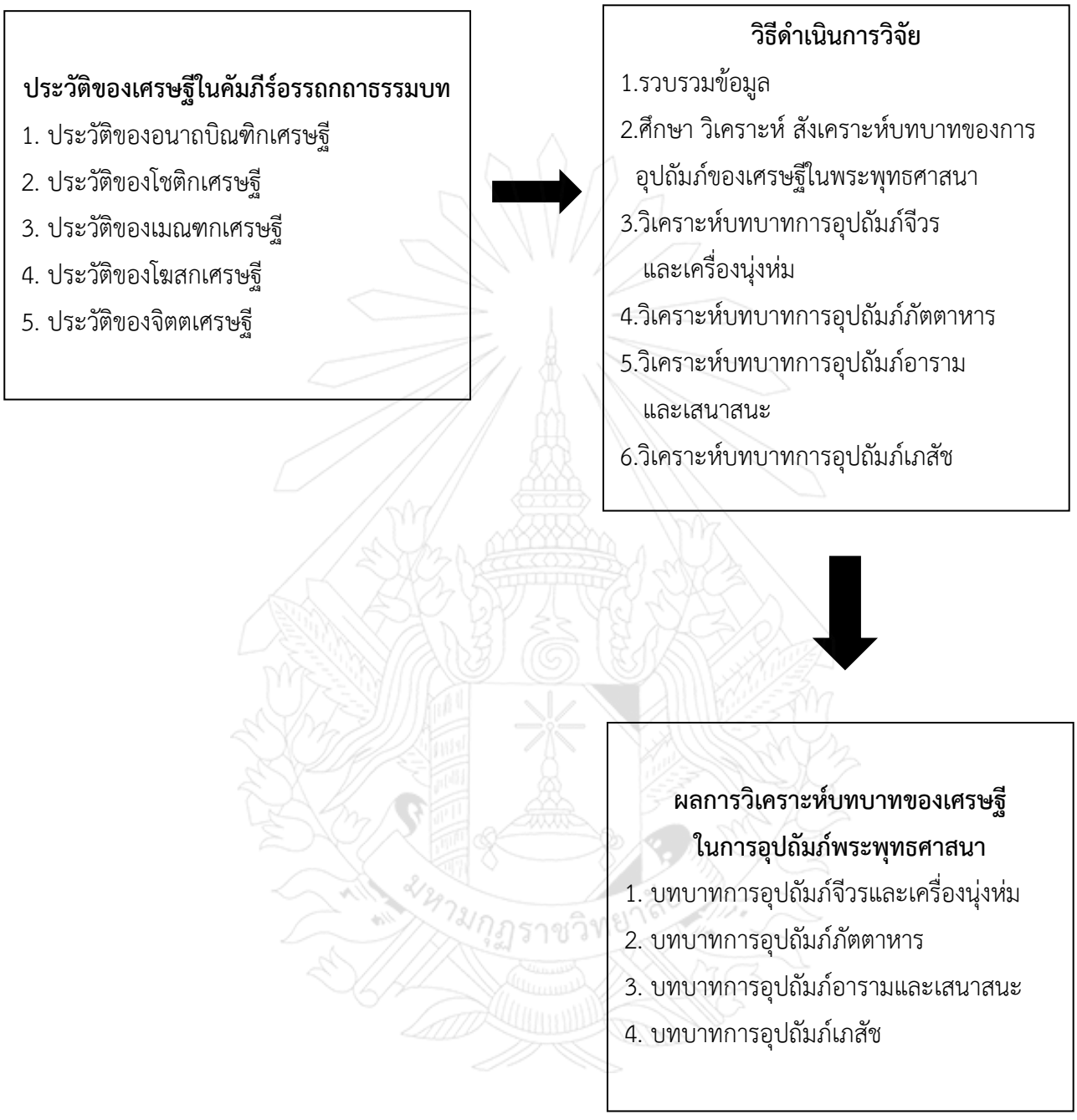
พระปลัดประวิทย์ ตปคุโณ (ทับทอง), (2546) ได้วิจัยเกี่ยวกับบทบาทและคุณธรรมของราชภัฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและในสังคมไทย พบว่า เศรษฐีมักได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้ากลุ่มอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกษัตริย์ผู้ปกครองแคว้นได้เล็งเห็นความสำคัญของเศรษฐีจึงได้รับแต่งตั้ง

ไว้ในตำแหน่งเศรษฐี เป็นราชภัฏผู้มีหน้าที่ เก็บภาษีนำทูลเกล้าถวายแด่พระราชาเป็นประจำ ทำหน้าที่เป็นราชภัฏฝ่ายดูแลทรัพย์สิน

มานพ นักการเรียน (2559) ได้วิจัยเกี่ยวกับ วิเคราะห์มนุษย์กับการปกครองในอรรถกถาธรรมบทพบว่า อำนาจเป็นสิ่งที่มีอยู่คู่กับการปกครอง สังคมใดมีการปกครอง สังคมนั้นก็ย่อมมีการใช้อำนาจ อำนาจที่ต้องการคืออำนาจที่เป็นธรรม (ธรรมวัส) รัฐไหนไม่มีเศรษฐี รัฐนั้นจะมีแต่ความยากจน พระราชาจึงจำเป็นต้องแสวงหาเศรษฐีหรือทายาทของเศรษฐีที่อยู่ในเมืองหรือรัฐอื่น ๆ มาอยู่ประจำเพื่อต้องการให้เศรษฐีนั้นช่วยทำให้ระบบเศรษฐกิจการค้าของบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เศรษฐีในสมัยพุทธกาลเป็นตำแหน่งที่พระราชาทรงแต่งตั้งและเป็นข้าราชการมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาด้านเศรษฐกิจและช่วยเก็บภาษีอากรให้แก่พระราชา

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าเศรษฐีในพระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาล เดิมทีมาจากศาสนาและลัทธิต่าง ๆ ให้ความเคารพและให้การอุปถัมภ์ศาสนาหรือลัทธินั้น ๆ เป็นอย่างดี ต่อมาภายหลังได้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนา มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ได้สบับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยการให้การอุปถัมภ์ในด้านต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะในด้านปัจจัย 4 คือ 1. การอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม 2. การอุปถัมภ์ภัตตาหาร 3. การอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ 4. การอุปถัมภ์เภสัช บางท่านมีส่วนแนะให้ญาติมิตรและสหายเข้ามานับถือพระพุทธศาสนา บางท่านมีส่วนในการบัญญัติสิกขาบทของพระพุทธเจ้าและมีส่วนในการชำระอธิกรณ์ แต่ยังไม่มีผู้ศึกษาเรื่องบทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทอย่างจริงจัง และเป็นระบบ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องนี้ เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายได้เข้าใจและได้รับประโยชน์จากการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย 4 อย่างสูงสุด

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายหรือที่ได้รับการยอมรับจากสังคมหรือที่สังคมคาดหวังเพื่อให้เกิดผลดีเป็นประโยชน์ต่อหมู่ชน ในที่นี้หมายถึงหน้าที่และผลงานของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นด้านหลักๆ ได้ 4 ด้าน คือ การอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม การอุปถัมภ์ภัตตาหาร การอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ การอุปถัมภ์เภสัช

เศรษฐี หมายถึง ผู้ประเสริฐผู้มั่งคั่งมีฐานะร่ำรวย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้หมายเอาเฉพาะเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยศึกษาประวัติของเศรษฐีที่ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ที่มีชื่อเสียงและผลงานโดดเด่น 5 ท่าน ดังนี้ 1.อนาถบิณฑิกเศรษฐี 2.โชติกเศรษฐี 3.เมณฑกเศรษฐี 4.โฆสกเศรษฐี 5.จิตตเศรษฐี

อุปถัมภ์ หมายถึง การทำนุบำรุงค้ำชู ในงานวิจัยนี้หมายถึง การดูแลสนับสนุนพระพุทธศาสนาด้านปัจจัย 4 คือ 1.การอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม 2.การอุปถัมภ์ภัตตาหาร 3.การอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ 4.การอุปถัมภ์เภสัช เพื่อให้พระพุทธศาสนามั่นคงและเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

บทที่ 2
ประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องชีวประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยจะนำเอาประวัติของเศรษฐีผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้านปัจจัย 4 และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป มาเป็นตัวอย่างเพียง 5 ท่าน ดังนี้

2.1 ประวัติของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

2.2 ประวัติของโชติกเศรษฐี

2.3 ประวัติของเมณฑกเศรษฐี

2.4 ประวัติของโฆสกเศรษฐี

2.5 ประวัติของจิตตเศรษฐี

2.6 สรุปสาระสำคัญ

2.1 ประวัติของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นมหาอุบาสกที่สำคัญผู้หนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ประวัติของท่านได้ถูกจารึกไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามากมาย ได้ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา การได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกและบทบาทในด้านต่าง ๆ ของท่าน ซึ่งได้กล่าวรายละเอียดเพิ่มเติมไว้ดังนี้

2.1.1 ประวัติในอดีตชาติ

ย้อนไปเมื่อหลายแสนกัปปีที่แล้ว ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เกิดเป็นผู้มีสกุลในเมืองหงสาวดี วันหนึ่งได้ฟังธรรมกถาของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้เห็นพระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งอัครทายกผู้เลิศกว่าทายกทั้งหลายในด้านการถวายทาน มีความปรารถนาที่จะได้ตำแหน่งนั้นบ้าง จึงกราบนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์แล้วได้จัดงานทำบุญถวายภัตตาหารตลอด 7 วัน แล้วปรารถนาเพื่อจะได้รับตำแหน่งอัครทายกผู้เลิศกว่าทายกทั้งหลายในด้านการถวายทาน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาก็ได้ตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญบุญบำเพ็ญกุศลตลอดชีวิต เมื่อสิ้นอายุขัยล่วงลับจากโลกนี้ไป ได้ไปเกิดเป็นเทวดาเสวยบุญบนสวรรค์ เวียนว่ายตายเกิดระหว่างเทวดาและมนุษย์หลายแสนกัป พอมาชาตินี้จึงได้รับตำแหน่งตามที่ปรารถนา

2.1.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเกิดและเติบโตมาในเมืองสาวัตถีในเขตปกครองแคว้นโกศล เดิมมีชื่อว่า สุทัตตะ บิดาชื่อว่าสุมนเศรษฐี ไม่ปรากฏชื่อมารดา มีน้องชายหนึ่งคนชื่อว่าสุภูตะ น้องสาวชื่อว่าสิริสุมนา ภรรยาชื่อว่าบุญญลักขณา ซึ่งเป็นน้องสาวของเศรษฐีในเมืองราชคฤห์ ส่วนน้องสาวของท่านก็เป็นภรรยาของราชคหกเศรษฐีเช่นกัน จึงมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันกับเศรษฐีเมืองราชคฤห์ อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะร่ำรวย มีลูกชาย 1 คน ชื่อกาละ ลูกสาว 3 คน คือ มหาสุภัททา จูฬสุภัททา และสุมนา หลังจากที่บิดามารดาเสียชีวิต จึงได้รับตำแหน่งเศรษฐีต่อจากบิดา ด้วยความที่ท่านเป็นคนใจบุญสุนทาน จึงสั่งให้จัดตั้งโรงทานไว้ที่หน้าบ้าน เพื่อบริจาคอาหารให้กับคนยากจนเป็นประจำทุกวัน และชอบช่วยเหลือเอื้อเฟื้อคนตกทุกข์ได้ยาก จึงได้รับการขนานนามจากประชาชนชาวเมืองสาวัตถีว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี แปลว่า เศรษฐีผู้เป็นที่พึ่งของคนยากจน (แปลตามศัพท์ว่า เศรษฐีผู้มีก้อนข้าวเพื่อคนทุกข์ยาก)

เดิมนับถือลัทธิปริพาชก ดำรงชีวิตอยู่ในเมืองสาวัตถี โดยมิได้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาเลย จนมาวันหนึ่งได้นำสินค้าไปค้าขายที่เมืองราชคฤห์ และได้เข้าพักอาศัยในบ้านของน้องเขยชื่อราชคหกเศรษฐีตามปกติ ซึ่งในวันนั้น เป็นวันที่ราชคหกเศรษฐีจะต้องจัดเตรียมงานถวายการต้อนรับพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมากที่ตนนิมนต์ไว้เพื่อที่จะมาฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ จึงมัวยุ่งอยู่กับการสั่งงานข้าทาสบริวารไม่มีเวลามาปฏิสันถารต้อนรับอนาถบิณฑิกเศรษฐีเหมือนเช่นเคย ทำได้เพียงแค่ได้ทักทายปราศรัยเล็กน้อยเท่านั้นแล้วก็สั่งงานต่อไป จึงเกิดความสงสัยขึ้นว่า น้องเขยคงจะมีงานอาวาหมงคลวิวาหมงคล บูชายัญพิธีหรือไม่ก็คงจะกราบทูลเชิญพระเจ้าพิมพิสารพร้อมทั้งกองทัพเสด็จมาเลี้ยงที่เรือนของตนในวันพรุ่งนี้เป็นแน่จึงไม่ได้มาต้อนรับเราเหมือนเช่นเคย ถ้าหากสั่งงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว คงได้มีเวลามาต้อนรับพูดคุยกับตน ด้วยความสงสัยจึงได้หาโอกาสเข้าไปไต่ถามข้อข้องใจนั้น จึงได้รับคำตอบว่า ที่มัวยุ่งอยู่กับการสั่งงานพวกข้าทาสบริวารนั้น ก็เพราะได้กราบทูลอาราธนานิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์มาเสวยและฉันภัตตาหารที่เรือนของตนในวันพรุ่งนี้

เศรษฐีพอได้ยินคำว่า พระพุทธเจ้าเท่านั้น ซึ่งเป็นคำที่ตนไม่เคยได้ยินไม่เคยรู้จักมาก่อน จึงย้อนถามถึงสามครั้งเพื่อให้แน่ใจ เมื่อราชคหกเศรษฐีได้กล่าวยืนยันทั้งสามครั้งว่า ขณะนี้พระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้าพระธรรมและพระสงฆ์เกิดขึ้นแล้วในโลก จึงเกิดปีติยินดีและมีศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า ปรารถนาจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในตอนนั้นทันที แต่ได้ถูกน้องเขยห้ามไว้ว่า ยังไม่สมควรเข้าเฝ้าเวลานี้ พรุ่งนี้เป็นเวลาที่เหมาะสมกว่า ได้เฝ้ารอเวลาด้วยจิตใจที่กระวนกระวายนึกถึงพระพุทธเจ้าตลอดทั้งคืน ไม่สามารถที่จะนอนหลับได้อย่างสนิท ต้องสะดุ้งตื่นถึง 3 ครั้งเพราะเข้าใจว่าถึงเวลาเช้าแล้ว จึงลุกขึ้นเดินออกจากบ้านไปทางประตูป่าสีตวันที่พวกอมนุษย์เปิดประตูให้ ในขณะที่ท่านเดินไปนั้น แสงสว่างทั้งหมดได้หายไป เกิดเป็นความมืดมิดสนิทแทน ทำให้เกิดความกลัว คิดที่จะเดินกลับ

ขณะนั้นได้มียักษ์ตนหนึ่งชื่อว่าสีวกะยักษ์ส่งเสียงให้ได้ยินว่า ช้าง 1 แสน ม้า 1 แสน รถม้าอัสดร 1 แสน สาวน้อยประดับต่างหูเพชร 1 แสนก็ยังไม่เท่าเศษเสี้ยวแห่งการก้าวเท้าไปข้างหน้าเพียงก้าวเดียว เชิญก้าวไปข้างหน้าเถิดท่านเศรษฐี อย่าถอยกลับเลย (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 113) เช่นนี้ถึงสามครั้ง พอครั้งที่สามความมืดจึงหายไปกลายเป็นความสว่างไสว จนท่านหายกลัวแล้วเดินเข้าไปป่าสีตวัน เช้ามืดวันนั้นพระพุทธองค์เสด็จลุกขึ้นจงกรมที่กลางแจ้งได้ทอดพระเนตรเห็นเศรษฐีเดินมา จึงได้ตรัสสนทนาปราศรัยและตรัสคาถาว่า พราหมณ์ผู้ดับทุกข์ได้แล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขทุกเวลา ผู้ที่ไม่ติดในกาม มีใจสงบเยือกเย็น ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ตัดความเกี่ยวข้องทุกอย่างได้ บรรเทาความกระวนกระวายใจ เข้าถึงความสงบ ย่อมอยู่เป็นสุข และทรงตรัสอนุปุพพิกถา คือ ทรงบรรยายถึงเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย แล้วทรงประกาศอานิสงส์ในการออกจากกาม อานิสงส์ในการออกบวช เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าเศรษฐีมีจิตละเอียด ปราศจากนิวรณ์เบิกบานผ่องใส มีใจเลื่อมใสศรัทธาแล้ว จึงทรงแสดงอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เศรษฐีพิจารณาตามจนเข้าใจถึงธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงก็ต้องมีความดับไปเป็นธรรมดา เหมือนผ้าขาวสะอาดรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี จนได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคลในพระพุทธศาสนาและได้ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต แล้วได้กราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์รับภัตตาหารเพื่อเจริญกุศลในวันพรุ่งนี้

เมื่อได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันบุคคลและได้ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตแล้ว ท่านเศรษฐีมีความต้องการที่จะทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เพื่อให้เสด็จไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองสาวัตถี และต้องการที่จะสร้างพระอารามถวายไว้ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเมืองสาวัตถี จึงได้เข้าไปกราบอาราธนานิมนต์ เมื่อพระองค์ทรงรับอาราธนาตามคำกราบทูลแล้ว จึงเดินทางกลับเมืองสาวัตถี ในระหว่างทางกลับจากกรุงราชคฤห์ถึงเมืองสาวัตถีเป็นระยะทาง 54 โยชน์ (1โยชน์เท่ากับ16 กิโลเมตร) ท่านเศรษฐีได้เชิญชวนบอกบุญให้ประชาชนมาช่วยกันสร้างวิหารสำหรับเป็นที่ประทับไว้ทุกๆ ระยะหนึ่งโยชน์ เพราะท่านเป็นที่รู้จักและเคารพรักของคนส่วนมาก จึงมีผู้คนมาช่วยเป็นจำนวนมาก เมื่อถึงเมืองสาวัตถีแล้วจึงได้ติดต่อขอซื้อพระราชอุทยานจากเจ้าชายเชตราชกุมาร โดยได้ตกลงขอซื้อกันด้วยการนำเงินมากองให้เต็มพื้นที่อุทยาน โดยต้องใช้เงินจำนวนถึง 18 โกฏิ (ค่าเงินในสมัยนั้น 1 โกฏิ เท่ากับ 10 ล้าน) เป็นค่าที่ดิน และใช้เป็นค่าก่อสร้างพระคันธกุฏีที่ประทับของพระพุทธเจ้าและเสนาสนะสงฆ์อีก 18 โกฏิ ทำบุญฉลองเสนาสนะอีก 18 โกฏิ รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 54 โกฏิ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 4) เจ้าชายเชตราชกุมารเห็นถึงความมุ่งมั่นและศรัทธาอันแรงกล้าของเศรษฐีจึงได้ถวายที่บางส่วนและแสดงความประสงค์ขอรับเป็นเจ้าภาพในการจัดสร้างซุ้มประตูถวาย (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 119) เมื่อการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ เศรษฐีจึงตั้งชื่อพระอารามนี้ว่า เชตวนาราม หรือ เช

ตวันมหาวิหารเพื่อเป็นการถวายพระเกียรติพระเจ้าเชตราชกุมารผู้เป็นเจ้าของที่ เมื่อการก่อสร้างพระอารามเสร็จสมบูรณ์แล้วจึงได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมพระภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าประทับ และได้จัดพิธีเฉลิมฉลองพระอารามอย่างยิ่งใหญ่เป็นเวลานานหลายเดือน ได้จัดถวายอาหารบิณฑบาตอันประณีตแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์

ตั้งแต่นั้นมา ท่านได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงถวายทานเป็นการใหญ่ประจำสม่ำเสมอ คือ สลากภัต 500 ที่ ปักขิกภัต 500 ที่ สลากยาคู 500 ที่ ปักขิกยาคู 500 ที่ ธุวภัต 500 ที่ คมิกภัต 500 ที่ คิลานภัต 500 ที่คิลาโนปัฏฐากภัต 500 ที่ และได้ตบแต่งอาสนะไว้ 500 อาสนะ เป็นประจำ เพราะความที่ท่านเศรษฐี เป็นผู้มีศรัทธามั่นคงไม่หวั่นไหว ฝักใฝ่ในการทำบุญให้ทาน ไม่มีผู้ใดเปรียบเทียบได้ พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 20, 31)

เมื่อท่านเศรษฐีเข้ามานับถือพุทธศาสนา ท่านมีความเคารพรักในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร ท่านจะไปเฝ้าพระพุทธองค์วันละ 2 ครั้งทุกวัน โดยที่ไม่เคยไปวัดมือเปล่าเลยต้องมีของติดไม้ติดมือไปถวายเสมอ ตอนเช้าก่อนเวลาฉันอาหาร จะให้คนตระเตรียมข้าวต้มและของขบฉันต่าง ๆ ไปถวาย หลังเวลาฉันอาหารแล้วก็จะให้คนตระเตรียมเภสัชมีเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น ถ้าจะไปฟังธรรมตอนเย็น ก็ให้ตระเตรียมเครื่องสักการะมีดอกไม้ธูปเทียนของหอมเครื่องลูบไล้และผ้า เป็นต้น ไปถวายด้วยทุก ๆ วัน จะให้คนจัดเตรียมอาสนะไว้ที่บ้านสำหรับพระภิกษุสงฆ์วันละ 2,000 ที่ รูปไหนต้องการสิ่งใดก็ให้คนจัดการนำมาถวายให้การดูแลเป็นอย่างดี แต่ท่านไม่เคยทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธองค์เลยสักครั้งเดียว เพราะท่านคิดว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าสุขุมาลชาติ เป็นกษัตริย์สุขุมาลชาติ ถ้าพระองค์จะทรงแสดงธรรม จะเป็นการทรงลำบากมากเกินไป เมื่อพระพุทธองค์ทราบเห็นนั้นจึงตรัสสอนเศรษฐีว่า ท่านเศรษฐีรักษาพระองค์ในฐานะที่ไม่ควรรักษา เพราะพระองค์บำเพ็ญบารมีมาด้วยความยากลำบาก เป็นเวลา 4 อสงไขยแสนกัป ก็เพื่อจะสั่งสอนคนอื่นให้เข้าถึงธรรมหลุดพ้นจากความทุกข์ (ธมฺมปทฏฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 4-5)

เศรษฐีได้ทำบุญสุนทานโดยทำนองนี้ ทั้งถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์ทั้งให้ทานแก่คนยากจนมาเป็นเวลานาน จนมาถึงช่วงที่เศรษฐกิจเริ่มฝืดเคือง ทรัพย์สินเงินทองที่เก็บสะสมไว้เริ่มลดน้อยลงไปโดยลำดับ ภัตตาหารที่จัดถวายพระภิกษุสงฆ์ก็จำเป็นต้องลดปริมาณและคุณภาพลง ถึงขนาดที่ต้องนำข้าวหักมาหุงและใช้น้ำผักดองเป็นกับข้าวถวายพระ เป็นช่วงเวลาลำบากสำหรับเศรษฐีเป็นอย่างยิ่ง ถึงกระนั้นท่านก็ยังมีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนาไม่ลดละการทำบุญทำทาน ได้มีเทวดาตนหนึ่งผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูบ้านของท่าน ไม่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา เบื่อหน่ายที่พระภิกษุสงฆ์เดินรอดซุ้มประตูเข้าออกทุกวัน เพราะในขณะที่ภิกษุสงฆ์เดินรอดซุ้มประตูนั้นตนเองที่มีศีลน้อยกว่าไม่สามารถจะอยู่บนซุ้มประตูที่สูงกว่าพระได้แต่ก็ไม่กล้าที่จะเข้าไปบอกเศรษฐี แต่เมื่อเห็น

เศรษฐีกลายเป็นผู้มีฐานะยากจนจึงคิดว่าเป็นโอกาสที่ดีที่เศรษฐีน่าจะรับฟังตน จึงปรากฏกายต่อหน้าเศรษฐี กล่าวบอกถึงความเดือดร้อนที่จะคืบคลานมาข้างหน้า และห้ามปรามให้เศรษฐีเลิกทำบุญ เพื่อจะกลับมารวยเหมือนเดิมได้ เศรษฐีกล่าวตอบไปว่า เทวดาอันธพาล เราไม่ต้องการเห็น ไม่ต้องการฟังคำพูดของท่าน ท่านจงออกไปจากซุ้มประตูเรือนของเรา อย่ามาให้เห็นอีกเป็นอันขาด เทวดาตนนั้นจึงไม่สามารถอยู่ที่ซุ้มประตูเรือนของเศรษฐีได้อีกต่อไป กลายเป็นเทวดาไร้ที่สิงสถิตระเหเร่ร่อนออกไป โดยได้เข้าไปขอความช่วยเหลือจากเทวดาผู้มีบารมีสูงกว่า แต่ก็ไม่มีเทวดาองค์ไหนจะสามารถช่วยได้ ได้แต่บอกวิธีให้ไปนำทรัพย์สินของเศรษฐีที่ถูกกู้ยืมไป ที่ฝังไว้ริมฝั่งแม่น้ำถูกน้ำเซาะตลิ่งพังจมหายไปกลับมามอบคืนให้ท่านเศรษฐี เทวดาจึงได้ไปนำทรัพย์สินเหล่านั้นพร้อมทั้งทรัพย์สินที่ไม่มีเจ้าของมามอบให้เศรษฐีจนกลับมามีฐานะร่ำรวยดังเดิม จนเศรษฐียกโทษให้ และให้สิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูบ้านเหมือนเดิม

วันหนึ่งหลานสาวของท่านเศรษฐีเล่นตุ๊กตาที่ทำจากแป้งแล้วหล่นตกแตก (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 26,) หลานร้องไห้ด้วยความเสียใจคิดว่าตุ๊กตาเป็นลูกของตนตายแล้ว ไม่มีใครสามารถอธิบายให้เด็กเข้าใจได้จึงไปเชิญเศรษฐีมา ท่านได้ปลอบหลานสาวว่า ไม่เป็นไร เดี๋ยวเราช่วยกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตากัน ปรากฏว่าหลานสาวหยุดร้องไห้ แล้วจึงไปนิมนต์พระแล้วพาหลานช่วยกันทำบุญถวายทานแล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตา เมื่อประชาชนพุทธบริษัทที่ให้ความเคารพนับถือท่านเศรษฐี ทราบข่าวการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตาของเศรษฐีและหลานสาว จึงได้ถือปฏิบัติตามและนำมาประยุกต์ใช้ในการทำบุญอุทิศให้ญาติผู้เป็นที่รักที่ล่วงลับไปแล้วสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภิกษุทุกรูปที่อยู่ในเมืองสาวัตถีส่วนมากจะรับนิมนต์เพื่อไปฉันภัตตาหารที่บ้านของท่านเศรษฐี และบ้านของนางวิสาขาเป็นประจำทุกวัน ดังนั้นเมื่อประชาชนผู้ที่ประสงค์จะทำบุญนิมนต์พระจะต้องมาขอคำแนะนำจากท่านทั้ง 2 ก่อน เมื่อนิมนต์พระได้แล้วก็จะต้องเชิญท่านทั้งสองนี้ไปร่วมงานเพื่อเป็นเกียรติและตรวจดูความเรียบร้อยภายในงานด้วย เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในการทำบุญเป็นอย่างดีว่าจะต้องจัดเตรียมสถานที่ ต้องจัดเตรียมอาหารเครื่องไทยทานอย่างไร ให้ถูกต้องตามพระวินัยและถูกอัธยาศัยของพระภิกษุสามเณร และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของบ้านที่จัดงานด้วย ท่านทั้งสองจึงไม่ค่อยมีเวลาเพื่ออยู่ปฏิบัติบำรุงพระภิกษุสามเณรผู้มาฉันที่บ้านของตน นางวิสาขาจึงได้มอบหมายหน้าที่นี้ให้หลานสาวช่วยดูแลแทน ส่วนท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้มอบให้ลูกสาวคนโตชื่อว่ามหาสุภัททาดูแลแทน หลังจากที่นางได้ทำหน้าที่นี้อยู่ได้สักระยะหนึ่ง ได้ฟังธรรมแล้วก็ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันบุคคล และได้แต่งงานออกเรือนไปอยู่กับครอบครัวสามี เศรษฐีจึงได้มอบหมายให้ลูกสาวคนที่ 2 ชื่อว่าจุลสุภัททารับหน้าที่แทน นางทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้ไม่นานก็ได้สำเร็จเป็นโสดาบันบุคคลเช่นกัน จากนั้นไม่นาน นางก็ได้แต่งงานแยกไปอยู่กับครอบครัวสามี และได้มอบหน้าที่ให้ลูกสาวคนเล็กชื่อว่าสุมนาเทวีรับช่วงต่อ นางทำหน้าที่ด้วยความขยันขันแข็งมาโดย

ตลอด ทำให้งานสำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยทุกประการ จากการที่นางได้ทำบุญอุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสงฆ์ และได้ฟังธรรมเป็นประจำ ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระสกทาคามี ต่อมานางได้ล้มป่วยลง เมื่ออาการหนัก มีความต้องการจะพบบิดา จึงให้คนไปเชิญบิดามา ท่านเศรษฐีพอได้ทราบว่าลูกสาวป่วยหนักก็รีบเดินทางมาเยี่ยมโดยเร็ว เมื่อมาถึงได้สอบถามอาการลูกสาวว่า เป็นอย่างไรบ้างลูกสุมนา ลูกสาวตอบว่า อะไรเล่าน้องชาย เศรษฐีถามว่า เจ้าเพ้อหรือลูก ลูกสาวตอบว่า ไม่เพ้อหรอกน้องชาย บิดาถามว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้ากลัวหรือลูก ลูกสาวตอบว่า ไม่กลัวหรอกน้องชาย นางสุมนาเทวี พูดโต้ตอบกับบิดาได้เพียงเท่านั้นก็ถึงแก่กรรม (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 142)

ท่านเศรษฐีแม้จะเป็นพระโสดาบัน แต่ก็ไม่สามารถจะอดกลั้นความเศร้าโศกเสียใจจากการจากไปของลูกสาวได้ พอเสร็จงานฌาปนกิจแล้ว ร้องไห้น้ำตานองหน้าไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ตรัสปลอบให้เศรษฐีเห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสัตว์ว่า ความตายเป็นสิ่งเที่ยงแท้ของสรรพสัตว์มิใช่หรือ เหตุไฉนท่านจึงร้องไห้อย่างนี้ ท่านเศรษฐีตอบว่า ข้อนั้นข้าพระองค์ทราบดี แต่ก่อนที่นางสุมนาเทวีผู้เป็นธิดาของข้าพระองค์จะตาย นางไม่สามารถควบคุมสติได้เลย นางบ่นเพ้อจนลมหายใจสุดท้าย ข้าพระองค์ร้องไห้เสียใจเพราะเหตุนี้พระเจ้าข้า พร้อมทั้งได้กราบทูลถ้อยคำที่นางสุมนาเทวีเรียกตนเองว่าน้องชายให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระองค์ได้สดับแล้วตรัสว่า นางมิได้เพ้อหลงสติอย่างที่ท่านเข้าใจ แต่ที่นางเรียกท่านว่าน้องชายนั้น ก็เพราะท่านเป็นน้องของนางจริง ๆ นางเป็นใหญ่กว่าท่านโดยมรรคผล เพราะท่านเป็นเพียงพระโสดาบัน แต่ธิดาของท่านเป็นสกทาคามี เป็นอริยบุคคลสูงกว่าท่าน บัดนี้นางได้ไปเกิดและเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตแล้ว ธรรมดาบุคคลไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ถ้าอยู่ด้วยความไม่ประมาท ประพฤติดีปฏิบัติชอบก็ย่อมเสวยสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 143) เศรษฐีพอได้ฟังพระพุทธดำรัสดังนั้นแล้วจึงหายจากความเศร้าโศกเสียใจ กลับได้รับความปีติเอิบอิ่มใจขึ้นมาแทน เมื่อควรแก่เวลาแล้วก็กราบทูลลากลับสู่เคหสถานของตน

แม้ท่านเศรษฐีจะเป็นคนใจบุญ และไม่เคยเป็นศัตรูกับใครเลยก็ตาม แต่ก็ยังเคยมีคนคิดร้ายต่อท่าน เพราะธรรมดาคนพาลย่อมไม่ชอบความดีของผู้อื่น แต่ด้วยบุญกุศลหนุนนำ ศัตรูก็ไม่สามารถจะทำอะไรท่านได้ ดังเรื่องที่ปรากฏในอรรถกถาปุณณปาติชาดกว่า ท่านถูกพวกนักดื่มสุรา พยายามจะมอมสุราเพื่อหวังจะปล้นทรัพย์สินของมีค่า โดยใส่ยาพิษผสมสุราให้ท่านดื่ม เพราะความที่ท่านเป็นพระโสดาบันรู้ถึงสิ่งที่ดีหรือไม่ดี มีโทษหรือไม่มีโทษ จึงไม่ปรารถนาจะดื่มสุรา และความที่ท่านเป็นคนฉลาดมีไหวพริบจึงสามารถจับพิรุธพวกขี้เมาได้จึงขับไล่พวกนั้นไป

นอกจากเป็นนักธุรกิจหัวการค้าที่สุขุมรอบคอบและเป็นอัครสาวกผู้ยินดีในการให้ทานแล้ว ท่านยังได้รับยกย่องว่าเป็นนักโต้วาทีอีกด้วย ดังที่ปรากฏในพระสุนตันตปิฎก อังคุตตรนิกายว่า ท่านเศรษฐีมักจะไปหาพวกปริพพาชกในยามว่าง ๆ ได้เคยโต้คารมกับพวกบริพพาชกอย่างดุเด็ดเผ็ดมัน ใน

ในเรื่องความแตกต่างระหว่างลัทธิของพวกปริพพาชกกับพระพุทธศาสนา ท่านสามารถพูดให้คู่แข่งขันจำนนต่อเหตุผลได้ เมื่อเรื่องนี้ทราบถึงพระพุทธองค์ ก็ทรงสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง

ท่านเศรษฐีได้บำเพ็ญทานรักษาศีลเจริญภาวนาตลอดมามิได้บกพร่องจนกระทั่งถึงช่วงบั้นปลายของชีวิต ขณะที่พระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร เศรษฐีล้มป่วยหนักได้รับทุกขเวทนาอย่างมาก ท่านรู้ตัวว่าคงจะอยู่ได้อีกไม่นาน จึงได้ส่งคนให้ไปกราบทูลพระพุทธองค์และกราบอาราธนานิมนต์พระสารีบุตรให้มาโปรดที่บ้าน ท่านพระสารีบุตรเถระจึงรับนิมนต์เดินทางพร้อมกับพระอานนท์เถระไปเยี่ยมท่านเศรษฐีที่บ้านแล้วได้สอบถามถึงอาการเจ็บป่วย ท่านเศรษฐีบอกว่าได้รับเวทนาอย่างแรงกล้าอาการไม่ดีขึ้นเลย ไม่สามารถจะทนต่อไปได้ ปวดศีรษะเหมือนโดนขันชะเนาะ ปวดท้องเหมือนโดนมีดกรีด เหมือนโดนจับขึงพืชย่างไฟ (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 14, 434) ท่านพระสารีบุตรจึงได้แสดงธรรมเทศนาให้ถอนตัณหาละทิฐิมานะไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นละอัตตาตัวตนว่าสิ่งนี้เป็นของเราสิ่งนั้นเป็นเรา ไม่ยึดมั่นถือมั่นในอายตนะภายในและอายตนะภายนอก ไม่ยึดมั่นในโลกนี้และโลกหน้า ไม่ยึดมั่นในอารมณ์ที่เห็นที่ทราบที่รู้แจ้งที่แสวงหาและที่พิจารณา เมื่อจบธรรมเทศนา ท่านเศรษฐีถึงกับร้องไห้ด้วยความซาบซึ้งใจว่า ยังไม่เคยฟังธรรมกถาที่ไพเราะจับใจถึงเพียงนี้เลย เมื่อพระเถระทั้งสองกลับไปได้ไม่นาน ท่านเศรษฐีก็เสียชีวิตบนเตียงนอนแล้วไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ชื่อว่าอนาถบิณฑิกเทพบุตรผู้มีรัศมีวรรณะงดงาม ช่วงกลางดึกจึงได้ลงมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดพระเชตวันมหาวิหาร ถวายอภิวาทแล้วกราบทูลพรรณนาพระเชตวันมหาวิหาร และสรรเสริญคุณของพระเถระว่า พระเชตวันมหาวิหารนี้เป็นสถานที่มีภิกษุผู้ทรงศีลอาศัยอยู่ พระพุทธองค์ผู้เป็นธรรมราชาก็ประทับอยู่ เป็นที่ก่อให้เกิดปีติแก่ข้าพระองค์ สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ด้วยธรรม 5 ประการ คือ กรรม วิชชา ธรรม ศีล และชีวิตที่ประเสริฐสุด ไม่ใช่บริสุทธิ์ด้วยตระกูลหรือทรัพย์ เพราะฉะนั้นบุคคลผู้เป็นบัณฑิต เมื่อมองเห็นประโยชน์ของตน พึงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคายอย่างนี้ จึงจะบริสุทธิ์ในธรรมนั้นได้เมื่อเทพบุตรพรรณาดังนี้แล้วก็กราบทูลลากลับสู่สรวงสวรรค์

2.1.3 สรุปประวัติอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีชื่อเดิมว่า สุทัตตะ เป็นชาวเมืองสาวัตถี มีใจบุญ สร้างโรงทานสำหรับบริจาคอาหารแก่คนยากจนทุกวันจนได้รับสมญานามว่า อนาถบิณฑิกะ (ผู้มีก้อนข้าวให้คนไม่มีที่พึ่ง) บิดาชื่อสุมนเศรษฐี มารดาไม่ปรากฏชื่อ น้องชายชื่อว่าสุภูตะ น้องสาวชื่อว่าสิริสุมนา ภริยาชื่อ บุญญลักขณา มีบุตร 1 คน ชื่อ กาละ ธิดา 3 คน ชื่อ มหาสุภัททา จูฬสุภัททา และสุมนา ตามลำดับ เดิมนับถือลัทธิปริพาชก ภายหลังได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ฟังอนุบุพพิกถาแล้วพิจารณาตามกระแสธรรมจนบรรลุโสดาบันเป็นอริยบุคคล จึงหันมานับถือพระพุทธศาสนามีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต จากนั้นได้ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามาโดยตลอด โดยเฉพาะด้านปัจจัย 4 คือสร้างวัดเชตวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าทรงประทับถึง 19 พรรษา (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553,

4) ถวายภัตตาหารบิณฑบาตเภสัช และจีวรเครื่องนุ่งห่มแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน เป็นมหาอุบาสกที่สำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา ทำให้เมืองสาวัตถีเป็นเมืองศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยพุทธกาลต่อจากเมืองราชคฤห์

2.2 ประวัติของโชติกเศรษฐี

โชติกเศรษฐีเป็นผู้ที่มีฐานะร่ำรวยมากถึงขนาดที่ใช้อย่างไรก็ไม่หมด เป็นที่รู้กันว่าสามารถเลี้ยงคนได้ทั้งเมือง ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 8 ได้ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของท่านดังนี้

2.2.1 ประวัติในอดีตชาติ

ในอดีตชาติเคยเกิดเป็นกุฎุมพีชาวเมืองพาราณสีที่มีฐานะดี ร่วมหุ้นกับพี่ชายลงทุนซื้อที่ดินจำนวนมากมาจ้างคนงานทำไร่อ้อย วันหนึ่งระหว่างออกไปตรวจดูไร่อ้อยของตน ได้นำอ้อยติดมือมา 2 ลำ ตั้งใจจะนำไปฝากพี่ชาย แต่ระหว่างทางพบพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาได้ถวายน้ำอ้อยแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าจนหมดทั้งส่วนของตนและส่วนของพี่ชาย แล้วกลับไปบอกเรื่องราวทั้งหมดให้พี่ชายฟัง เมื่อพี่ชายทราบเรื่องราวทั้งหมด มิได้แสดงอาการโกรธเคืองใด ๆ เลย กลับเกิดความปีติยินดีซาบซ่านไปทั่วร่างกาย ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยผลแห่งบุญนี้ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรลุธรรมเหมือนอย่างที่พระปัจเจกพุทธเจ้าได้บรรลุแล้วด้วยเถิด (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 160) ด้วยอานิสงส์ผลบุญนี้ ทำให้ทั้งสองได้ไปเสวยทิพยสมบัติเป็นเทวดาอยู่ในเทวโลกหนึ่งพุทธันดร มิได้ตกไปสู่อบายภูมิเลย พอถึงยุคสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ทั้งสองก็ได้กลับมาเกิดเป็นพี่น้องกันอีก อยู่ในตระกูลเศรษฐีเมืองพันธุมดี โดยบิดามารดาตั้งชื่อให้พี่ชายว่าเสนะ ส่วนน้องชายชื่อว่าอปราชิต บิดามารดาถึงแก่กรรมไปตั้งแต่เวลาที่พวกเขายังเป็นหนุ่ม วันหนึ่งเสนผู้เป็นพี่ชายได้ยินเสียงประกาศแจ้งข่าวว่าพระรัตนตรัยได้เกิดขึ้นแล้วในโลก เชิญถวายทานร่วมทำบุญวันพระ14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ เชิญฟังธรรมรักษาอุโบสถศีล เจริญภาวนา เห็นมหาชนต่างพากันถือดอกไม้ธูปเทียนไปวัดฟังธรรม จึงได้ติดตามคนเหล่านั้นไปเข้าวัดฟังธรรมด้วย ได้ฟังอนุปุพพีกถาที่ว่าด้วยเรื่องทานศีลสวรรค์โทษของกามและอานิสงส์ของการออกบวชจากพระพุทธเจ้า เกิดความเลื่อมใสศรัทธาปรารถนาจะออกบวช จึงกลับไปหาน้องชายแล้วบอกลายกทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้น้องชายแล้วออกบวช ศึกษาธรรมปฏิบัติธรรมกับพระพุทธเจ้าอยู่เพียงไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 161)

ท่านมีความต้องการที่จะทำสักการะบูชาพระพี่ชายจึงได้ถวายทานแด่พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ตลอด 7 วัน หลังจากที่ถวายมหาทานครบ 7 วันแล้ว ต้องการจะสร้างกุศลสร้างบารมียิ่งขึ้น ได้รับคำแนะนำจากพระพี่ชายให้สร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธองค์ ท่านได้ทำการ

บริจาคทรัพย์ไปเป็นจำนวนในการก่อสร้างพระคันธกุฎีทำด้วยรัตนะ 7 ประการ คือไม่ว่าจะเป็นเสาหน้าต่างฝาเรือนหรือแม้กระทั่งกระเบื้องมุงหลังคาล้วนแต่ทำด้วยรัตนะ 7 ประการอันวิจิตรงดงามทั้งสิ้น ในพระคันธกุฎีได้มีบานหน้าต่างใหญ่ 3 บาน ที่ทำด้วยแก้ว 7 ประการ มีสระโบกขรณี 3 สระ โบกฉาบปูนขาวไว้ที่ภายใต้บานหน้าต่าง บรรจุน้ำหอม 4 ชนิด แล้วให้ปลูกดอกไม้ 5 สี ให้บดแก้ว 7 ประการ ให้ละเอียด โปรยรอบพระคันธกุฎีจนเต็มบริเวณ กระเบื้องที่ยอดพระคันธกุฎีทำด้วยทองคำ หางกระเบื้องทำด้วยแก้วประพาฬ ด้านล่างกระเบื้องทำด้วยแก้วมณี พระคันธกุฎีนั้นได้ตั้งตระหง่านอยู่งดงามดุจนกยูงลำแพน หลังจากสร้างเสร็จแล้วจึงได้กราบอาราธนานิมนต์พระพุทธเจ้าให้ทรงเข้าประทับ ท่านจัดเวรยามให้ช่วยกันดูแลรักษาไว้โดยรอบ สั่งบริวารทุกคนให้ช่วยกันห้ามปรามพวกคนที่เอาถุงหรือกระสอบมาขนรัตนะ แต่ให้หยิบไปด้วยมือเปล่า พวกคนยากจนที่ฟังธรรมแล้วให้หยิบเอาไปได้ทั้งสองมือ ส่วนคนที่พอมีกินมีใช้ให้หยิบไปได้แค่มือเดียว (ธมฺมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 163) มหาชนหยิบเอารัตนะไปมากมายตามข้อตกลงที่เขาบอกแล้วอย่างนั้น เมื่อรัตนะที่โปรยลงไว้ครั้งแรกหมด ท่านก็ให้โปรยลงอีกเรื่อยๆ สูงท่วมเข่าถึง 3 ครั้ง วางแก้วมณีขนาดเท่าผลแตงโมไว้แทบบาทของพระพุทธเจ้า เพราะต้องการให้รัศมีแห่งแก้วมณีส่องแสงเสริมพระรัศมีกายอันเจิดจรัสประดุจทองคำของพระพุทธองค์ให้งดงามยิ่งขึ้นทำให้คนที่มาฟังธรรมได้มองดูเป็นศิริมงคลอย่างไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักเบื่อ เกิดความเลื่อมในศรัทธาในพระศาสดามากยิ่งขึ้น

พราหมณ์มิจฉาทิฏฐิคนหนึ่งมีความคิดที่จะขโมยแก้วมณีที่เขาวางถวายไว้แทบพระบาทของพระพุทธเจ้า จึงเข้าไปกลมกลืนอยู่กับผู้คนที่เข้าไปกราบถวายบังคมพระพุทธองค์ ทำเป็นวางมือไว้ใกล้พระบาทคล้ายจะถวายบังคม เมื่อได้โอกาสจึงหยิบเอาแก้วมณีซ่อนไว้ในผ้าแล้วหนีไป เมื่อเศรษฐีรู้เรื่องทำให้เกิดความขุ่นมัวจิตใจเป็นอย่างมาก เมื่อจบการแสดงธรรมจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลว่า รัตนะ 7 ประการที่ข้าพระองค์โปรยล้อมรอบพระคันธกุฎีสูงท่วมเข่าถึง 3 ครั้ง เมื่อผู้คนหยิบเอาไปมากมายเพียงใด ข้าพระองค์มิได้มีความอาฆาตหรือคิดเสียดายเลย จิตใจยิ่งเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น แต่วันนี้ข้าพระองค์คิดว่า พราหมณ์ผู้นี้ไม่สมควรขโมยแก้วมณีไปเลย ข้าพระองค์ไม่สามารถจะข่มจิตข่มใจให้สงบได้ พระองค์ทรงสดับคำของกุฎุมพีนั้นแล้วจึงตรัสประทานข้อคิดว่า ท่านไม่สามารถห้ามผู้คนที่จะมาขโมยสิ่งของของตนได้มิใช่หรือ ท่านดำรงอยู่ในคำสอนที่พระพุทธองค์ประทานแล้ว ถวายบังคมแล้วได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ขออย่าได้มีใคร ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระราชาหรือโจรแม้ทุกคนมาข่มเหงข้าพระเจ้าเลย แม้เส้นด้ายที่ชายผ้าที่เป็นของข้าพระองค์ก็อย่าได้มีใครมาเอาไปได้ นับแต่วันนี้เป็นต้นไป แม้ไฟก็อย่าไหม้ แม้น้ำก็อย่าพัดของ ๆ ข้าพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงให้พรแก่กุฎุมพีนั้นว่า ขอสิ่งที่ท่านปรารถนาอย่างนี้จงสำเร็จ

ท่านได้จัดงานทำบุญฉลองพระคันธกุฎีติดต่อกันถึง 9 เดือน ถวายมหาทานทำบุญนิมนต์พระถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป ถวายผ้าไตรจีวรแก่พระภิกษุครบทุกรูป และถวายผ้าเนื้อดีราคาเป็นพันกหาปณะสำหรับตัดเย็บจีวรแด่พระภิกษุผู้บวชใหม่ (ธมฺมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 165) ตั้งแต่

นั้นเป็นต้นมาก็ได้สั่งสมบุญอย่างต่อเนื่องไปจนกระทั่งหมดอายุขัย เมื่อล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว ได้ไปเกิดอยู่ในเทวโลก ได้เสวยสุขท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลายาวนาน โดยไม่เคยพลัดตกไปสู่อบายภูมิเลย จนกระทั่งเมื่อเวลาผ่านไป 91 กัลป์ ถึงยุคสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมองค์ปัจจุบัน จึงได้มาเกิดอยู่ในตระกูลของเศรษฐีเมืองราชคฤห์ และได้เป็นผู้ครอบครองสมบัติอัศจรรย์ที่ตักไม่พร่อง จนทำให้ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นเศรษฐีที่รวยที่สุด มีนามว่า โชติกเศรษฐี ครั้นออกบวชแล้วได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ผู้ดับกิเลสได้หมดสิ้น

2.2.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ

ท่านถือกำเนิดมาในตระกูลเศรษฐีเมืองราชคฤห์ ในวันที่ท่านเกิดได้มีเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้น คือ อาวุธยุทโธปกรณ์ทั้งหมดในเมืองเปล่งแสงสว่างไสวแพรวพราว รวมไปถึงเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ทุกคนสวมใส่ก็เปล่งรัศมีเจิดจ้าไปทั้งเมืองอย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งวันนั้นเป็นวันที่บิดาจะต้องไปเข้าเฝ้าพระราชาพอดี พระองค์จึงตรัสถามถึงเรื่องที่อาวุธทุกอย่างในเมืองเปล่งแสงสว่างไสวแพรวพราว จึงกราบทูลว่า วันนี้ภรรยาของข้าพระองค์คลอดบุตรชาย แสงสว่างนั้นได้เกิดขึ้นเพราะเดชแห่งบุญบารมีของบุตรชาย เมื่อพระราชาทรงสดับดังนั้นแล้ว ทรงปลื้มพระราชหฤทัยเป็นอย่างมากที่ได้ผู้มีบุญญาธิการมาเกิดอยู่ในแว่นแคว้นของพระองค์ จึงได้พระราชทานค่าเลี้ยงดูวันละ 1,000 กหาปณะ พร้อมตรัสรับสั่งให้เลี้ยงดูเด็กให้ดี เมื่อถึงวันตั้งชื่อ ทุกคนจึงพร้อมใจกันตั้งชื่อให้เขาว่าโชติกะ ซึ่งแปลว่ารุ่งเรืองสว่างไสว (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 165)

เมื่อท่านเติบโตเจริญวัยแล้ว ญาติพี่น้องจึงช่วยกันแผ้วถางพื้นที่เพื่อจะสร้างบ้านให้อยู่ครองเรือน แต่ด้วยเดชแห่งบุญญาบารมีจึงทำให้ภพของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน พระองค์ทรงใคร่ครวญว่า เกิดเหตุอะไรขึ้น พอทราบว่ามีคนกำลังหาสถานที่สร้างบ้านให้โชติกะ จึงทรงแปลงกายเป็นช่างไม้ลงมา หาสถานที่ประมาณ 16 กรีส (1 กิโลเมตร) เนรมิตปราสาทแก้ว 7 ชั้นให้ผุดขึ้นมาทันที เนรมิตกำแพงแก้วอีก 7 ชั้นล้อมรอบปราสาทนั้น ซึ่งทั้งหมดล้วนประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ไม่เพียงเท่านั้น พระองค์ยังทรงเนรมิตต้นกัลปพฤกษ์ไว้ริมกำแพงปราสาทอีกเป็นจำนวนมาก และทรงเนรมิตหม้อขุมทรัพย์ใหญ่อีก 4 ขุมไว้ที่มุมทั้ง 4 ของปราสาท โดยใน 4 หม้อนั้น ใบที่ 1 มีขนาดหนึ่งโยชน์ ใบที่ 2 มีขนาดสามคาวุต ใบที่ 3 ครึ่งโยชน์ ใบที่ 4 ครึ่งคาวุต (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 166) ที่ซุ้มประตูทั้ง 7 มียักษ์ 7 ตนคอยอารักขา ที่ซุ้มประตูแรก ยักษ์ชื่อว่ายมโมลี มีบริวารยักษ์อีก 1,000 ตน ประตูที่ 2 ยักษ์ชื่อว่าอุปละ มีบริวาร 2,000 ประตูที่ 3 ยักษ์ชื่อว่าวชิระ มีบริวาร 3,000 ประตูที่ 4 ยักษ์ชื่อว่าวชิรพาหุ มีบริวาร 4,000 ประตูที่ 5 ยักษ์ชื่อว่าสกฏะ มีบริวาร 5,000 ประตูที่ 6 ยักษ์ชื่อว่าสกัฏฏะ มีบริวาร 6,000 และ ประตูที่ 7 ยักษ์ชื่อว่าทิสามุขะ มีบริวาร 7,000 คอยปกป้องคุ้มครองอารักขาไว้ทั้งภายในและภายนอกปราสาทอย่างแน่นหนา

พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบข่าวสมบัติปราสาทแก้วของโชติกะ จึงทรงจัดส่งฉัตรเศรษฐีไปให้พร้อมทั้งพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีประจำแคว้นให้กับโชติกะ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจึงได้รับการ

ขนานนามว่า โชติกเศรษฐี (ธมฺมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 167) ท่านมีหญิงคู่บุญที่เคยสร้างบารมีร่วมกันมาชื่อว่าสตุลกายา ได้ถือกำเนิดอยู่ที่อุตตระกุรุทวีป เหล่าเทวดาจึงได้ไปนำนางมาจากที่นั้นเพื่อให้มาอยู่ร่วมเป็นคู่ครองกับท่านอีก นางได้นำทะนานข้าวสาร พร้อมด้วยหิน 3 ก้อนสำหรับก่อไฟหุงข้าวทำอาหารติดตัวมาด้วย ซึ่งข้าวสารที่นำมานั้นเป็นข้าวสารที่ตักเท่าไรก็ไม่ลดลง คือแม้ใครจะบรรทุกใส่เกวียนจนเต็มเป็นร้อยเล่มเกวียน ข้าวสารก็ยังคงปรากฏเต็มทะนานอยู่เหมือนเดิม เมื่อถึงเวลาหุงข้าว พวกบริวารจะนำข้าวสารใส่ลงไปในหม้อ แล้วเอาไปตั้งไว้บนหิน 3 ก้อน หินก็จะมีไฟลุกขึ้นจนข้าวที่หุงสุกแล้วไฟก็จะดับไปเอง แม้ในเวลาปรุงอาหารอย่างอื่นก็ใช้หินนี้ทำอาหารเหมือนกัน คนในบ้านดำรงชีวิตอยู่ด้วยแสงสว่างของแก้วมณีเท่านั้น โดยที่ไม่ต้องใช้แสงสว่างจากประทีปหรือโคมไฟอย่างอื่นเลย

ข่าวการเกิดขึ้นของมหาสมบัติท่านโชติกเศรษฐีแพร่กระจายออกไปทั่วทุกสารทิศ ทำให้มีมหาชนจำนวนมากหลั่งไหลพากันเดินทางมาเพื่อชมสมบัติของท่านทุก ๆ วัน เศรษฐีสั่งให้บริวารหุงหาข้าวปลาอาหาร ด้วยข้าวสารที่ภรรยานำมาจากอุตตระกุรุทวีปแจกจ่าย ต้อนรับพวกคนที่มาเยี่ยมชมสมบัติ และบอกให้ทุกคนอธิษฐานขอผ้าและเครื่องประดับได้จากต้นกัลปพฤกษ์ สั่งให้บริวารเปิดหม้อขุมทรัพย์หนึ่งขุมซึ่งมีขนาดหนึ่งคาวุต พร้อมทั้งอนุญาตให้ผู้คนนำเอาทรัพย์สมบัติไปให้เพียงพอที่จะเลี้ยงชีวิตของตัวเอง ไม่ว่าผู้คนจะขนเอาทรัพย์ไปมากมายเพียงใดก็ตามขุมทรัพย์ของท่านก็ไม่ได้ลดน้อยลงไปเลย ด้วยเหตุนี้เองมหาชนจากทั่วทุกสารทิศจึงพากันหลั่งไหลมาขนเอาเสื้อผ้าอาภรณ์และทรัพย์สมบัติไปตามความปรารถนา และนับวันยิ่งจะมีคนมากันเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชาแห่งแคว้นก็ยังทรงปรารถนาที่จะทอดพระเนตรสมบัติของท่านเศรษฐีด้วยเช่นกัน จึงตรัสรับสั่งบิดาของเศรษฐีให้บอกแก่บุตรชายเตรียมรับเสด็จ พระองค์ได้เสด็จไปพร้อมกับข้าราชบริพารเป็นจำนวนมาก เมื่อไปถึงซุ้มประตูที่หนึ่ง หญิงรับใช้ของเศรษฐีถวายการต้อนรับด้วยการถวายมือให้พระองค์ทรงจับเพื่อนำเสด็จเข้าไปภายในเรือน พระองค์ทรงเข้าพระราชหฤทัยว่าเป็นภรรยาของท่านเศรษฐี จึงไม่ทรงวางพระหัตถ์ลงบนแขนของนาง แม้ในประตูถัดไปก็ทรงเข้าพระราชหฤทัยอย่างนั้นเช่นกัน จึงไม่ทรงวางพระหัตถ์ลงบนแขนของหญิงเหล่านั้นเลย เนื่องจากหญิงรับใช้เหล่านั้นมีรูปร่างหน้าตาผิวพรรณงดงามกันทุกคน เมื่อมาถึงหน้าปราสาท เศรษฐีจึงออกมาต้อนรับเสด็จให้เข้าไปด้านใน พื้นปราสาทที่ประดับด้วยแก้วมณีได้ปรากฏเงาสะท้อนเป็นเหมือนเหวลึกถึงร้อยช่วงตัวคน พระองค์เกิดความแคลงพระราชหฤทัยว่า เศรษฐีขุดบ่อเอาไว้เพื่อล่อให้พระองค์ตกลงไป พระองค์จึงทรงหยุดยืนและไม่เสด็จดำเนินต่อไป เมื่อเศรษฐีเห็นเช่นนั้นจึงกราบทูลว่า นี่ไม่ใช่เหว ขอพระองค์เสด็จตามข้าพระองค์มาเถิดแล้วก็นำเสด็จไปข้างหน้า พระองค์จึงเสด็จดำเนินตามรอยเท้าของเศรษฐีเยี่ยมชมประสาทตั้งแต่พื้นชั้นล่าง

ขณะที่พระราชกุมารพระนามว่าอชาตศัตรูทรงจับพระหัตถ์ตามเสด็จพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นราชบิดาเยี่ยมชมปราสาทอยู่นั้น ทอดพระเนตรสมบัติของเศรษฐีจึงทรงดำริว่า พระราชบิดาของเรา

เป็นคนเขลาจริงหนอ แม้แต่เศรษฐียังได้อาศัยอยู่ในปราสาทที่ทำด้วยแก้ว 7 ประการ ส่วนพระบิดาของเราเป็นถึงพระราชา ยังประทับอยู่ในพระราชมณเฑียรที่ทำด้วยไม้ ถ้าเราได้เป็นพระราชาเมื่อไร จักไม่ยอมให้เศรษฐีอยู่ในปราสาทหลังนี้เป็นอันขาด และจะยึดเอาปราสาทมาเป็นของเราเอง (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 169) เมื่อพระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปจนถึงชั้นบนของปราสาท ก็เป็นเวลาเสวยพระกระยาหารเช้าพอดี จึงตรัสรับสั่งว่า จักเสวยพระกระยาหารบนนี้ เศรษฐีจึงสั่งให้คนรับใช้ตระเตรียมพระกระยาหารถวายพระองค์ ถวายน้ำหอม 16 หม้อให้พระองค์ทรงสนานแล้วประทับนั่งบนบัลลังก์แก้วที่เศรษฐีให้จัดเตรียมต้อนรับ พอคนรับใช้ของท่านเศรษฐีถวายน้ำล้างพระหัตถ์แล้ว จึงตักข้าวปายาสเปียกใส่ลงในถาดทองคำวางตรงหน้าพระพักตร์ของพระราชา พระองค์ทรงเข้าใจว่าเป็นอาหารจึงทรงเตรียมที่จะเสวย เศรษฐีเห็นดังนั้นจึงทูลว่า นี่ไม่ใช่อาหาร พระเจ้าข้า นี่เป็นข้าวปายาสเปียกสำหรับให้ความร้อนแก่พระกระยาหาร จากนั้นพวกคนรับใช้จึงตักอาหารใส่ลงในภาชนะทองคำอีกใบหนึ่งแล้ววางไว้บนถาดข้าวปายาสเปียกใบแรก เศรษฐีทูลแนะนำการเสวยพระกระยาหารด้วยไออุ่นที่ฟุ้งขึ้นมาจากข้าวปายาสเปียกนั้น เพื่อเป็นการเพิ่มรสชาติให้อาหาร พระองค์ทรงเสวยพระกระยาหารที่มีรสชาติอร่อยแปลกใหม่ ทรงเพลิดเพลินอยู่กับการเสวยจึงมิทันได้กำหนดประมาณ จนท่านเศรษฐีต้องเข้ามากราบถวายบังคมทูลว่า เสวยเพียงเท่านี้พอแล้วพระเจ้าข้า หากเสวยมากกว่านี้พระองค์จะไม่สามารถย่อยอาหารได้ พระองค์จึงตรัสถามว่า ทำไมถึงพูดเช่นนี้ล่ะ กลัวอาหารหมดหรือ เศรษฐีจึงกราบทูลอธิบายว่า หาเป็นเช่นนั้นไม่พระเจ้าข้า ข้าวปลาอาหารเหล่านี้เพียงพอแก่ไพร่พลทั้งกองทัพ แต่หม่อมฉันกลัวว่าหากพระองค์เสวยมากเกินไปจะเกิดความอึดอัดได้ พระองค์ทรงสดับคำดังนั้นแล้วจึงหยุดเสวย หลังจากที่พระราชาเสวยพระอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว พวกข้าราชบริพารก็พากันทานอาหารแบบนั้นเหมือนกัน (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 170)

เมื่อพระองค์ประทับนั่งทรงสนทนากับท่านเศรษฐีจึงตรัสถามว่า ท่านไม่มีภรรยาหรือ เศรษฐีทูลตอบว่า มีพระเจ้าข้า นางกำลังพักผ่อนอยู่ในห้อง ยังไม่ทราบว่าพระองค์เสด็จมา เมื่อเศรษฐีเห็นว่าพระราชาปรารถนาจะทอดพระเนตรภรรยาของตนจึงเข้าไปในห้องของนางแล้วบอกว่า พระราชาเสด็จมา เธอควรจะไปเข้าเฝ้าพระองค์ นางถามเศรษฐีว่า พระราชานั้นเป็นเช่นไรหรือ เศรษฐีตอบว่าพระราชาคือคนที่เป็นใหญ่กว่าพวกเรา เมื่อนางทราบเช่นนั้น จึงกล่าวออกมาด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจว่า ยังมีคนที่เป็นใหญ่กว่าเราอีกหรือ คงเป็นเพราะเราทำบุญเอาไว้ไม่ดีสินะ เราคงไม่ได้ทำบุญด้วยความเลื่อมใสศรัทธาเป็นแน่ จึงได้เสวยสมบัติในที่ที่ยังมีคนเป็นใหญ่กว่า ถึงได้รับผลเช่นนั้น พอคิดเช่นนี้แล้วนางจึงถามต่อไปว่า ตอนนี้ฉันควรทำอย่างไร เศรษฐีจึงบอกให้นางรีบไปรับเสด็จและถวายงานพัดแด่พระราชา ขณะที่นางกำลังพัดถวายพระราชาอยู่นั้น กลิ่นภูษาโพกศีรษะของพระราชาโชยมากระทบนัยตาของนางจนทำให้น้ำตาของนางไหลออกมา พอพระองค์ทอดพระเนตรดังนั้นจึงตรัสกับเศรษฐีว่า ธรรมดาผู้หญิงมีความรู้น้อย เธอคงร้องไห้เพราะกลัวว่าพระราชาจะยึดเอาสมบัติของสามีไป ท่านจงปลอบนางเถิด เราไม่มีความต้องการสมบัติของท่านเลย เศรษฐีจึงกราบทูลว่า นางมิได้ร้องไห้

เพราะเหตุนั้น แต่นางระคายเคืองดวงตาเพราะกลิ่นควันไฟที่ติดอยู่บนภูษาของพระองค์ ปกตินางไม่เคยใช้แสงสว่างของเปลวประทีปหรือเปลวไฟเลย นางใช้แสงสว่างจากแก้วมณีเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่คุ้นกับกลิ่นควันไฟ ส่วนพระองค์คงจะใช้แสงสว่างของเปลวประทีป จึงมีกลิ่นของควันไฟที่ติดมา ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอพระองค์จงใช้แสงสว่างของแก้วมณีเถิด แล้วได้ถวายดวงแก้วมณีที่มีขนาดเท่ากับผลแตงโมลูกใหญ่แด่พระราชาก่อนเสด็จกลับพระราชวัง (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 171)

หลังจากพระราชกุมารอชาตศัตรูกลับสู่พระราชวังแล้ว พระองค์ยังคงมีพระประสงค์ที่จะยึดเอาปราสาทของเศรษฐีอยู่เรื่อยมา จนกระทั่งเมื่อพระองค์ทรงเจริญวัยแล้วได้สมคบคิดกับพระเทวทัตทำการปลงพระชนม์ยึดราชอำนาจของพระเจ้าพิมพิสารขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงวางแผนที่จะไปยึดปราสาทและสมบัติทั้งหมดของเศรษฐี จึงทรงตระเตรียมกำลังพลเสนาทหารจำนวนมากเสด็จไปยังปราสาทของเศรษฐี แต่พอเสด็จไปถึงกำแพงแก้วที่ใสประดุจกระจกสะท้อน ให้พระองค์ทอดพระเนตรเห็นกองทัพของพระองค์เอง ทำให้พระองค์เข้าพระราชหฤทัยผิดว่า เศรษฐีได้เตรียมกำลังพลออกมาสู้กับพระองค์ จึงไม่สามารถเสด็จเข้าไปได้ ทันใดนั้นยักษ์ยมโมลีที่รักษาซุ้มประตูที่หนึ่ง ได้เนรมิตกายให้ใหญ่โตแล้วไล่ตะเพิดพระเจ้าอชาตศัตรูพร้อมทั้งเหล่าเสนาทหารของพระองค์จนต้องแตกพ่ายกระจัดกระจายไป

วันนั้นเป็นวันที่เศรษฐีสมาทานรักษาอุโบสถ พอทานอาหารเช้าแล้วจึงรีบเข้าวัดนั่งฟังธรรมใกล้พระพุทธเจ้า พระเจ้าอาชาตศัตรูก็ได้ทรงเสด็จไปที่วัด เมื่อเศรษฐีเห็นพระราชาเสด็จมาอย่างเร่งรีบและแสดงอาการอย่างไม่เป็นมิตรเช่นนั้นจึงลุกขึ้นยืนถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์มีเรื่องอะไรเร่งด่วนหรือ จึงรีบเสด็จมาเช่นนี้ พระองค์ตรัสว่า ท่านสั่งคนให้เตรียมการรบกับเราแล้วยังมานั่งทำเป็นเหมือนฟังธรรมอยู่หรือ เศรษฐีจึงกราบทูลถามกลับไปว่า พระองค์เสด็จไปเพื่อจะยึดปราสาทของข้าพระองค์หรือ พระองค์ทรงยอมรับว่าใช่ เราไปจริง เศรษฐีกราบทูลว่า หากข้าพระองค์ไม่ปรารถนาใครหน้าไหนก็เอาไปไม่ได้แม้เพียงเส้นด้าย จากนั้นท่านเศรษฐีทูลเชิญให้ทรงพิสูจน์ด้วยการให้ลองถอดแหวน 20 วงที่นิ้วมือของท่านดู ซึ่งเป็นที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่งว่าพระองค์ผู้มีพละกำลังมหาศาล ถึงขนาดที่ประทับนั่งบนพื้นแล้วทรงสามารถกระโดดสูงได้ถึง 18 ศอก และหากประทับยืนก็ทรงสามารถกระโดดได้สูงถึง 80 ศอก แต่ก็ไม่สามารถจะถอดแหวนออกจากนิ้วของเศรษฐีได้เลยแม้แต่เพียงวงเดียว จึงทูลให้ทรงปูลาดพระภูษาลงที่พื้น เพื่อจะพิสูจน์ให้เห็นว่าหากท่านคิดปรารถนาจะยกแหวนนี้ให้ใครแล้ว แหวนนั้นจะเคลื่อนออกจากนิ้วมือโดยง่าย จากนั้นก็ทำนิ้วมือทุกนิ้วให้ตรง ทันใดนั้นแหวนทั้ง 20 วง ก็เคลื่อนออกจากนิ้วมืออย่างง่ายดาย (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 181)

เมื่อท่านเศรษฐีเห็นถึงความโลภของพระเจ้าอชาตศัตรูเช่นนั้นก็เกิดความรู้สึกสลดใจ จึงกราบทูลขอพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าอาชาตศัตรูเพื่อจะออกบวช พระองค์ทรงดำริว่า หากเศรษฐีออกบวชแล้ว ก็จะทรงยึดเอาปราสาทได้ง่ายขึ้น จึงทรงอนุญาตทันที เศรษฐีออกบวชในสำนักพระศาสดาเพียงไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงคุณอันเลิศ ได้มีนามว่า พระโชติกเถระ

หลังจากที่ท่านบรรลุอรหัตแล้ว สมบัติทั้งหมดก็อันตรธานหายไป แม้นางสตุลกายาผู้เป็นภรรยาของท่านนั้น ก็ถูกเทวดานำกลับไปที่อุตระกุรุทวีปดังเดิม

2.2.3 สรุปประวัติโชติกเศรษฐี

โชติกเศรษฐีเป็นชาวเมืองราชคฤห์ เกิดมาในตระกูลเศรษฐีมีฐานะร่ำรวย ในวันเกิดได้มีเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้น คืออาวุธยุทโธปกรณ์ทั้งหมดในเมืองเปล่งแสงสว่างไสวแพรวพราว รวมไปถึงเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ทุกคนสวมใส่ก็เปล่งรัศมีเจิดจ้าไปทั่วทั้งเมืองอย่างน่าอัศจรรย์ ทุกคนจึงเรียกท่านว่า โชติกะ แปลว่ารุ่งเรืองสว่างไสว เมื่อโตเป็นหนุ่มพร้อมที่จะออกเรือน ท้าวสักกะเสด็จลงมาเนรมิตปราสาทแก้ว 7 ชั้น กำแพงแก้วอีก 7 ชั้นล้อมรอบปราสาท ทรงเนรมิตต้นกัลปพฤกษ์สารพัดนึกไว้ริมกำแพงอีกเป็นจำนวนมาก และทรงเนรมิตหม้อขุมทรัพย์ใหญ่อีก 4 ขุมไว้ที่มุมทั้ง 4 ของปราสาท สั่งให้เปิด 1 หม้อ แจกจ่ายแก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ที่ซุ้มประตูทั้ง 7 มียักษ์ 7 ตนคอยปกปักรักขาไว้ทั้งภายในและภายนอกปราสาทอย่างแน่นหนา ภรรยาชื่อว่าสตุลกายา เทวดาได้นำมาจากอุตตรทวีปพร้อมกับหิน 3 ก้อนสำหรับก่อไฟหุงข้าวทำอาหาร ซึ่งข้าวสารที่เธอนำมานั้นเป็นข้าวสารที่ตักเท่าไรก็ไม่พร่อง เมื่อจะหุงข้าว ก็นำข้าวสารใส่หม้อ แล้วเอาไปตั้งไว้บนหิน 3 ก้อน หินก็จะมีไฟลุกขึ้นจนข้าวสุกแล้วไฟก็จะดับไปเอง คนในบ้านดำรงชีวิตอยู่ด้วยแสงสว่างของแก้วมณีโดยที่ไม่ต้องใช้แสงสว่างอย่างอื่นเลย แม้พระเจ้าอชาตศัตรูพยายามยกพลไปยึดปราสาทอยู่หลายครั้งก็ทำไม่ได้ ทำให้ท่านเกิดความเบื่อหน่ายและสลดใจในความโลภของพระราชา จึงตัดสินใจลาบวชตั้งใจเจริญภาวนา เพียงไม่นานก็บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ หลังจากนั้นสมบัติทุกอย่างของท่านรวมทั้งภรรยาก็อันตรธานหายไป

ในอดีตชาติท่านทุ่มเทสร้างมหาทานบารมีมาหลายภพหลายชาติ อีกทั้งยังได้สั่งสมบุญถูกเนื้อนาบุญมีพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น เมื่อถึงเวลาที่บุญส่งผลจึงทำให้ท่านได้ครอบครองสมบัติอัศจรรย์ที่ตักไม่พร่อง จนทำให้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเศรษฐีที่รวยที่สุดมีนามว่าโชติกเศรษฐี

2.3 ประวัติของเมณฑกเศรษฐี

เมณฑกเศรษฐีเป็นผู้มีฐานะร่ำรวย ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 7 ปรากฏข้อความกล่าวถึงประวัติของท่านไว้ว่า เป็นชาวเมืองภัททิยะในแคว้นอังคะ มีภรรยาชื่อว่า จันทปทุมา บุตรชายชื่อ ธนัญชัยเศรษฐี หญิงสะใภ้ชื่อสุมนาเทวี หลานสาวชื่อวิสาขา หลานชายชื่ออุคคหะ ทุกคนล้วนเป็นเศรษฐีทั้งสิ้น และมีทาสผู้ซื่อสัตย์จงรักภักดีคนหนึ่งชื่อปุณณะ ภายหลังก็ได้เป็นผู้มีฐานะร่ำรวยเช่นกัน ที่หลังบ้านของท่านมีแพะทองคำขนาดเท่าช้างม้าและโคอุสภะจำนวนมากมายผุดขึ้นหลังชนกันออกมาจากแผ่นดินบนเนื้อที่ประมาณ 8 กรีส ที่ปากของแพะเหล่านั้นจะมีกลุ่มด้าย 5 สี เมื่อมีความต้องการอะไร ไม่ว่าจะเป็นเภสัช คือ เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย หรือต้องการเสื้อผ้าอาภรณ์เครื่องนุ่งห่มเครื่องประดับแก้วแหวนเงินทอง ผู้คนก็จะดึงกลุ่มด้ายออกจากปากของแพะเหล่านั้น

เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เสื้อผ้าเครื่องอาภรณ์แก้วแหวนเงินและทอง ก็จะไหลออกมาจากปาก แพะ แพะเพียงแค่ตัวเดียวสามารถเลี้ยงดูชาวบ้านชาวชมพูทวีปได้อย่างเพียงพอ ตั้งแต่นั้นมาท่านจึงได้รับการขนานนามว่า เมณฑกเศรษฐี (เศรษฐีแพะ) (ธมฺมปทฏฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 28)

2.3.1 ประวัติในอดีตชาติ

ย้อนไป 91 กัปป์ สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี ท่านเกิดเป็นหลานชายของกุฎุมพีชื่อว่าอวโรชะ (ซึ่งภายหลังได้มาบังเกิดร่วมชาติกันอีก เป็นโชติกเศรษฐี) มีชื่อเหมือนกับลุงว่า อวโรชะ ลุงได้ปรารภจะสร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า ท่านจึงเข้าไปหาลุงเพื่อขอร่วมบุญในการก่อสร้าง แต่ถูกลุงห้ามไว้เพราะต้องการสร้างเป็นผลงานตัวเองเท่านั้น ไม่ต้องการให้ใครร่วม จึงคิดว่า เมื่อลุงสร้างคันธกุฎีในที่นี้แล้ว เราควรสร้างศาลารายในที่นี้ จึงดำเนินการให้คนนำเครื่องไม้เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์มา ให้ทำเสาทองคำเงินและแก้วมณี คือเสาต้นหนึ่งประดับด้วยทองคำ ต้นหนึ่งประดับด้วยเงิน ต้นหนึ่งประดับด้วยแก้วมณี ให้ทำขื่อพรึงบานประตูบานหน้าต่างกลอนเครื่องมุงและอิฐทั้งหมดบุด้วยทองคำเงินและแก้วมณีเหมือนกัน ให้ทำศาลารายประดับด้วยรัตนะ 7 ประการ ถวายแด่พระพุทธองค์ ตรงบริเวณด้านหน้าพระคันธกุฎี ด้านบนศาลารายนั้น มียอดฉัตร 3 ยอด ทำด้วยทองคำแท่งสีสุกปลั่ง แก้วผลึกและแก้วประพาฬ ให้สร้างมณฑปประดับด้วยแก้วมณี บริเวณที่ตรงกลางศาลารายให้ตั้งธรรมาสน์ไว้ เท้าธรรมาสน์และแม่แคร่ทำด้วยทองคำแท่งสีสุก ให้ทำแพะทองคำ 4 ตัวตั้งไว้ในภายใต้เท้าทั้ง 4 ของอาสนะ ให้ทำแพะทองคำ 2 ตัวตั้งไว้ภายใต้ตั่งสำหรับรองเท้า ให้ทำแพะทองคำ 6 ตัวตั้งล้อมรอบมณฑป ให้ถักธรรมาสน์ด้วยเชือกเส้นเล็กทำด้วยด้ายก่อนแล้วจึงให้ถักด้วยเชือกที่ทำด้วยทองคำใส่ไว้ตรงกลาง แล้วให้ถักเชือกที่ทำด้วยแก้วมุกดาในด้านบน ใช้ไม้จันทน์ทำพนักพิงธรรมาสน์

เมื่อสร้างศาลารายเสร็จสมบูรณ์แล้ว จึงจัดงานเฉลิมฉลองศาลาอย่างยิ่งใหญ่ ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมากถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป ถวายทานตลอด 4 เดือน ในวันสุดท้ายได้ถวายผ้าไตรจีวร 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าที่มีราคาถึงพันกหาปณะแก่ภิกษุนวกะผู้บวชใหม่ (ธมฺมปทฏฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 29) หลังจากที่ท่านสั่งสมบุญในชาตินั้นจนสิ้นอายุขัยแล้วก็ได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดไปในเทวดาและในมนุษย์หลายภพหลายชาติจนถึงในภัทรกัปนี้ จึงได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีผู้มีโภคะมากในเมืองพาราณสี มีนามว่าพาราณสีเศรษฐี

วันหนึ่งท่านได้ทราบคำทำนายจากปุโรหิตว่า อีก 3 ปีข้างหน้า บ้านเมืองจะเกิดฉาตกภัยคือภาวเศรษฐกิจตกต่ำข้าวยากหมากแพง จึงจ้างให้คนปลูกข้าวเตรียมไว้ และนำทรัพย์สินทั้งหมดไปซื้อข้าวเปลือกมาเก็บไว้ในฉางที่ตนให้สร้างไว้ 1,250 ฉาง แบ่งเก็บบางส่วนไว้ในภาชนะต่าง ๆ เช่นตุ่มน้ำก็เอามาเก็บข้าวเปลือก ขุดหลุมฝังข้าวเปลือกที่เหลือลงในดิน บางส่วนเอามาขยำผสมดิน ฉาบทาฝาเรือนเก็บไว้ เศรษฐีเริ่มใช้ชีวิตอย่างประหยัดอดออม ค่อย ๆ นำข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในฉางและภาชนะตุ่มน้ำออกมาหุงหาอาหารเลี้ยงครอบครัวและบริวาร พอข้าวปลาอาหารที่เก็บไว้เริ่มลดน้อยลงจึงเรียก

ลูกน้องบริวารมาบอกว่า พวกท่านจงเอาตัวรอดหนีไปอยู่ที่อื่นก่อนเถิด ถ้าสถานการณ์เป็นปรกติแล้วค่อยกลับมาอยู่ด้วยกันเหมือนเดิม คนเหล่านั้นจึงได้กระทำตามที่เศรษฐีแนะนำแยกย้ายกันไปหาที่อยู่ใหม่ แต่มีทาสรับใช้ของเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อว่าปุณณะที่ยังจงรักภักดี ไม่ต้องการที่จะหนีไปไหน ปรารถนาจะอยู่คอยรับใช้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเศรษฐี ในเรือนนั้นจึงมีสมาชิกเหลือกันอยู่เพียง 5 คน เท่านั้นคือ เศรษฐี ภรรยา บุตร ลูกสะใภ้ และนายปุณณะ (ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 30)

วันหนึ่งเศรษฐีกลับมาจากเข้าเฝ้าพระราชา ถามภรรยาว่า มีอะไรพอประทังความหิวได้บ้าง นางตอบว่า มีข้าวสารเหลือแค่ทะนานเดียว ฉันฝังเก็บไว้ เพราะกลัวโจรขโมย เศรษฐีกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จงขุดขึ้นมาทำอะไรกินกันเถิด ภรรยากล่าวว่า ถ้าเราทำข้าวต้ม ก็จะเพียงพอแค่ 2 มื้อ ถ้าหุงข้าวสวย จะเพียงพอแค่มื้อเดียวเท่านั้น ท่านกล่าวว่า พวกเราไม่เหลืออะไรกันแล้ว ยังไงก็ต้องตายอยู่ดี หุงข้าวสวยนั่นแหละ ภรรยาจึงหุงข้าวสวยแล้วแบ่งให้เป็น 5 ส่วน ตักข้าวสวยส่วนหนึ่งวางไว้ข้างหน้าเศรษฐี ขณะที่กำลังจะลงมือรับประทานอาหาร ได้มีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งออกจากสมาบัติมาจากภูเขาคันธมาทน์มาบิณฑบาตที่หน้าประตูบ้านพอดี เมื่อเห็นอิริยาบทอันสงบของพระคุณเจ้าก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอยากจะทำบุญเพราะท่านคิดว่า เราประสบความยากลำบากขนาดนี้ เพราะชาติก่อนไม่เคยให้ทานทำบุญ อาหารนี้รักษาเราไว้ได้เพียงแค่วันเดียวเท่านั้น ส่วนอาหารที่เราถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า จะสามารถอำนวยประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาให้แก่เรานับภพนับชาติไม่ถ้วน จึงได้นำอาหารของตนถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าและได้ตั้งความปรารถนาว่า ขอข้าพเจ้าอย่าได้ประสบความลำบากเช่นนี้อีกเลย ขอให้ข้าพเจ้าสามารถแบ่งปันแจกจ่ายทำบุญให้พืชพันธ์ธัญญาหารแก่ชาวชมพูทวีปทั้งหมด ไม่ต้องทำการงานเลี้ยงชีพด้วยมือของตนเอง ในขณะที่ข้าพเจ้าใช้ให้คนชำระเก็บกวาดฉาง 1,250 ฉาง อาบน้ำสระผมนั่งอยู่ที่ประตูฉางเหล่านั้นแล้ว มองดูด้านบนเท่านั้น ขอให้ธารแห่งข้าวสาลีแดง ตกลงมาเต็มฉางทั้งหมด และขอให้คนเหล่านี้กลับมาอยู่ร่วมกันกับข้าพเจ้าเหมือนเดิม คือให้ผู้นี้จงเป็นภรรยา ผู้นี้เป็นบุตร ผู้นี้เป็นหญิงสะใภ้ ผู้นี้เป็นทาสของข้าพเจ้า ทุกภพทุกชาติที่ข้าพเจ้าเกิด

สมาชิกในครอบครัวเห็นเหตุนั้นจึงนำส่วนของตนถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าจนหมด และได้ตั้งความปรารถนากันต่าง ๆ ดังนี้ ภรรยาของเศรษฐีตั้งความปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ขออย่าได้ประสบฉาตกภัยเช่นนี้อีกเลย แม้เมื่อดิฉันวางถาดอาหารไว้ข้างหน้าแจกจ่ายให้แก่ชาวชมพูทวีปอยู่นั้น ตราบใดที่ดิฉันยังไม่ลุกขึ้น ขอให้อาหารอย่าได้ลดลง จงเต็มบริบูรณ์อยู่อย่างเดิม ท่านผู้นี้จงเป็นสามี ผู้นี้จงเป็นบุตร ผู้นี้จงเป็นหญิงสะใภ้ ผู้นี้จงเป็นทาสของดิฉันเหมือนเดิม บุตรของเศรษฐีตั้งความปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบฉาตกภัยเช่นนี้อีกเลย ขณะที่ข้าพเจ้าถือถุงทรัพย์ถุงกหาปณะหนึ่งพันแจกจ่ายแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นอยู่ ขอให้ถุงนี้จงเต็มอยู่อย่างเดิมอย่าได้ลดน้อยลง ขอท่านทั้ง 2 จงเป็นมารดาบิดา หญิงคนนี้จงเป็นภรรยา ผู้นี้จงเป็นทาสของข้าพเจ้า ลูกสะใภ้ของเศรษฐีตั้งความปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบฉาตกภัยเช่นนี้อีก เมื่อดิฉันวางกระบุงข้าวเปลือกกระบุงหนึ่งไว้ข้างหน้า แม้ให้พืชพันธ์ธัญญาหารแก่ชาวชมพูทวีปอยู่ ขออย่าให้มีความหมด

สิ้นไปปรากฏ ทุกอย่างจงอยู่ตามเดิม ท่านทั้งสองนี้จงเป็นแม่ผัวและพ่อผัว ผู้นี้จงเป็นสามี ผู้นี้จงเป็นทาสของดิฉันตามเดิม ส่วนทาสของเศรษฐีก็ตั้งความปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบฉาตกภัยเช่นนี้อีก คนเหล่านี้ทั้งหมดจงเป็นนายของข้าพเจ้าเหมือนเดิม และเมื่อข้าพเจ้าไถนาอยู่ จงมีรอยไถ 7 รอยประมาณเท่าเรือโกลน คือ ข้างหนึ่ง 3 รอย อีกข้าง 3 รอยและตรงกลาง 1 รอยเกิดขึ้นไปตลอดทาง (ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 33) วันนั้นถ้านายปุณณะจะปรารถนาตำแหน่งเสนาบดี ก็สามารถจะทำได้ แต่ด้วยความรักความจงรักภักดีต่อเจ้านายจึงตั้งความปรารถนาเช่นนั้น

หลังจากจบคำอธิษฐานของทุกคน พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวให้พรว่า ขอสิ่งที่พวกท่านปรารถนาจงเป็นเช่นนั้นเถิด ดังนี้แล้วก็เดินทางกลับไปภูเขาคันธมาทน์แบ่งภัตตาหารเหล่านั้นให้พระปัจเจกพุทธเจ้า 500 องค์ ด้วยอานุภาพแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ภัตตาหารนั้นเพียงพอแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทุกองค์ หลังจากนั้นภรรยาเศรษฐีจึงล้างหม้อข้าวปิดฝาคว่ำไว้ เศรษฐีหิวข้าวจึงถามภรรยาถึงเศษข้าวก้นหม้อเหลือ ๆ ภรรยารู้ทั้งรู้ว่าตนล้างหม้อคว่ำไว้แล้ว แต่ก็มิได้พูดว่า ไม่มี เพราะคิดว่า เดี๋ยวเปิดหม้อข้าวก่อนแล้วจึงค่อยบอก ดังนี้แล้วลุกขึ้นไปที่หม้อข้าวแล้วเปิดดู ได้เห็นข้าวเต็มหม้อ มีสีเช่นกับดอกมะลิตูม พอเห็นดังนั้นเกิดปีติยินดีเป็นอย่างมาก เรียกให้เศรษฐีลุกขึ้นมาดู และได้จัดเตรียมตักข้าวให้เศรษฐีและลูกชายลูกสะใภ้ ขณะที่กำลังจะตักข้าวให้นายปุณณะ ข้าวก็ยังเต็มหม้อเหมือนเดิมมิได้ลดลงไปเลย ในฉางข้าวและภาชนะที่ตนเคยเก็บข้าวเปลือกไว้ก็กลับมามีข้าวเปลือกเต็มตามเดิม ภรรยาเศรษฐีจึงสั่งให้ทำการโฆษณาป่าวประกาศไปทั่วเมืองว่า ในเรือนของเศรษฐีมีข้าวจำนวนมาก ผู้ที่มีความต้องการจงมารับเอาไปเถิด ชาวพระนครต่างพากันมารับพืชพันธ์ธัญญาหารจากเรือนของเศรษฐี ชาวชมพูวีปทั้งสิ้นจึงได้พึ่งพาอาศัยเศรษฐีนั้น เลี้ยงชีวิตอย่างมีความสุข เมื่อเศรษฐีและคณะบำเพ็ญอย่างนั้นจนตลอดชีวิตจนหมดอายุไขจากอัตภาพนั้นแล้วก็ได้ไปเกิดที่ภัททิยนคร

2.3.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ

ท่านเกิดในครอบครัวเศรษฐีในเมืองภัททิยะ ภรรยาของท่านก็เกิดในตระกูลที่มีฐานะร่ำรวยเช่นกัน เมื่อเติบโตก็ได้ไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับท่านเศรษฐี ที่หลังบ้านของเศรษฐีมีแพะทองคำจำนวนมาก ขนาดประมาณเท่าช้าง ม้าและโคอุสภะผุดขึ้นจากพื้นดิน เอาหลังดุนหลังกันผุดขึ้นในพื้นที่ประมาณ 8 กรีส ที่ปากของแพะเหล่านั้นจะมีกลุ่มด้าย 5 สี ใครต้องการอะไรก็ไปดึงด้ายแต่ละสี สิ่งที่ต้องการก็จะออกมาจากปากแพะ แพะเพียงแค่ตัวเดียวสามารถเลี้ยงดูชาวบ้านได้ทั่วทั้งชมพูทวีปอย่างเพียงพอ แม้บุตรในอดีตชาติก็กลับมาเป็นบุตรของท่านตามเดิม หญิงสะใภ้ก็กลับมาเป็นหญิงสะใภ้ตามเดิม ทาสก็ได้เป็นทาสตามเดิม (ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 35) เมื่อต้องการจะทดลองบุญญาบารมีของตน จึงให้คนชำระเก็บกวาดฉาง 1,250 ฉาง อาบน้ำสระผมแล้วนั่งที่ประตูแหงนหน้ามองข้างบนฉางทั้งหมดก็กลับเต็มไปด้วยข้าวสาลีแดง เมื่อต้องการจะทดลองบุญบารมีของคนที่เหลือ จึงบอกให้คนเหล่านั้นทดลองบุญของตน ภรรยาเศรษฐีจึงใช้ให้คนตวงข้าวสารมาหุงหาอาหารเตรียมไว้ แล้วให้

ป่าวประกาศให้ผู้คนที่ต้องการมารับอาหาร นางแต่งองค์ทรงเครื่องประดับประดาอย่างงดงามถือทัพพีทองคำนั่งที่หน้าประตู แจกจ่ายอาหารให้กับประชาชนจำนวนมากที่พากันมาจากที่ต่าง ๆ ถึงแม้นางจะแจกจ่ายมากเพียงใด แต่ข้าวในหม้อก็ลดลงเห็นรอยแค่ทัพพีเดียวเท่านั้น รูปดอกบัวเกิดที่ฝ่ามือข้างซ้าย รูปพระจันทร์เกิดที่ฝ่ามือข้างขวา เป็นผลมาจากที่นางจับหม้อข้าวด้วยมือซ้าย จับทัพพีด้วยมือขวา แล้วถวายภัตตาหารจนเต็มบาตรของภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ชาติปางก่อน นางเคยเดินถือที่กรองน้ำถวายพระเป็นจำนวนมาก จึงมีรูปพระจันทร์เกิดที่ฝ่าเท้าข้างขวา รูปดอกบัวเกิดที่ฝ่าเท้าข้างซ้าย เพราะเหตุนี้ เหล่าญาติจึงขนานนามนางว่า จันทปทุมา

บุตรชายเศรษฐีอาบน้ำสระผม ยืนถือถุงเงินประกาศว่า ใครอยากได้เงินเชิญมารับไป แล้วก็ได้หยิบแจกจ่ายจนเต็มภาชนะที่เตรียมมา ถึงใส่มากแค่ไหนเงินก็ยังอยู่ในถุงเท่าเดิม ลูกสะใภ้แต่งตัวใส่เครื่องประดับสวยงามนั่งถือกระบุงข้าวเปลือกที่กลางแจ้งป่าวประกาศว่า ใครต้องการพืชพันธ์ธัญญาหารเชิญมารับเอา แล้วได้ใส่จนเต็มภาชนะที่เตรียมกันมา กระบุงข้าวเปลือกของนางก็ยังคงเต็มอยู่ตามเดิม แม้ทาสของเศรษฐีก็แต่งตัวใส่เครื่องประดับหล่อเหลา เอาเชือกทองคำผูกฝูงโคที่แอกทองคำถือด้ามปฏักทองคำ สวมปลอกทองคำที่เขาทั้ง 2 ข้าง แล้วลงไปไถนา รอย 7 รอยคือ ข้างซ้าย 3 รอย ข้างขวา 3 รอย ตรงกลาง 1 รอย ได้แตกแยกออก ชาวชมพูทวีปทั้งข้าทาสและกรรมกรได้ถือเอาสิ่งของต่าง ๆ บรรดาพืชพันธ์ธัญญาหาร เงินทองเป็นต้น จากเรือนของเศรษฐีเหล่านั้นไปตามต้องการ ตามใจปรารถนา

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบข่าวฤทธานุภาพของเศรษฐี จึงรับสั่งมหาอมาตย์ผู้สำเร็จราชการให้ไปสืบดูให้รู้ความจริง มหาอมาตย์รับสนองพระราชดำรัสแล้ว ออกเดินทางพร้อมด้วยเสนา 4 เหล่าไปยังเมืองภัททิยะ เข้าไปหาเศรษฐีที่บ้านเพื่อตรวจดูฤทธานุภาพของเมณฑกเศรษฐี เมื่อเศรษฐีอาบน้ำสระผมแล้วให้เก็บกวาดฉางข้าวนั่งอยู่นอกประตู สายธารข้าวเปลือกก็ไหลตกลงมาจากอากาศจนเต็มฉาง มหาอมาตย์จึงขอชมฤทธานุภาพของภรรยาเศรษฐี เมณฑกเศรษฐีสั่งภรรยาให้เลี้ยงอาหารแก่เสนาทั้ง 4 เหล่า ภรรยานั่งใกล้ถาดข้าวสุกใบเดียวเท่านั้นและหม้อแกงอีก 1 หม้อ สามารถเลี้ยงอาหารแก่เสนาทั้ง 4 เหล่า โดยที่อาหารไม่หมดไปตราบเท่าที่นางยังไม่ลุกขึ้น มหาอมาตย์จึงขอชมฤทธานุภาพของบุตร เศรษฐีสั่งบุตรให้แจกค่าจ้างกลางปีแก่เสนาทั้ง 4 เหล่า บุตรเศรษฐีถือถุงเงิน 1 พันเพียงถุงเดียว สามารถแจกค่าจ้างกลางปีแก่เสนาทั้ง 4 เหล่าโดยที่เงินไม่หมดไป ตราบเท่าที่ถุงเงินยังอยู่ในมือของเขา มหาอมาตย์ขอชมฤทธานุภาพของสะใภ้เศรษฐี ท่านจึงสั่งสะใภ้ให้แจกอาหารกลางปีแก่เสนาทั้ง 4 เหล่า สะใภ้ของเศรษฐีนั่งใกล้กระบุงที่จุข้าวได้ 4 ทะนานเพียงใบเดียว แล้วแจกภัตตาหารกลางปีแก่เสนาทั้ง 4 เหล่า ภัตตาหารนั้นไม่หมดสิ้นไปตราบเท่าที่นางยังไม่ลุกขึ้น มหาอมาตย์ขอชมฤทธานุภาพของทาสเศรษฐี ท่านจึงเชิญเหล่ามหาอมาตย์ให้ไปชมฤทธานุภาพของทาสที่ท้องนา มหาอมาตย์กล่าวว่า ไม่ต้องละ ข้าพเจ้าได้เห็นฤทธานุภาพของทาสท่านแล้ว ครั้นเสร็จราชการแล้ว มหาอมาตย์จึงเดินทางกลับเมืองราชคฤห์พร้อมกับเสนา 4 เหล่า ได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร

กราบทูลเรื่องให้ทรงทราบ (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 5, 122-123)

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กรุงเวสาลี เสด็จเที่ยวจาริกไปในอังคุตตราปถชนบท ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติผลของคนเหล่านี้ คือ เมณฑกเศรษฐี ภรรยาของเศรษฐีชื่อว่านางจันทปทุมา บุตรชายชื่อธนัญชัยเศรษฐี หญิงสะใภ้ชื่อนางสุมนาเทวี หลานสาวชื่อวิสาขา และทาสชื่อปุณณะ จึงเสด็จจาริกไปทางเมืองภัททิยะพร้อมกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ 1,250 รูป พระองค์เสด็จจาริกไปจนถึงเมืองภัททิยะ พักประทับอยู่ที่ป่าชาติยาวัน เศรษฐีได้ทราบข่าวจึงเรียกเด็กหญิงวิสาขา ลูกสาวของธนัญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรของตนมาแล้วสั่งว่า แม่หนู เป็นศิริมงคลทั้งแก่เจ้าทั้งแก่ปู่ เจ้าจงนำเกวียน 500 เล่ม พร้อมด้วยเด็กหญิง 500 คน ที่เป็นข้าทาสบริวารของเจ้า 500 นาง ไปรับเสด็จพระพุทธเจ้า นางได้ปฏิบัติตามคำของปู่ นางเป็นเด็กหญิงที่ฉลาดรู้จักกาละเทศะเป็นอย่างดี เมื่อนั่งรถไป พอถึงทางเข้าวัดหรือสถานที่ควรแสดงความเคารพ นางก็ลงจากรถเดินไปเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ถวายบังคมแล้วยืน ณ สถานที่สมควร พระองค์จึงทรงแสดงธรรมโปรดตามจริตของนางจนบรรลุโสดาปัตติผล พร้อมกับเด็กหญิง 500 คน (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 46) เศรษฐีให้จัดเตรียมขบวนยานพาหนะออกเดินทางจากเมืองภัททิยะเพื่อไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ระหว่างทางแม้ถูกเดียรถีย์ (นักบวชต่างศาสนา) ขัดขวางพูดจาหว่านล้อมเพื่อไม่ให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยถ้อยคำต่าง ๆ นานา แต่ก็ไม่สามารถขัดขวางจิตศรัทธาที่มุ่งมั่นของท่านได้ เมื่อเดินทางถึงได้เข้าไปเฝ้า กราบถวายอภิวาทแล้ว พระองค์จึงตรัสอนุปุพพิกถา 5 ข้อคือ 1 ทานกถา 2 สีลกถา 3 สัคคกถา 4 กามาทีนวกถา 5 เนกขัมมานิสังสกถา เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าเศรษฐีมีจิตสงบตั้งมั่น ปราศจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใส จึงทรงประกาศสามุกกังสิกธรรมเทศนา (พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นถือเอาเอง คือ ทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ ตรัสรู้เอง ได้แก่ อริยสัจจเทศนา คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (2566) เศรษฐีนั่งฟังธรรมและพิจารณาธรรมตามจนเข้าใจว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทินสิ่งสกปรก ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 5, 125) หลังจากที่ได้บรรลุธรรมแล้ว ภรรยาบุตรและหญิงสะใภ้ก็ได้ฟังธรรมจนรู้แจ้งเข้าถึงธรรมตามท่านเศรษฐี ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาตลอดชีวิต แล้วได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์เพื่อรับภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น เมื่อถึงเวลาสมควร พระองค์เสด็จจาริกไปทางอังคุตตราปถะ พร้อมกับภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป เศรษฐีสั่งให้ทาสและกรรมกรจัดเตรียมเกลือน้ำมันข้าวสารและของขบฉันบรรทุกลงในเกวียน ให้พวกคนเลี้ยงโค 1,250 คน ต้อนแม่โค 1,250 ตัวมา ตามไปเข้าไปเฝ้าอีกครั้ง สั่งคนเลี้ยงโค 1,250 คนให้ช่วยกันจับแม่โคนมคนละตัวแล้วยืนรีดนมสด ๆ ถวายพระ ทีแรกพระภิกษุเกิดความแคลงใจ ลังเลสงสัยเกี่ยวกับข้อวินัย จึงไม่ยอมรับประเคนน้ำนมสด พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงรับประเคนฉันเถิด เศรษฐีได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า ในหนทางกันดารอัตคัดน้ำอัตคัดอาหาร ภิกษุไม่มีเสบียงเดินทางได้รับ

ความลำบาก ขอประทานวโรกาสเถิด ขอพระองค์ทรงอนุญาตเสบียงเดินทางแก่ภิกษุด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า พระองค์จึงทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า เราอนุญาตโครส 5 ชนิด คือ นมสด นมเปรี้ยว เปรียง เนยข้น และเนยใส ภิกษุทั้งหลาย หนทางกันดาร อัตคัดน้ำ อัตคัดอาหารมีอยู่ ภิกษุไม่มีเสบียงเดินทางไป ต้องลำบาก เราอนุญาตให้แสวงหาเสบียงได้ คือ ผู้ต้องการข้าวสารพึงแสวงหาข้าวสาร ผู้ต้องการถั่วเขียวพึงแสวงหาถั่วเขียว ผู้ต้องการถั่วราชมาสพึงแสวงหาถั่วราชมาส ผู้ต้องการเกลือพึงแสวงหาเกลือ ผู้ต้องการน้ำอ้อยงบพึงแสวงหาน้ำอ้อยงบ ผู้ต้องการน้ำมันพึงแสวงหาน้ำมัน ผู้ต้องการเนยใสพึงแสวงหาเนยใส คนทั้งหลายที่ศรัทธาเลื่อมใสมอบเงินและทองไว้แก่กัปปิยการกแล้วกล่าวว่า สิ่งใดควรแก่พระคุณเจ้า จงถวายสิ่งนั้นจากกัปปิยภัณฑ์นี้ ดังนี้ก็มีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดควรจากกัปปิยภัณฑ์นั้น เราอนุญาตให้ยินดีสิ่งนั้นได้ แต่เราไม่ได้กล่าวว่า ภิกษุพึงยินดีและแสวงหาทองและเงินไม่ว่ากรณีใดๆ (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 5, 127-129)

2.3.3 สรุปประวัติเมณฑกเศรษฐี

เมณฑกเป็นเศรษฐีชาวเมืองภัททิยะ ภรรยาชื่อว่าจันทปทุมา บุตรชายชื่อธนัญชัยเศรษฐี หญิงสะใภ้ชื่อสุมนาเทวี หลานสาวชื่อวิสาขา หลานชายชื่ออุคคหะ และมีทาสผู้ซื่อสัตย์ชื่อปุณณะ ภายหลังก็ได้เป็นผู้มีฐานะร่ำรวยเช่นกัน ครอบครองตำแหน่งเศรษฐี เป็นหัวหน้าของเหล่าผู้มีบุญมาก 5 คน คือ เมณฑกเศรษฐี ภริยาของท่านชื่อจันทปทุมา บุตรชื่อธนัญชัย ภริยาของธนัญชัยชื่อสุมนาเทวี และทาสของเมณฑกเศรษฐี ชื่อปุณณะ มิใช่แต่เมณฑกเศรษฐีผู้เดียวเท่านั้น ถึงในราชอาณาจักรของพระเจ้าพิมพิสาร ก็ยังมีบุคคลผู้มีสมบัตินับไม่ถ้วนถึง 5 คน คือ โชติกเศรษฐี ชฏิลเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี ปุณณเศรษฐี และกากพลิยเศรษฐี ที่หลังบ้านของเมณฑกเศรษฐีมีแพะทองคำขนาดเท่าช้าง ม้า และโคอุสภะได้ชำแรกแผ่นดิน เอาหลังดุนหลังกันผุดขึ้นมาในพื้นที่ประมาณ 8 กรีส แพะเหล่านั้นเกิดขึ้นมาด้วยกำลังบุญของเศรษฐี เป็นแพะกายสิทธิ์ที่สามารถนำความสมปรารถนามาให้กับเจ้าของ และผู้ที่มาขอสมบัติต่าง ๆ ได้ ที่ปากแพะจะมีกลุ่มด้ายอยู่ 5 สี เมื่อใครต้องการอะไร ให้ดึงด้ายสีนั้น สิ่งที่ปรารถนาก็จะไหลออกมา แพะเพียงตัวเดียวสามารถเลี้ยงคนได้ทั้งเมือง เลี้ยงคนได้ทั้งชมพูทวีป ใครอยากได้อะไรก็ไปอธิษฐานเอาตามกำลังบุญของตน ไม่ต้องเข้าคิวรอให้เสียเวลา เพราะแพะกายสิทธิ์ของท่านเศรษฐีมีจำนวนมากมายหลายขนาด ทำให้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ท่านจึงได้รับการขนานนามว่าเมณฑกเศรษฐี เพราะมีแพะกายสิทธิ์ทองคำ เกิดขึ้นจากการได้ทำบุญไว้ในอดีตชาติดังนี้ ต่อมามีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชาติยาวัน ฟังพระธรรมเทสนาอนุปุพพีกถาและอริยสัจ 4 จนบรรลุเป็นโสดาบัน ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

2.4 ประวัติของโฆสกเศรษฐี

โฆสกเศรษฐี เป็นชาวเมืองโกสัมพีในแคว้นวังสะ ต้องเผชิญกับอกุศลวิบากมากมายมีชีวิตพลิกผันมาหลายชาติ ชาติปัจจุบันก็เฉียดตายหลายครั้ง ถูกปองร้ายมาตั้งแต่ยังเด็ก แต่ด้วยบุญบารมีจากกุศลกรรมที่ท่านสั่งสมไว้ส่งผล จึงทำให้รอดชีวิตมาได้ทุกครั้ง ได้เป็นเศรษฐีและเป็นผู้สร้างโฆสิตารามถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ดังข้อความปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 2 ว่า

2.4.1 ประวัติในอดีตชาติ

ท่านเคยเกิดในแคว้นอัลลกัปปะ ชื่อว่าโกตุหลิก สมัยหนึ่งได้เกิดวิกฤตการณ์ข้าวยากหมากแพงในเมือง ไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ จึงพาภรรยาชื่อกาลีพร้อมทั้งลูกน้อย อพยพออกจากเมืองเพื่อจะไปหากินที่เมืองโกสัมพี (บางท่านให้ความเห็นว่า ออกไปเพราะเกิดอหิวาตกโรคผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก) ระหว่างเดินทาง เมื่อเสบียงที่เตรียมมาเริ่มลดลง ด้วยความหิวและเหน็ดเหนื่อยที่ต้องอุ้มลูกกระเตงไปด้วย สามีจึงแอบเอาลูกทิ้งไว้ที่พุ่มไม้ข้างทางจนทำให้ลูกตาย สร้างความเสียใจให้กับภรรยาเป็นอย่างมาก จากเหตุการณ์นั้นทำให้นายโกตุหลิกต้องชดใช้กรรมด้วยการถูกทอดทิ้งถึง 7 ครั้ง เมื่อสองสามีภรรยาเดินทางไปถึงบ้านคนเลี้ยงโคครอบครัวหนึ่ง ซึ่งวันนั้นเป็นวันทำขวัญแม่โคนมของนายโคบาล มีพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งมักจะรับภัตตาหารบิณฑบาตที่เรือนนายโคบาลเป็นประจำ หลังจากที่นายโคบาลถวายภัตตาหารบิณฑบาตพระปัจเจกพุทธเจ้าเสร็จแล้ว จึงแบ่งอาหารให้สองสามีภรรยานั้น ส่วนตนเองก็ลงมือบริโภคด้วยเช่นกัน นายโกตุหลิกนั่งมองดูเห็นนายโคบาลปั้นข้าวปายาสให้สุนัขกิน คิดอิจฉานางสุนัขที่ได้กินอาหารดี ๆ เป็นประจำ พอตกกลางคืนเพราะความที่เขาเดินทางมาไกลและบริโภคอาหารมากเกินไป ทำให้อาหารไม่ย่อย เสียชีวิตในคืนนั้นได้ไปเกิดในท้องของสุนัขตัวนั้น (ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 10) หลังจากทำพิธีฌาปนกิจสามีแล้ว ภรรยาก็ได้ทำการรับจ้างอยู่ในเรือนนั้นต่อไปแลกกับค่าจ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ พอเหลือก็แบ่งทำบุญใส่บาตรบ้างตามอัตตภาพ ไม่นานเท่าไรสุนัขนั้นก็ออกลูก เวลาที่พระปัจเจกพุทธเจ้ามาบิณฑบาตที่เรือนก็มักจะแบ่งอาหารให้ลูกสุนัขประจำ ลูกสุนัขนั้นจึงได้มีความคุ้นเคยและให้ความรักพระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อถึงเวลาที่ท่านจะต้องไปแสวงหาจีวรและผู้ช่วยในการกะตัดเย็บย้อมจีวร จึงได้ไปลานายโคบาล เมื่อสุนัขที่ยืนมองอยู่ตรงนั้นได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเดินพ้นสายตาไป หัวใจก็แตกสลายตายไปบังเกิดเป็นเทพบุตรชื่อว่าโฆสกเทพบุตร ในภพดาวดึงส์ มีนางอัปสร 1 พันเป็นบริวาร ได้เสวยมหาสมบัติ มีเสียงดังกังวานเพียงแค่กระซิบ ก็ดังไปไกลได้ถึง 16 โยชน์ เสียงพูดปกติดังลั่นไปทั่วเทพนคร เป็นผลจากการเห่าสัตว์ร้ายป้องกันอันตรายให้พระปัจเจกพุทธเจ้าขณะบิณฑบาต (ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 12)

2.4.2 ประวัติในปัจจุปันชาติ

โฆสกเทพบุตรนี้ มัวเมากับการบริโภคกามคุณจนหลงลืมสติไม่เสวยอาหาร อยู่ในเทวโลกได้ไม่นานก็เคลื่อนจากเทวโลกไปปฏิสนธิในท้องของหญิงโสเภณีเมืองโกสัมพี ในวันคลอดนางผู้เป็นแม่เมื่อรู้ว่าได้ลูกชายจึงสั่งนางทาสีให้เอาไปทิ้งที่กองขยะ เพราะโดยปรกติพวกหญิงโสเภณีจะเลี้ยงเฉพาะลูก

สาวเพื่อเอาไว้สืบเชื้อสายประเพณีเท่านั้น ไม่เลี้ยงลูกชาย ขณะที่เด็กถูกทิ้งนอนอยู่ที่กองขยะ ได้มีฝูงกา ฝูงสุนัข ต่างพากันจับกลุ่มแวดล้อมเด็กไว้โดยที่ไม่ทำอันตราย ด้วยผลแห่งการเห่าด้วยความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้าในอดีต จึงไม่มีสัตว์ตัวไหนเข้าใกล้เด็กได้ จนมีชาวบ้านมาเห็นเกิดความรักเหมือนลูกจึงเก็บเด็กไปเลี้ยง เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพีได้ทราบคำทำนายจากปุโรหิตว่าเด็กที่เกิดวันนั้น จะได้เป็นเศรษฐีผู้ยิ่งใหญ่ในเมืองนี้ ซึ่งภรรยาของเศรษฐีก็มีครรภ์แก่ใกล้คลอดพอดี ท่านจึงรีบส่งคนให้ไปดูว่าภรรยาคลอดหรือยัง เมื่อทราบว่ายังไม่คลอด จึงสั่งนางกาลีผู้เป็นหญิงสาวใช้ให้ไปตรวจหาเด็กที่เกิดวันนั้นแล้วขอซื้อมาเลี้ยง นางกาลีออกไปหาดูตามบ้านต่าง ๆ จนพบเด็กชายที่เกิดวันนั้น แล้วต่อรองขอซื้อมาด้วยราคา 1 พันกหาปณะ นำเด็กนั้นไปมอบให้เศรษฐี เมื่อท่านรับเด็กมาแล้วจึงคิดว่า ถ้าภรรยาของเราคลอดลูกสาว จะให้เด็กชายคนนี้แต่งงานอยู่ร่วมกับลูกสาวของเรา แต่ถ้าภรรยาคลอดลูกชาย เราจะฆ่าเด็กนี้ให้ตาย เพื่อไม่ให้มันมาแข่งบารมีแย่งตำแหน่งเศรษฐีกับลูกของเรา

ต่อมาภรรยาเศรษฐีคลอดลูกชาย จึงคิดจะฆ่าทารกที่เลี้ยงไว้ สั่งให้นางกาลีนำทารกไปวางขวางปากประตูคอกโค หวังจะให้แม่โคเหยียบให้ตายตอนนายโคบาลปล่อยโคออกจากคอก แต่โคจ่าฝูงออกมายืนคร่อมทารกไว้ไม่ให้ทารกถูกแม่โคตัวอื่นเหยียบ นายโคบาลสังเกตเห็นความผิดปกติที่โคจ่าฝูง เพราะปกติจะออกจากคอกหลังสุด แต่วันนี้กลับออกจากคอกก่อน แถมยังยืนนิ่งขวางทางอยู่ จึงเดินไปดู เมื่อเห็นทารกนอนอยู่ก็เกิดความรักจึงนำกลับไปเลี้ยงดู เศรษฐีรู้ว่านายโคบาลนำทารกไปเลี้ยงจึงให้นางกาลีนำเงิน 1 พัน ไปไถ่ตัวกลับมา เศรษฐีสั่งให้นางกาลีนำทารกไปวางขวางทางขบวนเกวียน 500 เล่มที่พ่อค้าขับไปค้าขายตอนเช้ามืด แต่โคนำขบวนกลับหยุดยืนขวางทางไว้ไม่ยอมลากเกวียนไปต่อ หัวหน้าขบวนเกวียนรอจนฟ้าสว่างจึงเห็นว่ามีทารกนอนอยู่ แล้วนำทารกกลับไปเลี้ยง แต่เศรษฐีก็ให้นางกาลีนำเงิน 1 พัน ไปไถ่ตัวกลับมา เศรษฐีสั่งให้นางกาลีนำทารกไปทิ้งที่ป่าช้าผีดิบหวังจะให้ทารกถูกสุนัขป่าหรืออมนุษย์ฆ่าตาย ครั้งนั้นคนเลี้ยงแพะต้อนฝูงแพะหลายแสนตัวผ่านมา แม่แพะตัวหนึ่งหยุดให้นมทารก คนเลี้ยงแพะเห็นจึงนำทารกกลับไปเลี้ยง เศรษฐีรู้จึงให้นางกาลีนำเงิน 1 พัน ไปไถ่ตัวกลับมา เศรษฐีสั่งให้นางกาลีนำทารกไปทิ้งที่เหวทิ้งโจร แต่ทารกก็ปลอดภัยเพราะตกไปบนพุ่มไม้ไผ่ หัวหน้าช่างจักสานมาตัดไม้ไผ่ เห็นเข้าจึงพากลับไปเลี้ยง เศรษฐีรู้จึงให้นางกาลีนำเงิน 1 พัน ไปไถ่ตัวกลับมา

เศรษฐีพยายามฆ่าเด็กหลายครั้งหลายคราวแต่ก็ไม่สามารถทำสำเร็จ จึงจำใจต้องเลี้ยงเด็กไว้จนเติบโต ตั้งชื่อให้ว่าโฆสกะ เศรษฐีจำใจเลี้ยงโฆสกะไว้เป็นหนามยอกอก ในใจไม่เคยล้มเลิกความคิดที่จะฆ่าโฆสกะเลย วันหนึ่งเศรษฐีแอบไปว่าจ้างช่างหม้อคนหนึ่ง บอกว่าจะส่งบุตรชาติชั่วมาให้ฆ่า ให้ช่างหม้อจัดการหั่นให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แล้วใส่เตาเผาให้หมดอย่าให้เหลือซาก ช่างหม้อเห็นแก่เงินจึงรับจะจัดการให้วันรุ่งขึ้น เศรษฐีสั่งให้โฆสกะไปเรือนช่างหม้อ บอกช่างหม้อว่าให้เร่งทำงานที่เศรษฐีสั่งไว้ให้เสร็จเร็วๆ โฆสกะก็ไปเพราะไม่รู้ ระหว่างทางพบลูกชายเศรษฐีกำลังเล่นพนันอยู่กับเพื่อนๆ แต่ลูกชายเศรษฐีแพ้พนันไปแล้วหลายครั้งจึงขอร้องให้โฆสกะช่วยเล่นแทน โดยจะขออาสาไปหาช่างหม้อ

แทนพี่ชาย วันนั้นโฆสกะจึงได้อยู่เล่นสนุกตลอดทั้งวัน ตกเย็นโฆสกะเลิกเล่นกลับเข้าเรือน เศรษฐีพอเห็นโฆสกะก็ตกใจ สอบถามรู้ว่าบุตรชายของตนไปแทนโฆสกะจึงรีบวิ่งไปเรือนช่างหม้อ แต่ก็สายเกินไปเสียแล้ว เพราะบุตรชายของตนถูกฆ่าและเผาไม่เหลือซากแล้ว เหตุการณ์นี้สร้างความทุกข์ความเสียใจให้กับเศรษฐีเป็นอย่างมาก เศรษฐีแค้นโฆสกะมากยิ่งขึ้นครุ่นคิดหาวิธีจะฆ่าโฆสกะให้ได้ จึงออกอุบายให้โฆสกะไปส่งจดหมายให้คนเก็บส่วยในชนบท โฆสกะบอกว่าตนยังไม่ได้กินข้าวเลย เศรษฐีบอกว่าระหว่างทางในชนบทมีเรือนของคามิกเศรษฐีซึ่งเป็นเพื่อนกัน ให้โฆสกะแวะกินข้าวที่เรือนหลังนั้น โฆสกะไม่มีความรู้หนังสือจึงเอาจดหมายผูกชายผ้าเดินทางไป เมื่อเดินทางถึงเรือนคามิกเศรษฐีจึงแวะเข้าไปหาภรรยาของคามิกเศรษฐี แนะนำตัวเองว่าชื่อโฆสกะ เป็นบุตรของเศรษฐีในเมืองโกสัมพี ภรรยาเศรษฐีรู้สึกถูกชะตา เมตตาเอ็นดูเหมือนลูกจึงจัดข้าวปลาอาหารให้กิน และให้นางทาสีสาวใช้ของธิดาเศรษฐีพาโฆสกะไปนอนพักผ่อน เมื่อนางจัดเตรียมที่นอนให้โฆสกะเรียบร้อยแล้วจึงไปรับใช้ธิดาเศรษฐีตามปกติ ธิดาเศรษฐีถามว่าทำไมวันนี้จึงมาช้านัก จึงบอกว่านายหญิงให้ไปจัดที่นอนต้อนรับดูแลแขกคนหนึ่งเป็นชายหนุ่มรูปงามชื่อโฆสกะ พอธิดาเศรษฐีได้ยินชื่อโฆสกะ ก็เกิดความรักเฉือนเข้าไปถึงกระดูก เพราะธิดาเศรษฐีนี้คือนางกาลีอดีตภรรยาโฆสกะเมื่อครั้งที่เป็นนายโกตุหลิกนั่นเอง ความรักของนางเกิดขึ้นเพราะบุพพกรรมเก่าที่เคยอยู่ร่วมกันมา

ธิดาเศรษฐีแอบไปดูโฆสกะที่นอนหลับอยู่ และหยิบจดหมายที่ชายผ้าเปิดอ่าน ในจดหมายนั้นบอกให้นายส่วยฆ่าโฆสกะทันทีที่ไปถึง พอรู้ว่าโฆสกะถูกหลอกไปฆ่าจึงคิดวิธีช่วยเหลือ จัดการเขียนจดหมายใหม่ด้วยข้อความว่า ลูกชายของเราคนนี้ชื่อโฆสกะ ท่านจงเป็นธุระให้เขาทำการมงคลกับธิดาคามิกเศรษฐีด้วยเครื่องบรรณาการจากบ้านส่วย 100 หลังคาเรือน ปลูกเรือน 2 ชั้นให้อยู่ สร้างรั้วให้แข็งแรงและจัดเวรยามดูแลให้ดี แล้วส่งข่าวกลับไปบอกด้วยว่าท่านทำการเสร็จแล้ว เราจักสมนาคุณท่านในภายหลัง เมื่อเขียนจดหมายเปลี่ยนใหม่เสร็จแล้ว ธิดาเศรษฐีก็พับจดหมายคืนที่เดิม (ธมฺมปทฏฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 21) วันรุ่งขึ้น โฆสกะเดินทางต่อจนถึงบ้านนายส่วย เมื่อได้อ่านจดหมายแล้ว นายส่วยจึงจัดงานอาวาหมงคลให้โฆสกะกับธิดาคามิกเศรษฐีแล้วส่งข่าวให้เศรษฐีเมืองโกสัมพีทราบว่างานที่สั่งให้ทำสำเร็จแล้ว เศรษฐีเมื่อได้อ่านจดหมายจบรู้สึกเสียใจและแค้นใจเป็นอย่างมาก ว่าบุตรชายที่ตัวเองหมายมั่นปั้นมือหวังจะให้เป็นมหาเศรษฐีก็มาตาย ส่วนโฆสกะที่พยายามฆ่าให้ตายมาหลายครั้งเสียเงินเสียทองไปมากมายก็ไม่เคยสำเร็จ ด้วยความแค้นและความเสียใจสุมเต็มอกทำให้เศรษฐีสุขภาพกายและสุขภาพใจย่ำแย่ล้มป่วยลง เศรษฐีตั้งใจว่าจะไม่ยอมยกสมบัติของตัวเองให้โฆสกะเป็นอันขาด จึงส่งคนรับใช้ให้ไปตามตัวโฆสกะกลับมาบ้าน แต่ภรรยาโฆสกะคอยกีดกันไว้ไม่ให้พบ นางถามถึงอาการเศรษฐีว่า เป็นอย่างไรบ้าง คนรับใช้บอกว่ายังมีกำลังดีอยู่ นางจึงจัดที่พักให้แล้วบอกว่าให้อยู่ที่นี่ก่อนอย่าเพิ่งกลับ เศรษฐีส่งคนรับใช้ไปอีกคน ภรรยาโฆสกะก็จัดที่พักให้เหมือนเดิม จนถึงคนรับใช้ที่ 3 มาบอกว่าเศรษฐีอาการป่วยหนักใกล้ตายแล้ว ภรรยาโฆสกะจึงบอกให้

สามีเตรียมเสบียงเครื่องบรรณาการจากบ้านส่วย 100 หลังคาเรือน ใส่เกวียนไปเยี่ยมเศรษฐีพ่อสามี เมื่อไปถึงเรือน ภรรยาบอกให้โฆสกะไปยืนที่ปลายเท้าเศรษฐี ส่วนนางยืนทางด้านศีรษะ

เมื่อเศรษฐีเห็นโฆสกะมาแล้วจึงเรียกนายเสมียนมาถามว่า ในเรือนมีทรัพย์สินอยู่เท่าไร นายเสมียนตอบว่ามีทรัพย์สินอยู่ 400 ล้าน และเครื่องอุปโภคบริโภคบ้าน นา สัตว์ 2 เท้า สัตว์ 4 เท้า ยานพาหนะ มีอีกจำนวนหนึ่ง เศรษฐีตั้งใจจะประกาศว่า ไม่ให้ทรัพย์สมบัติแก่นายโฆสกะ แต่ด้วยอาการป่วยหนัก จึงกลับพูดผิดไปว่า ให้ ภรรยาโฆสกะที่รอจังหวะอยู่ พอได้ยินเศรษฐีพูดเพียงเท่านี้ ก็กลัวว่าเศรษฐีจะกลับคำพูดอย่างอื่นอีกจึงแสร้งทำเป็นเสียใจ โขกศีรษะกระแทกลงกลางอกเศรษฐี แสดงอาการร้องไห้คร่ำครวญจนเศรษฐีไม่สามารถพูดได้อีก และขาดใจตายในเวลาต่อมา

เมื่อพระเจ้าอุเทนแห่งเมืองโกสัมพีทรงทราบข่าวการอนิจกรรมของเศรษฐี จึงรับสั่งให้ทำการฌาปนกิจสรีระของเศรษฐีแล้วรับสั่งให้โฆสกะเข้าเฝ้า พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้นายโฆสกสืบต่อจากบิดา และยกทรัพย์สมบัติเก่าที่เป็นของบิดาทั้งหมดพร้อมด้วยสรรพวัตถุอย่างละ 100 (ธมฺมปทฏฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 24-25) เมื่อรับตำแหน่งเศรษฐีแล้วจึงขึ้นรถแห่ประทักษิณเฉลิมฉลองไปทั่วเมืองแล้วกลับมาเรือน ภรรยาโฆสกเศรษฐีเล่าให้นางกาลีฟังว่า ที่โฆสกะมีวันนี้ได้ เพราะนางแอบแปลงจดหมาย นางกาลีก็เล่าให้ฟังว่า เศรษฐีพยายามฆ่าโฆสกะมาแล้วหลายครั้งตั้งแต่ยังเป็นทารก เสียเงินเสียทองไปมากมาย แต่ก็ไม่สามารถฆ่าโฆสกะได้ พอรู้ดังนั้นแล้วภรรยาโฆสกะจึงหัวเราะ โฆสกเศรษฐีเข้าเรือนมาพอดี เห็นภรรยาหัวเราะจึงถามว่าหัวเราะทำไม ภรรยาไม่ยอมบอก จึงชักดาบขู่ว่าถ้าไม่บอกเราจะฟันให้ขาดเป็น 2 ท่อน ภรรยาจึงยอมบอกว่า สมบัติทั้งหมดที่ท่านได้มานี้ เพราะมีดิฉันเป็นคนอยู่เบื้องหลัง แล้วเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้สามีฟัง ทีแรกเศรษฐีไม่เชื่อ จึงให้นางกาลีมายืนยันอีกคน พอฟังแล้วจึงคิดว่า เราได้สร้างเวรสร้างกรรมหนักไว้ในอดีตจึงต้องได้รับผลกรรมเช่นนี้ ต่อไปนี้เราจะต้องใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท คิดดังนั้นแล้วจึงให้ตั้งโรงทาน บริจาคทรัพย์วันละพันเพื่อสงเคราะห์คนเดินทางไกลและคนกำพร้า โดยมอบหมายให้นายมิตตะเป็นผู้ดูแลจัดการโรงทาน อีกทั้งยังถวายภัตตาหารให้การอุปถัมภ์ทำนุบำรุงแด่พระภิกษุสมณะนักบวชและสร้างวัดโฆสิตาราม ถวายไว้ในพระพุทธศาสนา

2.4.3 สรุปประวัติโฆสกเศรษฐี

โฆสกเศรษฐีเป็นชาวเมืองโกสัมพี ใฝ่ใจทำบุญสุนทานและบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือสมณะนักบวชและประชาชนเป็นจำนวนมาก ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เพราะในวัยเด็กผ่านชีวิตมาอย่างยากลำบาก รอดชีวิตจากความตายมาหลายครั้ง เนื่องจากชาติกำเนิดมิได้เกิดในครอบครัวเศรษฐี มารดาเป็นโสเภณี หลังจากคลอดจึงนำท่านไปทิ้งที่กองขยะ มีผู้พบจึงนำไปเลี้ยง ต่อมาเศรษฐีคนหนึ่งซื้อโฆสกะมาเลี้ยงดูในราคา 1 พันกหาปณะ เพราะทราบคำทำนายว่าเด็กที่เกิดในวันนั้น ในภายหน้าจะได้เป็นเศรษฐีใหญ่ เศรษฐีผู้นี้หมายมั่นว่า หากภรรยาที่กำลังใกล้คลอดได้ลูกสาว ก็จะให้เด็กสองคนแต่งงานกัน ปรากฏว่าภรรยาคลอดบุตรชาย เศรษฐีจึงคิดกำจัดโฆสกเศรษฐี เพราะต้องการให้บุตรชาย

ได้ตำแหน่งเศรษฐีต่อจากตน แต่พยายามหลายครั้งก็กำจัดโฆสกะไม่สำเร็จ ในที่สุดโฆสกะก็ได้เป็นทายาทสืบต่อตำแหน่งเศรษฐี ภายหลังทราบความจริงว่าเศรษฐีผู้ที่ตนคิดว่าเป็นพ่อบังเกิดเกล้าพยายามฆ่าท่านมาหลายครั้ง จึงเกิดความรู้สึกสลดใจว่าตัวเองสร้างเวรสร้างกรรมมามาก ไม่ควรที่จะดำเนินชีวิตด้วยความประมาทอีกต่อไป สมควรจะสร้างบุญสร้างกุศลให้มาก จึงบริจาคทรัพย์วันละ1 พันกหาปณะ ให้ตั้งโรงทาน เพื่อบริจาคทานแก่คนยากจนและคนเดินทางไกล โฆสกเศรษฐีเป็นเพื่อนกับเศรษฐีอีก 2 คนชื่อกุกกุฏเศรษฐีและปาวาริกเศรษฐี ทั้งสามได้ฟังพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าจึงเกิดความเลื่อมใส เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่เมืองสาวัตถี เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาจึงบรรลุโสดาบันทั้งสามคน เมื่อกลับมายังเมืองโกสัมพีจึงได้สร้างอารามคนละหลังถวาย ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเรื่อยมา อารามที่โฆสกเศรษฐีสร้างชื่อว่า โฆสิตาราม อยู่ที่ในเมืองโกสัมพี ถือเป็นอารามที่สำคัญแห่งหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา

2.5 ประวัติของจิตตเศรษฐี

จิตตเศรษฐีเกิดในเมืองมัจฉิกาสณฑ์ ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้เป็นอัครสาวกในด้านธรรมกถึก เพราะท่านสามารถแสดงธรรมให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย และเพราะท่านเคยตั้งความปรารถนาไว้หลายแสนกัป ประวัติของท่านมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 3 ดังนี้

2.5.1 ประวัติในอดีตชาติ

ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ท่านบังเกิดที่เมืองหังสวดี พอได้ฟังธรรมกถาของพระพุทธเจ้า เห็นพระพุทธองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสกด้านธรรมกถึก จึงปรารถนาจะได้รับตำแหน่งนั้นบ้าง ได้ทำการสร้างกุศลสั่งสมบุญมาตลอดพอหมดอายุขัยสิ้นชีวิตลง ก็ได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิเทวดาและมนุษย์เป็นแสนกัป ในยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ท่านเกิดในครอบครัวพรานล่าสัตว์ วันหนึ่ง ระหว่างที่ออกไปล่าสัตว์เห็นภิกษุรูปหนึ่งห่มผ้าบังสุกุลคลุมศีรษะนั่งอยู่ที่เงื้อมเขาแห่งหนึ่ง ก็เกิดจิตศรัทธาขึ้นต้องการจะทำบุญถวายภัตตาหาร จึงได้รีบกลับบ้าน ปิ้งเนื้อหุงข้าวจัดเตรียมอาหาร ขณะนั้นก็เห็นภิกษุ 2 รูปเดินบิณฑบาตอยู่ จึงออกไปรับบาตรนิมนต์ให้เข้ามานั่งในบ้าน แล้วสั่งคนในบ้านให้ช่วยกันดูแลอุปัฏฐากพระทั้งสองรูป ส่วนตัวเองตักข้าวใส่หม้อ เอาใบไม้ผูกปากหม้อแล้วรีบออกจากบ้าน ระหว่างทางก็เลือกเก็บดอกไม้นานาชนิด ไปถวายพระเถระที่นั่งอยู่แล้วตั้งความปรารถนาว่า ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายบิณฑบาตอันเลิศรสพร้อมดอกไม้เครื่องบูชานี้ ขอให้ข้าพเจ้ามีจิตยินดีเสวยเครื่องบรรณาการพันหนึ่ง ทุกภพทุกชาติที่ข้าพเจ้าเกิด และขอฝนดอกไม้มีสี 5 สีจงตก เขาสร้างกุศลทำบุญเช่นนี้เรื่อยมาจนสิ้นชีวิตล่วงลับไปบังเกิดในเทวโลก ทุกภพทุกชาติที่ท่านเกิดได้มีฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงตามพื้นสูงถึงหัวเข่า และเป็นเทวดาที่มีอานุภาพมากกว่าองค์อื่น ๆ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 172)

2.5.2 ประวัติในปัจจุบันชาติ

ในยุคพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐีเมืองมัจฉิกาสัณฑะ แคว้นมคธ ในเวลาเกิดมีฝนดอกไม้ 5 สีตกลงมาจนสูงถึงเท่าหัวไปทั่วเมือง บิดามารดาจึงตั้งชื่อเขาว่า จิตตะ เมื่อบิดาล่วงลับไปก็ได้รับตำแหน่งเศรษฐีต่อจากบิดา

วันหนึ่งพระเถระชื่อว่ามหานามะหนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ ได้จาริกถึงนครมัจฉิกาสัณฑะ เศรษฐีพบท่านเกิดความเลื่อมใสในปฏิปทา จึงรับบาตรแล้วกราบนิมนต์มาที่เรือน ทำการสักการะบูชาถวายภัตตาหาร พระเถระจึงแสดงสหายตนวิภังค์ตามอัธยาศัยจนได้บรรลุโสดาปัตติผล ท่านมีจิตศรัทธาจะถวายสวนของตนที่ชื่ออัมพาฏกวันเพื่อสร้างให้เป็นอาราม จึงกราบนิมนต์พระเถระมารับถวายที่ดิน ในเวลาที่เศรษฐีหลั่งน้ำถวายพระอารามนั้น มหาปฐพีก็ได้แสดงอาการหวั่นไหวประหนึ่งเป็นการบอกเหตุว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นแล้ว (ธมฺมปทฏฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 164) ท่านสั่งการให้สร้างวิหารใหญ่และที่พักภายในอุทยานสำหรับรับรองต้อนรับพระภิกษุสงฆ์ผู้จากทิศทั่ง 4 โดยมีพระสุธรรมเถระเป็นเจ้าอาวาสคอยดูแล

ท่านมีสหายคนหนึ่งชื่อว่าอิสิทัตตะเป็นบุตรของนายเกวียนในวัฑฒคามแคว้นอวันตี เป็นอทิฏฐสหายกัน (คือสหายที่ไม่เคยเห็นหน้ากัน) บวชเป็นลูกศิษย์ของพระมหากัจจายนเถระแล้วได้บำเพ็ญวิปัสสนา ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหันต์ ต้องการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงได้อำลาพระเถระแล้วเดินทางมุ่งหน้าสู่มัชฌิมประเทศ จนมาถึงอัมพาฏการาม ได้พบปะสนทนาปราศรัยกับเศรษฐีจึงจำได้ว่าเป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกัน เศรษฐีบำรุงด้วยปัจจัยสี่ คือจีวรบิณฑบาตเสนาสนะและคิลานเภสัชบริขารอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ท่านอิสิทัตตะคิดว่าเป็นเวลาเหมาะสมที่จะต้องหลีกไป จึงได้เก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวร เดินทางออกจากราวป่าชื่อมัจฉิกาสณฑ์ และไม่ได้กลับมาอีกเลย

วันหนึ่งเศรษฐีได้นิมนต์พระภิกษุจำนวนมากให้มารับภัตตาหารที่เรือน เมื่อพระเถระส่วนมากฉันเสร็จแล้ว ขณะที่ท่านตามไปส่งภิกษุสงฆ์ ได้เห็นพระมหากะซึ่งเป็นผู้มีพรรษาน้อยกว่าทุกองค์ได้แสดงอิทธิฤทธิ์แสดงลมพัดแสดงแสงแดด และสั่งให้ฝนตกได้ จึงคิดว่า ภิกษุผู้อ่อนกว่าทุกองค์ในภิกษุสงฆ์หมู่นี้ เป็นผู้มีฤทธานุภาพมากถึงเพียงนี้ จึงเข้าไปกราบขอให้ท่านแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ พระมหากะเข้าไปในห้องปิดประตูบันดาลฤทธิ์ให้เปลวไฟแลบออกมาทางช่องกุญแจจนไฟไหม้ผ้าห่ม สร้างความตกใจขนลุกขันให้กับเศรษฐีเป็นอย่างมาก หลังจากนั้นท่านพระมหากะก็ได้เก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรเดินทางออกจากราวป่าชื่อมัจฉิกาสณฑ์ไม่ได้กลับมาอีก

พระอัครสาวกทั้งสองคือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน ได้ทราบกิตติศัพท์ของจิตตเศรษฐีต้องการจะทำความสงเคราะห์ จึงเดินทางไปเมืองมัจฉิกาสัณฑ์ เศรษฐีทราบการมาของพระอัครสาวกทั้งสองจึงออกไปต้อนรับนิมนต์ให้เข้าไปภายในวิหาร อาราธนาขอให้พระสารีบุตรแสดงธรรม พระเถระเดินทางมาด้วยความเหนื่อยล้าจึงแสดงธรรมเพียงแค่บทสั้น ๆ แต่ด้วยสติปัญญาและบุญญาบารมีของเศรษฐี เพียงแค่ฟังธรรมเทสนาสั้น ๆ ก็ได้บรรลุอนาคามิผล จึงกราบนิมนต์พระอัครสาวกทั้งสอง

พร้อมกับภิกษุพันรูปเพื่อรับภัตตาหาร จากนั้นจึงเข้าไปนิมนต์พระสุธรรมทีหลัง พระสุธรรมคิดว่าเราเป็นถึงเจ้าอาวาส ท่านเศรษฐีควรจะต้องมานิมนต์เราก่อน แต่กลับไปนิมนต์พระเถระผู้เป็นอาคันตุกะก่อนแล้วมานิมนต์เราทีหลัง ด้วยมานะทิฏฐิจึงตอบปฏิเสธไม่รับนิมนต์ ถึงแม้เศรษฐีจะขอร้องถึง 3 ครั้งก็ไม่รับ ขณะที่จัดเตรียมโภชนาอาหารอย่างประณีตไว้ถวายพระ พระสุธรรมเดินเข้าไปดูสิ่งของเครื่องไทยทานต่าง ๆ ที่ท่านเศรษฐีจัดเตรียมไว้และพูดเสียดสีไปว่า ท่านเตรียมของเคี้ยวของฉันไว้ครบทุกอย่าง ขาดแต่ขนมแดกงาเพียงอย่างเดียวไม่มีในที่นี้ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 165) เศรษฐีจึงตอบว่า ท่านผู้เจริญ พระพุทธพจน์มีอยู่ตั้งมากมาย แต่ท่านกลับมาพูดว่า ขนมแดกงา เคยมีเรื่องเล่าว่า พวกพ่อค้าชาวทักขิณาบถ เดินทางไปค้าขายแถบตะวันออก พวกเธอนำแม่ไก่มาจากที่นั้น ต่อมาแม่ไก่ผสมพันธุ์กับพ่อกาจนออกลูก เวลาที่ลูกไก่ตัวนั้นจะร้องอย่างกา มันก็ร้องเสียงกาผสมเสียงไก่ เวลาที่จะขันอย่างไก่ มันก็ขันเสียงไก่ผสมเสียงกาฉันใด ท่านผู้เจริญ พระพุทธพจน์มีอยู่มากมาย แต่ท่านมาพูดคำว่า ขนมแดกงา ก็เป็นเช่นนั้น พระสุธรรมเมื่อถูกเศรษฐีเปรียบเทียบอย่างนั้นรู้สึกโกรธอย่างมากเก็บเสนาสนะแล้วถือบาตรและจีวรเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันเมืองสาวัตถี กราบทูลเรื่องของตนกับเศรษฐีให้ทรงทราบ พระองค์ทรงตำหนิพระสุธรรมว่า โมฆบุรุษ การกระทำอย่างนั้น ไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ โมฆบุรุษ เศรษฐีเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นทายก เป็นผู้อุปถัมภ์สงฆ์ ไฉนเธอจึงด่าด้วยคำต่ำช้า ข่มขู่ด้วยคำเลวทราม การกระทำอย่างนี้มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 6) แล้วรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแก่พระสุธรรม โดยสั่งให้พระสุธรรมไปขอขมาจิตตเศรษฐี พระสุธรรมเถระจึงเดินทางไปขอขมาท่านเศรษฐี แล้วตั้งอยู่ในพระโอวาทของพระพุทธเจ้า ไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

เศรษฐีมีความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงสั่งให้เทียมเกวียน 500 เล่มบรรทุกงาข้าวสารเนยใสน้ำอ้อยและผ้านุ่งห่มเป็นต้นแล้วเชิญชวนผู้ต้องการจะร่วมเดินทาง ได้ภิกษุประมาณ 500 รูป ภิกษุณี 500 อุบาสก 500 อุบาสิกา 500 ร่วมเดินทาง เป็นระยะทาง 30 โยชน์ ได้จัดเตรียมเสบียงเดินทางสำหรับสามพันคนได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง พวกเทวดาเมื่อทราบเรื่องที่อุบาสกนั้นออกเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วจึงเนรมิตสถานที่พักไว้ตามระยะทางทุก ๆ 1 โยชน์ (16 กิโลเมตร) แล้วคอยดูแลทุกคนด้วยข้าวปลาอาหารน้ำดื่มอย่างดีตลอด 1 เดือน เดินทางได้วันละโยชน์ ๆ จนถึงเมืองสาวัตถี โดยที่เกวียน 500 เล่ม ยังเต็มบริบูรณ์เช่นเดิม ในเวลาที่จิตตเศรษฐีมาถึงพระเชตวัน ขณะที่เข้าไปภายในพระฉัพพรรณรังสีของพระพุทธเจ้า จับที่ข้อพระบาททั้งสอง ได้มีฝนดอกไม้หลากสีตกลงมาจนสูงถึงเข่า สร้างความอัศจรรย์ให้กับมหาชนที่ต่างเปล่งเสียงสาธุการขึ้นพร้อมกัน พระพุทธองค์จึงตรัสสหายตนวิภังค์ โปรดคนเหล่านั้น ตามอัธยาศัยของเศรษฐี

ตลอด 1 เดือน ท่านได้ถวายการอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ ถวายมหาทานโดยที่ไม่ต้องหยิบสิ่งของอะไร ๆ ในเกวียนที่ตนเตรียมมาเลย ได้ทำกิจทุกอย่างด้วยบรรณาการที่เทวดา

และมนุษย์ทั้งหลายนำมาเท่านั้น ก่อนเดินทางกลับจึงได้ถวายของทั้งหมดไว้ในวัดพระเชตวัน ระหว่างทางที่ทั้งสามพันคนเดินทางกลับด้วยเกวียนเปล่า พวกเทวดาก็ได้เนรมิตรัตนะ 7 ประการบรรจุไว้เต็มเกวียนตามเดิม

จิตตเศรษฐีเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในเรื่องการแสดงธรรมเป็นอย่างยิ่ง โดยมีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าท่านเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นอยู่หลายเหตุการณ์เช่น ได้แสดงธรรมแก้ปัญหาที่เหล่าภิกษุอัมพาฏการามสงสัยว่า ธรรมคือสังโยชน์ก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถต่างกันมีพยัญชนะต่างกัน หรือว่ามีอรรถเหมือนกันพยัญชนะเท่านั้นต่างกัน ซึ่งท่านก็ได้แสดงธรรมแก้ข้อสงสัยนั้นจนเป็นที่พอใจของภิกษุสงฆ์เหล่านั้น อีกครั้งหนึ่งท่านได้แสดงธรรมโดยละเอียดในเรื่องที่ท่านพระกามภูอยู่ที่อัมพาฏกวัน ใกล้ราวป่ามัจฉิกาสณฑ์ ได้ขอให้ท่านขยายความภาษิตที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้โดยย่อไว้ว่า เธอจงดูรถอันไม่มีโทษ มีหลังคาขาว มีเพลาเดียว ไม่มีทุกข์ แล่นไปถึงที่หมายตัดกระแสตัณหาขาดไม่มีกิเลสเครื่องผูกพัน ซึ่งท่านเศรษฐีก็ได้ขยายความให้ท่านพระกามภูฟังจนท่านชมเชย ท่านได้แสดงธรรมแก้ปัญหาที่ท่านพระโคทัตตะที่อัมพาฏการามได้สงสัยในเรื่อง ธรรมเหล่านี้ คือ อัปปมาณาเจโตวิมุติ อากิญจัญญาเจโตวิมุติ สุญญตาเจโตวิมุติ และอนิมิตตาเจโตวิมุติ มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือว่า มีอรรถเหมือนกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น ซึ่งท่านก็ได้แสดงธรรมแก้ข้อสงสัยนั้นจนเป็นที่พอใจของท่านพระโคทัตตะ ได้แสดงธรรมให้อเจลกัสสปผู้เป็นสหายให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จนขอบวชและต่อมาได้เป็นพระอรหันต์ ได้แสดงธรรมให้อเจลกัสสปผู้สหายให้เลื่อมใสพระพุทธศาสนา จนขอบวชและต่อมาได้เป็นพระอรหันต์ ได้มีหนังสือพรรณนาพระพุทธคุณส่งไปให้อิสิทัตตะผู้เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกันจนอิสิทัตตะเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาบวชเป็นศิษย์พระมหากัจจายนเถระ ได้บำเพ็ญวิปัสสนาแล้ว เพียงไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหันต์ ต่อมาภายหลังพระพุทธเจ้าจึงทรงสถาปนาท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าอุบาสก ผู้เป็นธรรมกถึก ท่านได้เคยเกิดร่วมชาติกับพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นมหากัญจนดาบส โดยท่านเศรษฐีได้เกิดเป็นทาสในสมัยนั้น ดังที่ปรากฏในภิสชาดก

2.5.3 สรุปประวัติจิตตเศรษฐี

ในยุคของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ท่านจิตตเศรษฐีเคยเกิดในเมืองหังสวดี ได้ฟังธรรมกถา เห็นพระพุทธองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ จึงสร้างกุศลทำบุญและปรารถนาตำแหน่งนั้นบ้าง เขาเวียนว่ายไปในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ บังเกิดในตระกูลนายพรานล่าสัตว์ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์พุทธันดรหนึ่ง ในพุทธุปบาทกาลนี้ เกิดในตระกูลเศรษฐี เมืองมัจฉิกาสัณฑ์ แคว้นมคธ วันที่ท่านเกิดมีปรากฏการณ์ประหลาด คือมีดอกไม้หลากสีตกลงทั้งเมือง ซึ่งเป็นนิมิตหมายแห่งความวิจิตรสวยงาม ท่านจึงได้ชื่อว่า จิตตะ บิดาของท่านเป็นเศรษฐีเมื่อล่วงลับสิ้นชีวิตไป ท่านจึงได้เป็นเศรษฐีสืบต่อจากบิดา ก่อนที่จะมานับถือพระพุทธศาสนา ท่านได้พบพระมหานามะ ได้ฟังธรรมและพิจารณาตามเป็นประจำ วันหนึ่ง

ได้ฟังเรื่อง อายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หลังจบธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ต่อมาได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรเพียงบทสั้น ๆ ก็ได้บรรลุอนาคามิผล เอาใจใส่พิจารณาธรรมอยู่เนือง ๆ จนมีปัญญาแตกฉาน มีความสามารถในการอธิบายธรรมได้ดี เป็นผู้ใจบุญสุนทานได้ถวายมหาทานอย่างประณีตติดต่อกันครึ่งเดือน เคยพาบริวารสองพันคนบรรทุกน้ำตาล น้ำผึ้งน้ำอ้อย เป็นต้น จำนวนมากถึง 500 เล่มเกียน ไปถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ท่านได้สร้างอัมพาฏการามถวายพระมหานามะ นิมนต์ให้ท่านอยู่ประจำ แต่พระเถระพักอยู่ชั่วเวลาหนึ่งก็จาริกไปยังที่อื่น พระเถระรูปอื่น ๆ ก็แวะมาพักอยู่เสมอ ๆ ท่านเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง ถึงพร้อมด้วยศีลและโภคะ มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนทั่วๆไป สงเคราะห์ประชาชนด้วยวัตถุและธรรมะ เป็นผู้ฉลาด มีปฏิภาณเฉียบแหลมและมีความสามารถในการแสดงธรรมเป็นอย่างมาก พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก

2.6 สรุปสาระสำคัญ

จากการศึกษาประวัติของเศรษฐีทั้ง 5 พบว่า แต่ละท่านมีฐานะและเส้นทางชีวิตที่แตกต่างกัน บางท่านมีฐานะร่ำรวยมาตั้งแต่เกิด มีชีวิตที่สมบูรณ์แบบแทบจะไม่พบกับอุปสัคอะไรเลย เช่นท่านโชติกเศรษฐีเกิดมาในตระกูลเศรษฐี เสวยบุญในปราสาทแก้ว 7 ชั้น กำแพงแก้ว 7 ชั้นล้อมรอบ มีหม้อขุมทรัพย์ใหญ่ 4 มุมปราสาท แจกจ่ายช่วยเหลือประชาชนเป็นจำนวนมาก ใครก็ไม่สามารถทำอันตรายได้ ท่านเมณฑกเศรษฐีก็เกิดมาในตระกูลเศรษฐีที่ร่ำรวย พร้อมกับแพะทองคำ และทรัพย์สมบัติมากมาย สามารถเลี้ยงดูประชากรได้ทั้งเมือง บางท่านเกิดมาในตระกูลเศรษฐีมีฐานะร่ำรวยแต่ภายหลังต้องพบกับปัญหาในชีวิต เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐีจากที่เคยร่ำรวยต้องพบกับปัญหาการเงินครั้งใหญ่ถึง 2 ครั้ง คือครั้งแรกเกิดจากการให้เพื่อนกู้ยืมเงินไปเป็นจำนวนมากแล้วไม่ได้คืน ครั้งที่ 2 ต้องเสียทรัพย์ที่ฝังเก็บไว้ที่ชายฝั่งถูกน้ำกัดเซาะหายไป แต่ด้วยบุญบารมีของท่านจึงทำให้เทวดาช่วยเหลือนำทรัพย์กลับมาคืนให้ แล้วกลับมามีฐานะร่ำรวยเหมือนเดิม บางท่านไม่ได้เกิดมามีฐานะร่ำรวยเป็นเศรษฐีเหมือนท่านอื่น เช่นท่านโฆสกเศรษฐีต้องพบกับชีวิตที่พลิกผันหลายครั้งหลายคราว มารดาเป็นหญิงโสเภณีให้คนนำท่านไปทิ้งตั้งแต่ยังเป็นทารก เศรษฐีให้คนไปขอซื้อมาเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรม หวังจะให้แต่งงานกับลูกสาว แต่เมื่อได้ลูกชายจึงต้องกำจัดเด็กนั้นเพื่อไม่ให้มาแข่งบารมีกับลูก ด้วยกรรมเก่าที่ท่านเคยทิ้งลูกจึงต้องรับผลจากการกระทำนั้นคือถูกปองร้ายถึง 7 ครั้ง แต่ด้วยบุญของท่านจึงทำให้สามารถรอดชีวิตมาได้ทุกครั้ง จนสุดท้ายได้รับตำแหน่งเศรษฐี สมกับคำที่ว่า ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน แต่กว่าที่แต่ละท่านจะได้มาเป็นเศรษฐีสร้างบารมีอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในชาตินี้นั้นต้องผ่านการสร้างสั่งสมบุญบารมีมานับภพนับชาติไม่ถ้วน เมื่อถึงเวลาที่บุญส่งผลจึงทำให้ได้สมบัติอัศจรรย์เช่นนี้ มีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมและเข้าถึงธรรมในที่สุด มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

บทที่ 3
บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยจะนำเอาเศรษฐีผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้านปัจจัย 4 เป็นที่ประจักษ์ จำนวน 5 ท่าน ดังนี้

3.1 บทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

3.2 บทบาทของโชติกเศรษฐี

3.3 บทบาทของเมณฑกเศรษฐี

3.4 บทบาทของโฆสกเศรษฐี

3.5 บทบาทของจิตตเศรษฐี

3.6 สรุปสาระสำคัญ

3.1 บทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

3.1.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

ในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา ภาค 5 ได้กล่าวถึงบทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่มของอนาถบิณฑิกเศรษฐีไว้ว่า ตลอดระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าประทับที่พระเชตวันมหาวิหารถึง 19 พรรษา อนาถบิณฑิกเศรษฐีจะเข้าวัดถวายการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์วันละ 3 ครั้ง โดยแบ่งเป็นช่วงเช้าก่อนเวลาฉันภัตตาหาร จะให้คนนำข้าวต้มไปถวาย หลังจากเวลาฉันเช้าแล้วจะให้นำเภสัชและน้ำปานะไปถวาย พอตอนเย็นซึ่งเป็นช่วงเวลาฟังธรรมก็จะให้คนจัดเตรียมดอกไม้ของหอม เครื่องบูชาและผ้าจีวรและเครื่องนุ่งห่มไปถวาย (ธมฺมปทฏฐกถา ปณฺจโม ภาโค, 2542, 10) และจะคอยดูแลพระภิกษุสามเณรภายในวัดอยู่เสมอว่า ขาดเหลือสิ่งใดบ้าง หากพระภิกษุรูปใดต้องการอะไร เช่นจีวรและเครื่องนุ่งห่ม ก็จะให้คนจัดเตรียมถวายตามความประสงค์

3.1.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะด้านการอุปถัมภ์ภัตตาหารบิณฑบาต จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าใครในด้านการยินดีถวายทาน (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 20, 31) มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ ได้เดินทางไปมาหาสู่ค้าขายระหว่างเมืองกันเป็นประจำ ราชคหเศรษฐีเป็นผู้ใจบุญสุนทาน มักจะทำบุญถวายทานเป็นประจำ เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการ

ชักนำให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีเข้ามาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีเดินทางไปทำธุระบางอย่างที่เมืองราชคฤห์ ได้ทราบเรื่องราวความเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าจากน้องเขยชาวเมืองราชคฤห์ ไม่สามารถหักห้ามจิตใจที่กระวนกระวายได้จึงเดินทางไปเข้าเฝ้ารับฟังพระธรรมเทสนาอนุบุพพิกถาที่ว่าด้วยเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์ของการออกบวช เมื่อจิตละเอียดสงบปราศจากนิวรณ์แล้ว พระองค์จึงทรงแสดงอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางดับทุกข์ จนได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 115) เมื่อได้บรรลุโสดาบันแล้วจึงปฏิญาณตนขอถึงพระรัตนตรัยคือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะตลอดชีวิต แล้วได้นิมนต์พระพุทธองค์พร้อมภิกษุสงฆ์รับภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับนิมนต์โดยอาการสงบนิ่งจึงรีบกราบลากลับมาจัดเตรียมภัตตาหารโดยที่มิได้ร้องขอความช่วยเหลือจากใครเลย

ราชคหเศรษฐีผู้เป็นน้องเขยเห็นว่าท่านเศรษฐีเป็นแขกมาจากต่างเมือง จึงเอ่ยปากเพื่อต้องการให้ความช่วยเหลือให้ยืมเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดเตรียมสิ่งของบำเพ็ญบุญ แม้แต่พระเจ้าพิมพิสารพอทราบเรื่องก็ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้ความช่วยเหลือเช่นกัน แต่ท่านเศรษฐีก็มิได้เอ่ยปากขอร้องผู้ใดเลย ให้คนจัดเตรียมภัตตาหารของเคี้ยวของฉันอันประณีตในเรือนของราชคหเศรษฐี เมื่อถึงเวลาจึงให้คนไปกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์มาที่เรือน ได้นำของเคี้ยวของฉันอันประณีตประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานด้วยตนเอง จนกระทั่งเสวยเสร็จแล้วกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์เพื่อไปอยู่จำพรรษาที่กรุงสาวัตถี พระองค์จึงตรัสตอบว่า ตถาคตทั้งหลายย่อมยินดีในสุญญาคาร (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 117) เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมสัมโมทนียกถาแล้วก็เสด็จลุกจากอาสนะกลับไป

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ได้ให้การอุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสามเณรอย่างดีมาโดยตลอด เมื่อท่านต้องพบกับปัญหาเศรษฐกิจเงินทองเริ่มขาดมือทรัพย์สินเงินทองที่เก็บสะสมไว้ลดน้อยลง รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ถูกพวกพ่อค้ากู้ยืมไปถึง 18 โกฏิ ทรัพย์สมบัติเก่าที่ฝังเก็บไว้ใกล้ฝั่งแม่น้ำก็ถูกน้ำกัดเซาะหายไปถึง 18 โกฏิ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค, 2542, 10) แต่ก็ยังมีศรัทธาตั้งมั่นในการดูแลอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ตามกำลังเท่าที่จะทำได้ ภัตตาหารที่จัดถวายพระภิกษุสงฆ์ก็ลดลงทั้งคุณภาพและปริมาณจนเหลือเพียงข้าวหัก ๆ กับน้ำผักดอง พระพุทธองค์ทรงทราบอัธยาศัยและปัญหาของท่านเศรษฐีจึงตรัสปลอบใจว่า การทำบุญไม่สำคัญว่าของถวายจะดีหรือไม่ดี ไม่สำคัญว่ามีราคาเพียงใด การทำบุญหากทำด้วยจิตใจที่เลื่อมใสศรัทธาและได้ถวายแด่พระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์เป็นต้นแล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์มากเช่นกัน

เทวดาตนหนึ่งผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิสิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูบ้านของเศรษฐี ไม่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา เบื่อหน่ายที่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์เดินรอดซุ้มประตูเข้าออกทุกวัน เพราะในขณะ

ที่ภิกษุสงฆ์เดินรอดซุ้มประตูนั้นตนเองไม่สามารถจะอยู่บนซุ้มประตูได้ แต่ขณะนั้นไม่สามารถทำอะไรได้ เมื่อเห็นเศรษฐีกลายเป็นผู้มีฐานะยากจน จึงคิดว่าตอนนี้คงจะรับฟังคำของเรา จึงปรากฏกายต่อหน้าแล้วกล่าวว่า ท่านใช้จ่ายทรัพย์ทำบุญในพระพุทธศาสนาอย่างไม่คำนึงถึงภายหน้าเลย ตอนนี้ท่านกลายเป็นคนยากจนแล้ว ถ้ายังใช้จ่ายแบบนี้อีกไม่นานคงไม่มีข้าวกินไม่มีเสื้อผ้าใส่ จะไปสนใจพระพุทธเจ้าทำไม ตั้งใจทำการทำงานเก็บเงินเถิด เมื่อเศรษฐีได้ยินดังนั้นจึงกล่าวตอบไปว่า ต่อให้เทวดาอย่างท่านมาเป็นหมื่นเป็นแสนก็ไม่สามารถห้าม ไม่สามารถทำให้เราหวั่นไหวได้ เราไม่ต้องการให้เทวดาอย่างท่านอยู่ในเรือนของเรา รีบออกไปจากเรือนของเราโดยเร็ว อย่ามาให้เห็นอีก (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค, 2542, 11) เทวดาตนนั้นจึงไม่สามารถอยู่ที่ซุ่มประตูเรือนของเศรษฐีได้อีกต่อไป กลายเป็นเทวดาไร้ที่สิงสถิตระเหเร่ร่อนออกไป โดยได้เข้าไปขอความช่วยเหลือจากเทวดาผู้มีบารมีสูงกว่า ได้รับคำแนะนำจากท้าวสักกเทวราชว่า ให้ไปนำทรัพย์สิน 18 โกฏิ ที่พวกพ่อค้ากู้ยืมเศรษฐีไป ที่ถูกน้ำกัดเซาะหายไป 18 โกฏิ และทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของ 18 โกฏิ กลับมาคืนให้เศรษฐี ถ้าทำได้อย่างนี้ท่านจะยกโทษให้ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค, 2542, 12) เทวดาจึงได้ไปนำทรัพย์สินเหล่านั้นกลับมามอบคืนให้เศรษฐีตามคำแนะนำของท้าวสักกะ รวมเป็นมูลค่าถึง 54 โกฏิ ทำให้กลับมามีฐานะร่ำรวยดังเดิม เศรษฐีจึงได้ยกโทษให้เทวดากลับมาสิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูบ้านเหมือนเดิม

3.1.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเคารพนับถือของชาวเมืองสาวัตถีเป็นอย่างมาก หลังจากที่ท่านได้พบพระพุทธเจ้าทำบุญถวายทานได้ฟังธรรมและประกาศตนเป็นพุทธมามกะมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว จึงเดินทางกลับเมืองสาวัตถีด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใสอย่างเต็มเปี่ยม ต้องการที่จะสร้างอารามถวายเป็นพุทธบูชาไว้เพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเมืองสาวัตถี ระหว่างทางจากกรุงราชคฤห์ถึงเมืองสาวัตถี ระยะทาง 54 โยชน์ ได้แจ้งข่าวอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับความเกิดขึ้นของพระรัตนตรัย และได้ชักชวนบอกบุญผู้คนให้มาร่วมกันสร้างอาราม สร้างวิหารทุก ๆ ระยะหนึ่งโยชน์ เตรียมงานต้อนรับพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ เมื่อถึงเมืองสาวัตถี จึงได้ตรวจดูรอบ ๆ เมืองเพื่อหาสถานที่ประทับสำหรับพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ ที่ไม่ใกล้และไม่ไกลหมู่บ้านจนเกินไป การคมนาคมสะดวก สำหรับผู้ที่อยากจะเข้าเฝ้า กลางวันคนไม่พลุกพล่าน กลางคืนไม่มีเสียงรบกวน ไม่มีเสียงอึกทึก ไร้ผู้คน เป็นสถานที่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมเจริญภาวนา ได้เห็นพระอุทยานของเจ้าชายเชตกุมาร เป็นสถานที่เหมาะสมตรงตามวัตถุประสงค์ทุกประการ จึงได้เดินทางไปขอเข้าเฝ้าถึงที่ประทับ เพื่อขอพระราชทานอุทยานมาจัดสร้างอาราม ทีแรกพระองค์ทรงปฏิเสธว่า เราไม่มีความต้องการขายอุทยาน ต่อให้นำเงินทองมากองจนเต็มอุทยานเราก็ไม่ขาย แต่ด้วยความชาญฉลาดของเศรษฐี จึงสามารถเจรจาต่อรองกับเจ้าเชตกุมารได้ (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 118) เศรษฐีจึงสั่งให้คนงานขนเงินออกมาเทลาดทั่วพระอุทยาน เจ้าเชตราชกุมารได้ทรงเห็นถึงศรัทธาและความตั้งใจอันแรงกล้าของเศรษฐี จึงรับสั่งให้เศรษฐีหยุดปูลาดเงินก่อน ทรงมีพระ

ประสงค์จะร่วมบุญครั้งนี้ด้วย เศรษฐีเห็นว่าเจ้าเชตราชกุมาร ทรงเป็นที่รู้จักและเคารพรักของประชาชนเป็นจำนวนมาก ถ้าให้พระองค์ร่วมบุญครั้งนี้ จะเป็นผลดีต่อพุทธศาสนาในภายภาคหน้า จึงได้ถวายที่ว่างบริเวณที่เหลือให้ พระองค์จึงทรงรับเป็นเจ้าภาพในการสร้างซุ้มประตูทางเข้าพระวิหาร (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 119) ส่วนท่านเศรษฐีให้สร้างวิหารจำนวนหลายหลังไว้ในบริเวณพระเชตวัน จัดบริเวณทางเดิน ซุ้มประตู ศาลาหอฉัน โรงไฟ ห้องเก็บของ ห้องส้วม สถานที่จงกรม ขุดสระโบกขรณี และสร้างมณฑป ตกแต่งบริเวณให้ดูร่มรื่น สบายตา เหมาะแก่การเข้ามานั่งฟังธรรม บำเพ็ญภาวนา จนทำให้พระวิหารเสร็จสมบูรณ์ เป็นเสนาสนะที่อยู่อาศัยอันเหมาะสมแก่การอยู่จำพรรษาของพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ โดยได้ใช้เงินทั้งสิ้น 54 โกฏิ แบ่งเป็นค่าที่ดิน 18 โกฏิ ค่าก่อสร้างอารามเสนาสนะต่าง ๆ 18 โกฏิ และค่าใช้จ่ายในการทำบุญฉลองพระวิหารอีก 18 โกฏิ เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติให้แก่พระเจ้าเชตราชกุมารซึ่งเป็นเจ้าของอุทยาน จึงได้ตั้งชื่ออารามว่า วัดพระเชตวัน ตามพระนามของเจ้าชายเชตกุมาร แต่บางคนก็เรียกกันว่า สวนเจ้าเชต บางคนก็เรียกว่า พระเชตวันมหาวิหาร แต่เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าเป็นพระวิหารที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย เมื่อโครงการก่อสร้างพระเชตวันเสร็จสมบูรณ์แล้วได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าประทับจัดพิธีฉลองพระอารามอย่างยิ่งใหญ่

3.1.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช

หลังจากที่เศรษฐีสร้างพระเชตวันมหาวิหารถวายไว้ในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้ให้การอุปถัมภ์ดูแลพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ในด้านปัจจัย 4 อย่างดีมาโดยตลอด ขณะที่พระพุทธองค์ประทับที่พระเชตวัน ท่านมักจะไปที่วัดเพื่อถวายการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธองค์และพระภิกษุสามเณรวันละ 2 ครั้ง (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 4) โดยไม่เคยที่จะเดินเข้าวัดมือเปล่าเลย จะต้องมีของติดไม้ติดมือไปถวายด้วยเสมอ เพราะพระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อยเมื่อเห็นท่านเศรษฐีเดินเข้าวัดมาก็จะพากันมองดูว่าถืออะไรมาถวายบ้าง ก่อนจะถึงเวลาฉันภัตตาหาร จะให้คนจัดเตรียมอาหารของขบฉันเป็นต้นไปถวาย เวลาหลังเพลจะให้คนจัดเตรียมเภสัช 5 อย่าง คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และน้ำปานะ 8 อย่าง คือ น้ำมะม่วง น้ำชมพู่ น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะซาง น้ำลูกจันทน์ น้ำเหง้าบัว น้ำมะปรางหรือน้ำลิ้นจี่ไปถวายเป็นประจำทุกวัน ให้จัดเตรียมอาสนะและอาหารไว้สำหรับพระภิกษุมาฉันที่บ้านวันละ 2,000 รูป รูปใดต้องการสิ่งใด ก็สามารถขบฉันได้ตามความปรารถนา

ท่านเศรษฐีมักจะหาโอกาสทำบุญถวายทานอยู่เสมอ มีครั้งหนึ่งหลานสาวของท่านเล่นตุ๊กตาที่ทำจากแป้งแล้วพลัดหล่นลงแตก ร้องไห้ฟูมฟายบ่นเพ้อว่าลูกตายแล้ว คนในบ้านไม่มีใครสามารถจะอธิบายให้เด็กเข้าใจได้ พี่เลี้ยงจึงเชิญท่านเศรษฐีผู้เป็นตามาช่วยดูหลาน ท่านเศรษฐีได้นำหลานสาวมานั่งตักแล้วปลอบว่า ไม่เป็นไร เดี๋ยวเราช่วยกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตุ๊กตากัน ปรากฏว่าหลานหยุดร้องไห้ จึงไปกราบอาราธนานิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ 500 มาฉันภัตตาหารที่เรือน

พาหลาบสาวช่วยกันทำบุญถวายภัตตาหารแล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตาแป้ง (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 26,) ข่าวการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตุ๊กตาของท่านเศรษฐีแพร่ขยายไปอย่างรวดเร็ว ประชาชนพุทธบริษัททั้งหลายที่ให้ความเคารพนับถือท่านเศรษฐีจึงได้ถือเป็นแบบอย่างนำมาปฏิบัติตาม เมื่อญาติผู้เป็นที่รักของตนเสียชีวิตไปก็พากันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เหมือนอย่างที่ท่านเศรษฐีกระทำนั้น และถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ท่านเศรษฐีเป็นบุคคลต้นแบบในการทำบุญให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน หากใครมีความประสงค์จะจัดงานทำบุญหรือนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ ก็จะต้องมาขอรับคำแนะนำจากท่านก่อนเสมอ เมื่อนิมนต์พระได้แล้วก็จะเชิญท่านไปร่วมงานเพื่อเป็นศิริมงคล และตรวจดูความเรียบร้อยภายในงาน เพราะท่านเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในการทำบุญ และรู้ใจพระภิกษุดี ว่าควรประกอบควรปรุงอาหารอย่างไรให้ถูกต้องกับอัธยาศัยและวินัยของพระภิกษุ ควรจัดสถานที่อย่างไรจึงจะเหมาะสม นอกจากนี้ก็เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของบ้านเรือนที่จัดงานอีกด้วย ท่านจึงไม่ค่อยมีเวลาเพื่ออยู่อุปัฏฐากดูแลพระภิกษุสามเณรที่ตนนิมนต์มาฉันที่บ้านวันละ 2,000 รูป จึงได้มอบให้ลูกสาวคนโตชื่อว่ามหาสุภัททารับหน้าที่ดูแลแทน หลังจากที่นางได้ทำหน้าที่นี้อยู่สักระยะหนึ่ง พอได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามก็ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันบุคคลและได้แต่งงานออกเรือนไปอยู่ที่บ้านสามี ท่านเศรษฐีจึงได้มอบหมายให้ลูกสาวคนที่สองชื่อว่าจุลสุภัททารับหน้าที่แทน นางทำหน้าที่แทนบิดาเป็นอย่างดีได้สักระยะก็ได้บรรลุโสดาบันเช่นกัน จากนั้นไม่นานก็ได้แต่งงานแยกออกไปอยู่กับครอบครัวสามี จึงได้มอบหน้าที่ให้ลูกสาวคนเล็กชื่อว่าสุมนาเทวีรับช่วงต่อ นางทำหน้าที่ด้วยความขยันขันแข็งเป็นอย่างดี ทำให้งานที่ได้รับมอบมายสำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยทุกอย่าง ทั้ง ๆ ที่นางยังมีอายุน้อย จากการที่นางได้ทำบุญถวายภัตตาหารพระภิกษุสงฆ์ และได้ฟังธรรมเป็นประจำ ก็ได้บรรลุธรรมเป็นสกทาคามี ต่อมานางก็ได้ล้มป่วยลงและถึงแก่กรรมในที่สุด (ธมมปทฏฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 141-143)

3.1.5 สรุปบทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะด้านการอุปถัมภ์ปัจจัย 4 เช่นการบริจาคเงินถึง 54 โกฏิ สร้างวัดพระเชตวัน โดยแบ่งเป็นค่าที่ดิน 18 โกฏิ ค่าสร้างอารามและเสนาสนะ 18 โกฏิ ค่าทำบุญฉลองอารามอีก 18 โกฏิ ถือเป็นวัดที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เป็นวัดที่พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาในการอยู่จำพรรษามากที่สุดถึง 19 พรรษา ท่านได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรอย่างดี ทุกครั้งจะมีของติดไม้ติดมือไปวัดตลอด ตอนเช้าจะให้คนนำข้าวต้มและอาหารไปถวาย ตอนบ่ายให้นำเภสัชไป ส่วนตอนเย็นให้นำดอกไม้ของหอมและจีวรเครื่องนุ่งห่มไปทำบุญรักษาศีลเจริญภาวนา ส่วนที่บ้านจะนิมนต์พระมาฉันวันละ 2,000 รูป จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าใครในด้านการยินดีถวายทาน แต่ท่านไม่เคยทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธองค์เลย เพราะความเคารพรักอย่างมาก

จนเกิดความเกรงใจ กลัวพระองค์จะทรงเหน็ดเหนื่อย ท่านเศรษฐีได้ชักนำคนรอบข้างและบริวารให้มานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ประชาชนต่างให้ความเคารพนับถือท่าน หากบ้านไหนต้องการจะทำบุญถวายทานจะต้องไปขอคำปรึกษาจากท่านก่อน และเชิญไปช่วยตรวจดูความเรียบร้อยในงาน แม้บางช่วงจะประสบกับปัญหาการเงินแต่ท่านก็ยังมีศรัทธาตั้งมั่นไม่ลดละการทำบุญอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ดูแลพระภิกษุสามเณรตามอัตตภาพ ภายหลังก็ได้กลับมามีฐานะร่ำรวยดังเดิม

3.2 บทบาทของโชติกเศรษฐี

โชติกเศรษฐีมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในด้านปัจจัย 4 ทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 8 มีเนื้อความดังนี้

3.2.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 8 ได้มีข้อความปรากฏเกี่ยวกับบทบาทด้านการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่มของโชติกเศรษฐีว่า เมื่อท่านสั่งให้ทำการสร้างพระคันธกุฎีด้วยรัตนะ 7 ประการพร้อมทั้งเสนาสนะต่างๆ เสร็จสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว จึงได้จัดงานทำบุญเฉลิมฉลองพระคันธกุฎีอย่างยิ่งใหญ่อลังการเป็นเวลาถึง 9 เดือน ได้ถวายทานทำบุญครั้งใหญ่ด้วยการนิมนต์พระภิกษุถึง 6 ล้าน 8 แสนรูปมารับภัตตาหารภายในวิหาร พอถึงวันสุดท้ายที่จะจบงาน ท่านได้ถวายผ้าไตรจีวรแด่พระภิกษุครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าเพื่อนำไปตัดเย็บทำจีวรที่มีราคาพันกหาปณะแด่พระนวกะผู้บวชใหม่ (ธมฺมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 165)

3.2.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร

ในยุคสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ท่านเกิดมาในตระกูลเศรษฐีชาวเมืองพันธุมดี บิดามารดาตั้งชื่อท่านว่าอปราชิต มีพี่ชายคนหนึ่งชื่อว่าเสนะ เป็นผู้ที่เคยสั่งสมบุญร่วมกันมาหลายภพหลายชาติ เมื่อทั้งสองเติบโตขึ้น บิดามารดาก็ได้ถึงแก่กรรมไป วันหนึ่งเสนะผู้เป็นพี่ชายได้ทราบข่าวอันเป็นมงคลจากอุบาสกผู้ทรงธรรมในเมืองพันธุมดีว่า พุทธรัตนะธรรมรัตนะและสังฆรัตนะได้เกิดขึ้นในโลกแล้ว ขอเชิญชวนมาร่วมกันถวายทาน เชิญทำบุญ วันนี้เป็นวัน 14 ค่ำ วันนี้เป็นวัน 15 ค่ำ เชิญรักษาอุโบสถ เชิญฟังธรรมเถิด (ธมฺมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 160) เขาเห็นมหาชนต่างนำอาหารของหวานไปทำบุญทุกเช้า หลังเพลก็นำเภสัชน้ำปานะดอกไม้ธูปเทียนของหอมเข้าวัดฟังธรรมกัน จึงได้ติดตามคนเหล่านั้นเข้าวัดถวายทานทำบุญฟังธรรมด้วย พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงอัธยาศัยจึงทรงแสดงอนุปุพพิกถาที่กล่าวถึงเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์ของการออกบวช เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาที่ไพเราะทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและเบื้องปลายแล้วจึงเข้าไปหาพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลขอบวช พระองค์ทรงให้ท่านกลับไปบอกกล่าวอำลาญาติพี่น้องก่อนแล้วค่อยกลับมา พี่ชายจึงเดินทางกลับมาที่บ้านเพื่อยกทรัพย์สมบัติทั้งหมดที่มีให้เพื่อลาบวช ท่านขอร้องพี่ชายว่า พี่เป็นเหมือนพ่อและแม่ของกระผม ครอบครัวเรามีทรัพย์สมบัติมากมาย ไม่จำเป็นต้องบวชก็สามารถ

ทำบุญทำทานได้ ถึงแม้ท่านจะโน้มน้าวพี่ชายอย่างไรก็ไม่สามารถที่จะห้ามได้ พี่ชายกล่าวว่า พี่ได้ฟังธรรมของพระพุทธองค์แล้ว ไม่มีความต้องการอยู่ครองเรือนอีกต่อไป ต้องการบำเพ็ญสมณธรรมเท่านั้น พี่ตั้งใจไว้แล้ว อย่าห้ามพี่เลย หลังจากที่เสนะผู้เป็นพี่ชายอำลาและส่งน้องชายกลับแล้วจึงไปบวชอยู่ในสำนักของพระพุทธเจ้า หลังจากที่ปฏิบัติธรรมเจริญภาวนาได้เพียงไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 161) หลังจากที่พี่ชายลาบวชไปแล้วท่านจึงได้บริหารจัดการธุรกิจและทรัพย์สมบัติต่อจากพี่ชาย โดยแบ่งทรัพย์บางส่วนออกมาทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ ท่านมีความตั้งใจที่จะทำการสักการะบูชาพระพี่ชาย จึงได้ถวายทานทำบุญแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์อย่างยิ่งใหญ่ตลอด 7 วัน

3.2.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

หลังจากที่ได้ถวายมหาทานแด่พระภิกษุสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานครบ 7 วันแล้ว จึงไหว้พระพี่ชายพร้อมกับกล่าวว่า ท่านขอรับ ท่านทำการสลัดตนออกจากภพได้แล้ว ส่วนกระผมยังเป็นผู้พัวพันอยู่ด้วยกามคุณ 5 ไม่สามารถที่จะบวชอย่างท่านได้ ขอช่วยบอกบุญหรือสิ่งที่ผมควรปฏิบัติในการอยู่ครองเรือน พระพี่ชายจึงแนะนำให้สร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า เมื่อได้รับคำแนะนำจากพระพี่ชายแล้ว จึงสั่งให้คนงานไปหาไม้และอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ มา ดำเนินการสร้างพระคันธกุฎีทันที โดยสั่งให้ประดับเสาทั้งหมดด้วยแก้ว 7 ประการ คือต้นหนึ่งประดับทองคำ ต้นหนึ่งประดับเงิน ต้นหนึ่งประดับแก้วมณีเป็นต้น ให้มุงหลังคาด้วยกระเบื้องที่ทำจากแก้ว 7 ประการเช่นกัน ท่านใช้เงินและทรัพย์สินเป็นจำนวนมากมายมหาศาลเพื่อมาสร้างพระคันธกุฎีที่ทำด้วยรัตนะทั้ง 7 ประการ คือไม่ว่าจะเป็นเสาหน้าต่างฝาเรือนหรือแม้กระทั่งกระเบื้องมุงหลังคา ล้วนแต่ทำด้วยรัตนะอันวิจิตรงดงาม 7 ประการทั้งสิ้น ซึ่งในเวลาที่กำลังสร้างพระคันธกุฎีอยู่นั้น หลานชายของท่านที่มีชื่อเดียวกันกับตนว่าอปราชิต ต้องการจะร่วมบุญด้วย จึงเข้ามาหาพร้อมกับกล่าวว่า ลุงครับผมอยากร่วมบุญในการก่อสร้างด้วย ขอให้ผมได้มีส่วนร่วมบุญด้วยเถิด แต่ไม่ว่าหลานชายจะอ้อนวอนอย่างไรก็ตามท่านก็ไม่อนุญาตและบอกกับหลานว่า ลุงให้ไม่ได้หรอก ลุงจะสร้างเป็นของส่วนตัว ไม่ร่วมกับคนอื่น เมื่อถูกปฏิเสธเช่นนี้ฝ่ายหลานชายจึงคิดว่า ที่หน้าพระคันธกุฎีควรจะมีศาลาอีกสักหลัง จึงได้ให้ช่างสร้างศาลากุญชรที่ทำด้วยรัตนะ 7 ประการ ที่ด้านหน้าพระคันธกุฎี ด้วยอานุภาพแห่งบุญนี้จึงทำให้หลานชายได้มาเกิดเป็นเศรษฐีชื่อว่าเมณฑกะ ในยุคของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราองค์ปัจจุบัน เมื่อคันธกุฎีเสร็จแล้วท่านให้ขุดสระโบกขรณี 3 สระ ที่โบกด้วยปูนขาวภายใต้บานหน้าต่าง ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำหอม 4 ชนิด (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 162) คือหญ้าฝรั่น ดอกไม้ในยวนประเทศ กฤษณา และกำยาน แล้วให้ปลูกดอกไม้ 5 สี ให้บดบรรดาแก้ว 7 ประการให้ละเอียดแล้วนำไปโปรยรอบพระคันธกุฎีสูงถึงเข่าจนเต็มบริเวณ กระเบื้องที่ยอดพระคันธกุฎีทำด้วยทองคำ หางกระเบื้องทำด้วยแก้วประพาฬ ตอนล่างกระเบื้องทำด้วยแก้วมณี พระคันธกุฎีนั้นได้ตั้งอยู่งดงามดุจนกยูงลำแพน เมื่อให้สร้างพระคันธกุฎีเสร็จสมบูรณ์แล้ว จึงเข้าไปกราบเรียนพระพี่ชายว่า พระคันธกุฎีสำเร็จแล้ว

กระผมต้องการให้มีการใช้สอยพระคันธกุฎี อานิสงส์จากการใช้สอยจะได้เกิดแก่ผม พระเถระจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลนิมนต์ พระองค์เสด็จไปที่หน้าพระคันธกุฎี ทอดพระเนตรกองรัตนะที่เขากองล้อมรอบพระคันธกุฎีจำนวนมาก จึงหยุดประทับยืนอยู่ที่ซุ้มประตู พระองค์ทรงมีพระปริวิตกว่ารัตนะเป็นของมีค่า ลำพังพระภิกษุไม่สามารถจะดูแลรักษาได้ หากผู้คนที่มาวัดหยิบติดมือกลับบ้านไปจะเป็นการสร้างความไม่พอใจให้กับเจ้าภาพผู้ถวายได้ ว่าโปรยรัตนะประมาณเท่านี้ลงที่บริเวณแล้วพระพุทธเจ้าไม่ห้ามปรามอุปัฏฐากของพระองค์ แม้หยิบไปต่อหน้าต่อตายังไม่ห้าม ดังนี้แล้วซึ่งจะส่งผลไม่ดีต่อสภาพจิตใจของเศรษฐีด้วย ฉะนั้นพระองค์จึงได้ประทับยืนอยู่โดยไม่เข้าไปต่อ เศรษฐีเห็นดังนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำการดูแลรักษาเอง ขอพระองค์จงเสด็จเข้าไปเถิด พระพุทธองค์จึงเสด็จเข้าไป

ท่านจัดเวรยามช่วยกันดูแลรักษาพระคันธกุฎี สั่งบริวารทุกคนให้ช่วยกันห้ามปรามพวกคนที่เอาถุงหรือกระสอบมาใส่รัตนะ แต่อนุญาตให้หยิบด้วยมือเปล่าได้ และแจ้งข่าวว่าเศรษฐีโปรยรัตนะ 7 ประการไว้ที่บริเวณพระคันธกุฎี พวกคนยากจนที่ฟังธรรมแล้วจงหยิบเอาไปได้ทั้งสองมือ ส่วนคนที่พอมีฐานะให้หยิบไปได้แค่มือเดียว (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 163) วัตถุประสงค์ของท่านเศรษฐีที่ทำอย่างนี้เพราะคนที่มีศรัทธามาฟังธรรมจะได้มีอะไรติดไม้ติดมือกลับบ้าน และเป็นกุศโลบายให้คนที่ไม่มีศรัทธาเข้าวัดมาฟังธรรม ถึงแม้จะมาด้วยความโลภก็ตาม แต่ถ้าได้ฟังธรรมแล้วก็จะสามารถขัดเกลากิเลสและจักพ้นทุกข์เข้าถึงธรรมได้เหมือนกัน ประชาชนพากันหยิบเอารัตนะไปเป็นจำนวนมากตามข้อตกลงที่ให้ไว้ เมื่อรัตนะที่โปรยลงไว้ครั้งแรกหมด ก็ให้โปรยลงอีกเรื่อยๆ โดยสูงเท่าเข่าถึง 3 ครั้ง เขาวางแก้วมณีขนาดเท่าผลแตงโมไว้แทบบาทของพระพุทธเจ้า เพราะต้องการให้รัศมีของแก้วมณีส่องประกายเสริมพระรัศมีกายอันเจิดจรัสประดุจทองคำของพระพุทธองค์ให้งดงามยิ่งขึ้น ทำให้คนที่มาฟังธรรมเกิดความเลื่อมใสได้มองดูอย่างไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักเบื่อ ท่านได้จัดงานฉลองพระคันธกุฎี ถวายภัตตาหารพระภิกษุสงฆ์ 6 ล้าน 8 แสนรูป ตลอด 9 เดือน อีกทั้งยังได้สั่งสมบุญอย่างต่อเนื่องไปจนกระทั่งหมดอายุขัย เมื่อล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว ได้ไปเกิดเสวยสุขอยู่ในเทวโลกท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกเป็นเวลายาวนาน โดยไม่เคยพลัดตกไปสู่อบายภูมิเลย จนกระทั่งเมื่อเวลาผ่านไป 91 กัลป์ ถึงยุคสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ท่านจึงได้มาเกิดอยู่ในตระกูลของเศรษฐีเมืองราชคฤห์ (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 165)

3.2.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช

โชติกเศรษฐีเคยเกิดเป็นกุฎุมพีชาวเมืองพาราณสี มีพี่ชาย 1 คน เป็นเจ้าของไร่อ้อย จ้างคนงานให้ปลูกให้ดูแลไว้เป็นจำนวนมาก อยู่มาวันหนึ่ง ออกไปตรวจดูไร่อ้อยของตนเอง ก่อนกลับบ้านจึงได้ตัดอ้อยมาสองลำ โดยตั้งใจว่าจะเอาไปแบ่งให้พี่ชายลำหนึ่ง จึงเอาเชือกมัดไว้เหนือรอยที่ตัดเพื่อไม่ให้น้ำอ้อยไหลออก ในยุคนั้นน้ำอ้อยมีรสชาติที่หอมหวานเป็นอย่างมาก เพียงแค่ตัดลำอ้อยให้ขาดเท่านั้นน้ำอ้อยก็จะไหลออกมาเอง ผู้คนในยุคนั้นดื่มน้ำอ้อยได้โดยไม่ต้องทำการหีบอ้อยแต่อย่างใด

(ธมมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 158) ในขณะที่กำลังถือลำอ้อยออกมาจากไร่อ้อย เป็นช่วงเวลาที่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งออกจากนิโรธสมาบัติที่ภูเขาคันธมาทน์ กำลังตรวจดูว่า จักทำความอนุเคราะห์ใคร เห็นกุฏุมพีเข้าข่ายพระญาณของตนมีอุปนิสัยพอที่จะทำการสงเคราะห์ได้ จึงถือบาตรและจีวรออกมาแสดงฤทธิ์ยืนอยู่ตรงหน้า เมื่อท่านเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา จึงได้ปูลาดผ้าอุตตรสาฎกบนพื้นที่สูงกว่าตน แล้วกราบนิมนต์ให้ท่านนั่งบนผ้านั้น จากนั้นได้แก้เชือกที่ผูกอ้อยแล้วเทน้ำอ้อยลงในบาตรแล้วน้อมถวาย พอพระปัจเจกพุทธเจ้าดื่มน้ำอ้อยแล้ว ท่านเกิดความปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างมาก ต้องการจะถวายน้ำอ้อยในส่วนของพี่ชายอีก โดยคิดว่า หากพี่ชายต้องการทรัพย์เป็นสิ่งทดแทน เราก็จะให้ทรัพย์ แต่หากพี่ชายต้องการส่วนบุญ เราก็จะแบ่งส่วนบุญให้ จากนั้นได้ถวายน้ำอ้อยส่วนของพี่ชายจนหมด หลังจากพระปัจเจกพุทธเจ้าดื่มน้ำอ้อยพอแล้วจึงนั่งจับบาตรแสดงถึงอาการที่ต้องการจะนำไปถวายพระรูปอื่นๆ ด้วย ท่านจึงกราบเบญจางคประดิษฐ์แล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยผลแห่งการถวายน้ำอ้อยเลิศรสนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้เสวยสมบัติในเทวโลกและมนุษย์โลก และในที่สุดขอให้ได้บรรลุธรรมที่ท่านบรรลุแล้วด้วยเถิด พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงให้พรว่า ขอความปรารถนาของท่านจงสำเร็จเถิดแล้วได้อธิษฐานให้กุฏุมพีเห็นท่านดำเนินไปจนถึงเขาคันธมาทน์ จากนั้นก็ได้นำน้ำอ้อยกลับไปถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าอีก 500 องค์ เมื่อที่ได้เห็นปาฏิหาริย์อย่างนั้นก็ยิ่งปลื้มปีติยินดีมากขึ้น กลับไปเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้พี่ชายฟัง เมื่อพี่ชายทราบเรื่องราวทั้งหมดก็เกิดความปีติยินดีซาบซ่านไปทั่วร่างกาย ได้อนุโมทนาบุญน้องชายและตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยผลแห่งบุญนี้ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรลุธรรมที่พระปัจเจกพุทธเจ้าได้บรรลุด้วยเถิด ด้วยอานุภาพแห่งบุญนี้เมื่อทั้งสองล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว ทำให้ได้ไปเสวยทิพยสมบัติในเทวโลกตลอดระยะเวลาหนึ่งพุทธันดร (ธมมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 160)

3.2.5 สรุปบทบาทของโชติกเศรษฐี

โชติกเศรษฐีเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตชาติ ในครั้งที่เกิดเป็นเจ้าของไร่อ้อยได้ถวายน้ำอ้อยที่จัดอยู่ในเภสัช 5 อย่าง คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยมีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคได้ แด่พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความเลื่อมใสศรัทธาจึงได้นำส่วนของพี่ชายถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้านำไปแบ่งถวายที่ภูเขาคันธมาทน์ได้ถึง 500 รูป แล้วกลับไปบอกบุญให้พี่ชายอนุโมทนา ด้วยอานิสงส์ผลบุญจึงได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดในเทวดาและมนุษย์แล้วได้กลับมาร่วมบุญกับพี่ชายอีก เมื่อพี่ชายเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจนได้บรรลุอรหันต์ได้จัดงานทำบุญถวายภัตตาหารอันประณีตถึง 7 วัน และได้สร้างพระคันธกุฎีด้วยรัตนะ 7 ประการ คือไม่ว่าจะเป็นเสาหน้าต่างบานประตูหรือแม้กระทั่งกระเบื้องมุงหลังคาล้วนแต่ทำด้วยรัตนะ 7 ประการทั้งหลัง ให้ขุดสระโบกขรณี 3 สระ เต็มไปด้วยน้ำหอม 4 ชนิด ปลูกดอกไม้ 5 สี โปรยรัตนะรอบคันธกุฎีแจกจ่ายให้กับพุทธบริษัทผู้มาทำบุญฟังธรรม เป็นกุศโลบายให้ผู้ที่ยังไม่นับถือพุทธศาสนาเข้ามานับถือและได้ฟังธรรม เมื่อการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ได้จัดงานฉลองอย่างยิ่งใหญ่ถึง 9 เดือน ถวายภัตตาหารเครื่องไทยทานพระภิกษุถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป วันสุดท้ายได้ถวายผ้าไตรจีวรครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป ถวายผ้าสำหรับทำจีวรแด่พระนวกะบวชใหม่

3.3 บทบาทของเมณฑกเศรษฐี

เมณฑกเศรษฐีมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอีกท่านหนึ่ง บทบาทของท่านได้มีปรากฏในอรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท มลวรรคที่ 18 ดังนี้

3.3.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

เมื่อเมณฑกเศรษฐีจัดสร้างสร้างศาลารายกุญชรและเสนาสนะต่าง ๆ เสร็จสมบูรณ์แล้ว ได้จัดงานทำบุญฉลองศาลาและเสนาสนะอย่างยิ่งใหญ่เป็นเวลา 4 เดือน โดยได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มารับไทยทานจำนวน 6 ล้าน 8 แสนรูป ในวันสุดท้ายของการจัดงานได้ถวายผ้าไตรจีวรแด่พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป และได้ถวายผ้าเนื้อดีสำหรับตัดเย็บจีวรที่มีราคาถึงพันกหาปณะแด่พระนวกะผู้บวชใหม่ (ธมฺมปทฏฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 29-30) หลังจากที่ท่านสั่งสมบุญในชาตินั้นจนสิ้นอายุขัยแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดไปเป็นเทวดาบ้างมนุษย์บ้างหลายภพหลายชาติจนถึงภัทรกัปนี้ ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีผู้มีโภคะมากในเมืองพาราณสี มีนามว่าพาราณสีเศรษฐี

3.3.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร

ถึงแม้ท่านเศรษฐีจะเกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะร่ำรวย แต่ก็มีบางช่วงในชีวิตที่ต้องพบกับภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองข้าวยากหมากแพง ถึงขนาดที่จะต้องประหยัดอดออมทุกอย่าง เมื่อเสบียงที่เก็บสะสมไว้เริ่มจะลดน้อยลง ไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูบริวารได้อย่างดีทั่วถึงเหมือนในอดีต จึงแนะนำให้พวกคนงานบริวารย้ายไปอยู่ตามป่าตามเขาก่อน หากสถานการณ์ดีขึ้นจึงค่อยกลับมา พวกคนงานทั้งหมดพากันแยกย้ายไปอยู่ที่อื่นจนหมด เหลือแต่ทาสผู้ซื่อสัตย์คนหนึ่งชื่อว่าปุณณะที่ยังเป็นห่วงจงรักภักดีต่อเจ้านาย ต้องการที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกับท่าน ทำให้ในเรือนนั้นเหลือสมาชิกอยู่เพียง 5 คนเท่านั้นคือ เศรษฐี ภรรยา บุตร ลูกสะใภ้ และนายปุณณะ (ธมฺมปทฏฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 30) วันหนึ่งเศรษฐีกลับมาจากเข้าเฝ้าพระราชาถามภรรยาว่า มีอะไรพอประทังความหิวได้บ้าง ภรรยาตอบว่า เหลือข้าวสารแค่ทะนานเดียว ถ้าเราทำข้าวต้ม จะประทังชีวิตได้ 2 มื้อ ถ้าหุงข้าวสวยจะอยู่ได้แค่มื้อเดียวเท่านั้น เศรษฐีจึงบอกว่า พวกเราไม่เหลืออะไรในชีวิตแล้ว ยังไงก็ต้องตายอยู่ดี เธอหุงข้าวสวยนั่นแหละ ภรรยาจึงหุงข้าวสวยแล้วแบ่งให้เป็น 5 ส่วน ตักข้าวสวยส่วนหนึ่งวางไว้ข้างหน้าของเศรษฐี ขณะที่กำลังจะลงมือทานอาหาร ได้มีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งออกจากสมาบัติมาจากภูเขาคันธมาทน์มาบิณฑบาตหน้าประตูบ้านพอดี เศรษฐีพอเห็นพระมายืนหน้าบ้านจึงเกิดจิตเลื่อมใสศรัทธาต้องการจะทำบุญใส่บาตร เพราะคิดว่า เราต้องประสบกับความยากลำบากถึงขนาดนี้ก็เพราะชาติก่อนไม่เคยให้ทานทำบุญ ข้าวจานนี้รักษาเราไว้ได้เพียงแค่วันเดียวเท่านั้น แต่ถ้าเราถวายข้าวจานนี้แก่พระผู้เป็นเจ้า จักอำนวยประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาให้แก่เราหลายภพหลายชาติ จึงได้นำอาหารส่วนสุดท้ายของตนถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วได้ตั้งจิตปรารถนาว่า ขอข้าพเจ้าอย่าได้ประสบความลำบากเช่นนี้อีกเลย ขอให้ข้าพเจ้ามีเหลือกินเหลือใช้จนสามารถแบ่งปันแจกจ่ายทำบุญ

ให้ข้าวพืชพันธุ์ธัญญาหารแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ขอให้มีชีวิตอยู่อย่างสบายโดยไม่ต้องทำการทำงาน ในขณะที่ข้าพเจ้าใช้ให้คนชำระเก็บกวาดฉาง 1,250 ฉางแล้วอาบน้ำแต่งตัวนั่งอยู่ที่ประตูฉางเหล่านั้น แล้วเงยหน้ามองดูข้างบน ขอให้ธารแห่งข้าวสาลีแดงตกลงมาที่ฉางทั้งหมดจนเต็มฉาง และขอให้คนเหล่านี้กลับมาอยู่ร่วมกันกับข้าพเจ้าเหมือนเดิม คือผู้นี้จงเป็นภรรยา ผู้นี้เป็นบุตร ผู้นี้เป็นหญิงสะใภ้ ผู้นี้จงเป็นทาสของข้าพเจ้าทุกภพทุกชาติ สมาชิกในครอบครัวพอเห็นเศรษฐีผู้นำครอบครัวทำอย่างนั้น จึงนำส่วนของตนถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าจนหมดแล้วได้อธิษฐานขอพรกันตามความปรารถนาต่าง ๆ คือ ภรรยาของท่านเศรษฐีตั้งความปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก เมื่อดิฉันวางถาดข้าวไว้ข้างหน้าแจกจ่ายให้แก่ชาวชมพูทวีปอยู่นั้น ตราบใดที่ดิฉันยังไม่ลุกขึ้น ขอให้ข้าวอย่าได้ลดลง จงเต็มบริบูรณ์อยู่อย่างเดิม ท่านผู้นี้จงเป็นสามี ผู้นี้จงเป็นบุตร ผู้นี้จงเป็นหญิงสะใภ้ ผู้นี้จงเป็นทาสของดิฉันเหมือนเดิม บุตรของเศรษฐีตั้งจิตปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีกเลย ขณะที่ข้าพเจ้าถือถุงเงินหนึ่งพันกหาปณะแจกจ่ายแก่ชาวชมพูทวีปอยู่ ขอให้เงินในถุงนี้จงเต็มอยู่อย่างเดิมอย่าได้ลดน้อยลงเลย ท่านทั้งสองนี้จงเป็นบิดามารดา หญิงคนนี้จงเป็นภรรยา ผู้นี้จงเป็นทาสของข้าพเจ้าเหมือนเดิม ลูกสะใภ้ของเศรษฐีตั้งจิตปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก เมื่อดิฉันวางกระบุงข้าวเปลือกกระบุงหนึ่งไว้ข้างหน้า แม้แจกจ่ายพืชพันธุ์ธัญญาหารให้แก่ชาวชมพูทวีปอยู่ ขออย่าให้สิ่งใดหมดสิ้นไป ทุกอย่างจงอยู่ตามเดิม ขอท่านทั้งสองนี้จงเป็นแม่ผัวและพ่อผัวผู้นี้จงเป็นสามีผู้นี้จงเป็นทาสของดิฉันตามเดิม ต่อจากนั้นทาสของเศรษฐีได้ตั้งความปรารถนาว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก คนเหล่านี้ทั้งหมดจงเป็นนายของข้าพเจ้าเหมือนเดิม และเมื่อข้าพเจ้าไถนาอยู่ จงมีรอยไถ 7 รอยประมาณเท่าเรือโกลนเกิดขึ้นไปตลอดทางคือข้างหนึ่ง 3 รอย อีกข้าง 3 รอยและตรงกลาง 1 รอย (ธมฺมปทฏฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 32-33) ตามความเป็นจริงถ้านายปุณณะจะปรารถนาตำแหน่งเสนาบดีก็สามารถจะทำได้ แต่ด้วยความรักความจงรักภักดีต่อเจ้านายจึงตั้งความปรารถนาเช่นนั้น

หลังจากจบคำอธิษฐานของทุกคน พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวให้พรว่า ขอให้สิ่งที่พวกท่านปรารถนาจงเป็นเช่นนั้นเถิด แล้วเดินทางกลับไปภูเขาคันธมาทน์แบ่งข้าวที่ทั้ง 5 คนถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้า 500 องค์ ได้อย่างเพียงพอทุกองค์ด้วยอานุภาพแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น หลังจากถวายภัตตาหารแล้วภรรยาจึงนำหม้อข้าวไปล้างคว่ำเก็บไว้ เมื่อเศรษฐีหิวข้าวจึงให้ภรรยาไปดูเศษข้าวก้นหม้อมาประทังความหิว ภรรยารู้ทั้งรู้ว่าในหม้อไม่มีอะไรเพราะตนเองเป็นคนล้างหม้อคว่ำไว้แล้ว แต่ก็มิได้พูดว่า ไม่มี เพราะคิดว่า เดี๋ยวเปิดหม้อข้าวก่อนแล้วจึงค่อยบอก จึงลุกขึ้นไปที่หม้อข้าวแล้วเปิดดูจึงได้พบกับสิ่งที่น่าอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง นางได้เห็นข้าวสุกเต็มหม้อมีสีเหมือนดอกมะลิตูม เกิดความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่งจงเรียกให้เศรษฐีลุกขึ้นมาดู และได้จัดเตรียมตักข้าวให้เศรษฐีและลูกชายลูกสะใภ้ ขณะที่กำลังจะตักข้าวให้นายปุณณะ ข้าวก็ยังเต็มหม้อเหมือนเดิมมิได้ลดลงไปเลย และในฉางข้าวและภาชนะที่ตนเคยเก็บข้าวเปลือกไว้ก็กลับมาเต็มตามเดิม ภรรยาเศรษฐีจึงสั่งให้ทำการ

โฆษณาป่าวประกาศไปทั่วเมืองว่า ในเรือนของเศรษฐีมีข้าวจำนวนมาก ผู้ที่มีความต้องการจงมารับเอาไปเถิด ประชาชนต่างพากันมารับพืชพันธุ์ธัญญาหารจากเรือนของเศรษฐี แม้ชาวชมพูวีปก็ได้พึ่งพาอาศัยเศรษฐีนั้นเลี้ยงชีวิตอย่างมีความสุขกันทั่วหน้า เศรษฐีและคณะเมื่อหมดอายุขัยจากอัตภาพนี้แล้วได้ไปเสวยบุญในเทวโลกและมนุษยโลกและได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีที่เมืองภัททิยะ

ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่กรุงเวสาลี ได้ทรงเห็นอุปนิสัยของเมณฑกเศรษฐีและนางวิสาขาที่จะพอบรรลุธรรมได้จึงเสด็จจาริกไปเมืองภัททิยะพร้อมกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ 1,250 รูป และได้ประทับอยู่ในชาติยาวัน เศรษฐีพอทราบข่าวว่าพระพุทธองค์เสด็จถึงเมืองภัททิยะประทับอยู่ที่ชาติยาวัน จึงให้เด็กหญิงวิสาขาผู้เป็นหลานสาวอายุ 7 ขวบ ชวนเพื่อน ๆ ไปรับเสด็จ นางวิสาขาจึงพาเพื่อนและบริวาร 500 คน พร้อมกับทาส 500 คนไปต้อนรับเสด็จ ส่วนท่านเมณฑกเศรษฐีก็ได้จัดขบวนรถและบริวารตามไป พวกเดียรถีย์พอรู้ข่าวจึงไปดักที่ระหว่างทางพยายามพูดจาหว่านล้อมเพื่อไม่ให้เศรษฐีไปพบพระพุทธเจ้าและได้ฟังธรรม แต่ไม่มีใครสามารถขัดขวางศรัทธาอันแน่วแน่ของเศรษฐีได้ ยิ่งทำให้ท่านเกิดความเชื่อมั่นว่าพระพุทธเจ้าต้องเป็นพระสัพพัญญูจริงแท้แน่นอน พวกเดียรถีย์ถึงพยายามขัดขวาง ท่านเศรษฐีจึงไม่ฟังพวกเดียรถีย์เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง พระองค์ทรงแสดงธรรมอนุปุพพิกถาแก่ชาวเมืองภัททิยะ เมื่อจบธรรมเทศนาเศรษฐีและเด็กหญิงวิสาขาพร้อมบริวาร 500 คน ได้ดวงตาเห็นธรรมสำเร็จเป็นโสดาบันบุคคล และได้นิมนต์พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้าวันพรุ่งนี้ โดยที่ท่านได้ดูแลอุปัฏฐากด้วยของตนเอง ได้ถวายมหาทานด้วยของที่ควรขบฉันและของที่ควรใช้สอยบริโภคอันประณีตที่เรือนของตนเป็นเวลาครึ่งเดือน จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จกลับ (ธมฺมปทฏฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 46)

3.3.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เมณฑกเศรษฐีเกิดเป็นกุฎุมพีชื่ออวโรชะ เห็นลุงกำลังทำโครงการสร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า จึงเข้าไปขอร่วมบุญด้วย แต่ถูกลุงปฏิเสธเพราะต้องการสร้างไว้เป็นผลงานตัวเองคนเดียวเท่านั้น ไม่ต้องการร่วมบุญกับใคร ท่านจึงคิดว่า เมื่อลุงสร้างคันธกุฎีในที่นี้ เราควรสร้างศาลารายล้อมรอบพระคันธกุฎีให้เป็นประโยชน์เกื้อหนุนกัน จึงสั่งให้คนนำเครื่องไม้เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์มาดำเนินโครงการก่อสร้างกุญชรศาลา (ธมฺมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 162) ให้นำทองคำ เงิน และ แก้วมณีมาประดับที่เสา คือ เสาต้นหนึ่งประดับด้วยทองคำ ต้นหนึ่งประดับด้วยเงิน ต้นหนึ่งประดับด้วยแก้วมณี ให้ทำขื่อพรึงบานประตูบานหน้าต่างกลอนเครื่องมุงและอิฐทั้งหมดบุด้วยทองคำเงินและแก้วมณีเหมือนกัน ให้สร้างศาลารายประดับด้วยรัตนะ 7 ประการ ถวายพระพุทธองค์ ตรงบริเวณด้านหน้าพระคันธกุฎี ด้านบนศาลามียอดฉัตร 3 ยอด ทำด้วยทองคำแท่งสีสุกปลั่ง แก้วผลึกและแก้วประพาฬ ให้สร้างมณฑปประดับด้วยแก้วที่ตรงกลางศาลา ให้ตั้งธรรมาสน์ไว้ เท้าธรรมาสน์และแม่แคร่ทำด้วยทองคำแท่งสีสุก ให้ทำแพะทองคำ 4 ตัวตั้งไว้ในภายใต้เท้าทั้ง 4 ของอาสนะ 2 ตัวตั้งไว้ภายใต้ตั่งสำหรับรองเท้า อีก 6 ตัวเรียงแวดล้อมมณฑป เอา

ด้ายทองคำและแก้วมุกดามาถักเป็นธรรมาสน์ โดยชั้นแรกเป็นด้ายเส้นเล็ก ชั้นกลางเป็นด้ายทองคำ และชั้นนอกเป็นแก้วมุกดาเอาไม้จันทน์มาทำเป็นพนักพิง จนเสร็จสมบูรณ์เป็นศาลาที่งดงาม ชื่อว่า กุญชรศาลา

3.3.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช

ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองภัททิยะไปทางอังคุตตราปถะพร้อมกับภิกษุสงฆ์ 1,250 รูป โดยที่ไม่ได้บอกกล่าวเมณฑกเศรษฐี พอเศรษฐีรู้เรื่องจึงสั่งทาสและกรรมกรให้จัดเตรียมยานพาหนะเตรียมเสบียง คือ เกลือ น้ำมัน ข้าวสาร และของขบฉันต่าง ๆ บรรทุกเกวียนตามไปเพื่อถวาย และสั่งให้คนเลี้ยงวัวพาแม่โคนม 1,250 ตัว ตามไปด้วย ตั้งใจว่าจะไปถวายนมสดอุ่นๆ ที่เพิ่งรีดออกจากแม่โคนมใหม่ ๆ เมื่อขบวนเศรษฐีตามขบวบเสด็จทันแล้ว ได้นิมนต์ให้พระพุทธเจ้าหยุด แล้วถวายภัตตาหารของฉันของเคี้ยวเป็นจำนวนมาก ให้คนเลี้ยงวัวนำวัวมายืนด้านหลังภิกษุแต่ละรูป แล้วรีดนมวัวสดอุ่น ๆ ถวายพระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์ แต่พระภิกษุสงฆ์เกิดความลังเลใจในการดื่มนมสดเลยไม่ได้รับ พระพุทธองค์จึงตรัสพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับและฉันปัญจโครสได้ คือ น้ำนมวัวที่เป็นนมสด นมส้ม เปรียง เนยข้น และเนยใส เมื่อถวายภัตตาหารเสร็จแล้ว จึงกราบทูลถวายเสบียงเดินทาง เพราะรู้ว่าหนทางข้างหน้าค่อนข้างกันดาร อัตคัตน้ำและอาหาร ถ้าไม่มีเสบียงจะเดินทางผ่านไปได้ลำบาก พระองค์จึงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุรับเสบียงเดินทางได้หากต้องเดินทางในหนทางที่กันดาร อัตคัดน้ำและอาหาร ทรงตรัสว่า เราอนุญาตให้แสวงหาเสบียงได้คือ ผู้ต้องการข้าวสารพึงแสวงหาข้าวสาร ผู้ต้องการถั่วเขียวพึงแสวงหาถั่วเขียว ผู้ต้องการถั่วราชมาสพึงแสวงหาถั่วราชมาส ผู้ต้องการเกลือพึงแสวงหาเกลือ ผู้ต้องการน้ำอ้อยงบพึงแสวงหาน้ำอ้อยงบ ผู้ต้องการน้ำมันพึงแสวงหาน้ำมัน ผู้ต้องการเนยใสพึงแสวงหาเนยใส ภิกษุทั้งหลาย คนทั้งหลายที่ศรัทธาเลื่อมใสมอบเงินและทองไว้แก่กัปปิยการกแล้วกล่าวว่า จงถวายสิ่งที่สมควรถูกต้องตามพระวินัยแก่พระคุณเจ้าจากกัปปิยภัณฑ์นี้ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยินดีสิ่งที่สมควรจากกัปปิยภัณฑ์นั้นได้ แต่เราไม่ได้กล่าวว่า ให้ภิกษุพึงยินดีและแสวงหาทองและเงินไม่ว่ากรณีใด ๆ เมื่อได้ถวายนมสดและเสบียงเดินทางสมปรารถนาแล้วจึงได้กราบทูลลาเดินทางกลับ (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 5, 127-129)

3.3.5 สรุปบทบาทของเมณฑกเศรษฐี

เมณฑกเศรษฐีเป็นอีกหนึ่งท่านที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้านปัจจัย 4 ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เกิดเป็นกุฎุมพีชื่ออวโรชะ เห็นลุงกำลังทำการสร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า จึงเข้าไปขอร่วมบุญด้วย แต่ถูกลุงปฏิเสธจึงสั่งให้สร้างศาลารายประดับด้วยรัตนะ 7 ประการ ถวายพระพุทธองค์ เมื่อศาลารายเสร็จสมบูรณ์แล้ว จึงจัดงานทำบุญฉลองศาลาและเสนาสนะอย่างยิ่งใหญ่ โดยได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุมากถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป แล้วรับเป็นเจ้าภาพในการทำบุญถวายทานติดต่อกันเป็นเวลาถึง 4 เดือน ในวันสุดท้ายของการจัดงานได้ถวายผ้า

ไตรจีวรครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าเนื้อดีที่มีราคาถึงพันกหาปณะแด่พระนวกะผู้บวชใหม่ เมื่อสิ้นอายุขัยแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดไปเป็นเทวดาบ้างมนุษย์บ้างหลายภพหลายชาติ จนถึงภัทรกัปนี้ ก็ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีผู้มีโภคะมากในเมืองพาราณสี ถึงแม้จะเกิดมาในตระกูลเศรษฐีแต่ท่านต้องพบกับชีวิตที่พลิกผันประสบกับปัญหาเศรษกิจข้าวยากหมากแพง เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาบิณฑบาตหน้าบ้านจึงได้ตัดสินใจเอาชีวิตเป็นเดิมพันถวายข้าวจานสุดท้าย อธิษฐานขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก บุญกุศลได้ส่งผลให้ท่านและครอบครัวได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถแจกจ่ายเลี้ยงดูประชาชนได้มากมาย ในชาตินี้ได้มาเกิดเป็นเมณฑกเศรษฐีผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ปลูกฝังให้นางวิสาขาผู้เป็นหลานสาวเข้าวัดทำบุญฟังธรรมตั้งแต่เด็กจนได้บรรลุโสดาบัน ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เป็นผู้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสามารถรับปัญจโครสและเสบียงเดินทางได้

3.4 บทบาทของโฆสกเศรษฐี

โฆสกเศรษฐีถึงแม้จะไม่ได้เกิดมาในตระกูลเศรษฐีที่ร่ำรวยแต่ด้วยโชคชะตาชีวิตจึงทำให้ได้รับตำแหน่งเศรษฐีเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในทางพระพุทธศาสนา บทบาทของท่านได้ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 2 ดังนี้

3.4.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

เมื่อโฆสกเศรษฐีพร้อมทั้งสหายอีก 2 ท่าน คือกุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐีได้ทราบข่าวว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้ว จากดาบส 500 ที่ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงอยู่นั้น ได้มีความประสงค์จะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงจัดเตรียมเกวียนคนละ 500 เล่ม บรรทุกเครื่องอุปกรณ์ในการทำบุญต่าง ๆ เช่นผ้าสำหรับตัดเย็บไตรจีวรเครื่องนุ่งห่ม พากันเดินทางไปเมืองสาวัตถี เข้าไปถวายบังคมพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน ถวายเครื่องไทยทานต่าง ๆ ที่เตรียมมา พอได้ฟังธรรมกถาจากพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ได้อยู่ถวายทานทำบุญพระภิกษุสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขที่พระเชตวันประมาณครึ่งเดือน จากนั้นกราบทูลนิมนต์พระพุทธองค์เพื่อเสด็จไปโปรดชาวเมืองโกสัมพี พระพุทธองค์มิได้ทรงรับนิมนต์โดยตรง แต่ตรัสว่า ตถาคตย่อมยินดีในเรือนว่าง (ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 45-46) หลังจากนั้นท่านเศรษฐีพร้อมสหายและบริวารจึงทูลลากลับเมืองสาวัตถี

3.4.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร

ภายหลังจากงานฌาปนกิจของเศรษฐีผู้เป็นพ่อบุญธรรมของโฆสกเศรษฐี พระเจ้าอุเทนแห่งเมืองโกสัมพีทรงทราบข่าวการอนิจกรรมของเศรษฐี จึงพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้นายโฆสกสืบต่อจากบิดา ยกทรัพย์สมบัติเก่าของบิดาทั้งหมดพร้อมด้วยสรรพวัตถุอย่างละ 100

เมื่อโฆสกะรับตำแหน่งเศรษฐีแล้วขึ้นรถแห่ประทักษิณเฉลิมฉลองไปทั่วเมืองแล้วกลับมาที่เรือนได้ยินภรรยาคุยกับนางกาลีว่า ที่โฆสกะมีวันนี้ได้ เพราะนางเป็นคนอยู่เบื้องหลังแอบปลอม

จดหมายให้รอดจากความตายมาได้ และคอยบงการวางแผนทุกสิ่งทุกอย่างให้จนได้เป็นเศรษฐี นางกาลีก็เล่าให้ฟังบ้างว่า เศรษฐีพยายามฆ่าโฆสกะมาแล้วหลายครั้งตั้งแต่ยังเป็นทารก เสียเงินเสียทองไปมากมายแต่โฆสกะก็ไม่ตาย เมื่อโฆสกเศรษฐีทราบความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวเส้นทางชีวิตของตนเองตั้งแต่เด็กว่าต้องผ่านอะไรมาบ้าง ต้องรับผลกรรมคือการโดนทิ้งถึง 7 ครั้ง ถูกพ่อบุญธรรมที่ตนเองรักและเคารพวางแผนฆ่าตั้งแต่เด็ก จึงเกิดความสลดใจอย่างมาก คิดว่า เราคงได้สร้างเวรสร้างกรรมมามาก จนต้องมาประสบกับชีวิตเช่นนี้ ตั้งแต่นี้ไปเราจะต้องดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท จึงได้บริหารจัดการทรัพย์ที่ตนได้รับมรดกมาแบ่งทำบุญทำทาน อุปถัมภ์ดูแลสมณะนักบวชดาบสและพราหมณ์ด้วยปัจจัย 4 คือ จีวรเครื่องนุ่งห่ม ภัตตาหาร อารามเสนาสนะ และเภสัช ทั้งยังให้จัดตั้งโรงทานไว้ที่หน้าบ้านสำหรับแจกจ่ายให้กับผู้คนที่เดินทางไกลคนเร่ร่อนคนกำพร้า คนยากจนให้มาพึ่งพาอาศัย โดยมอบหมายให้กุฏุมพีชื่อว่ามิตตะเป็นผู้รับหน้าที่บริหารจัดการดูแลความเรียบร้อยในโรงทาน ซึ่งแต่ละวันก็จะมีผู้คนสมณะนักบวชจากที่ต่าง ๆ มารับทานที่หน้าบ้านเศรษฐี ส่งเสียงเอ็ดอึงเข้าไปถึงในบ้าน เศรษฐีแม้อยู่ภายในบ้านเมื่อได้ยินเสียงผู้คนก็สามารถรู้ได้ว่าวันนี้ผู้คนมารับทาน ได้รับการช่วยเหลือจากตนเป็นจำนวนมาก สร้างความสุขความสบายใจให้กับท่านเศรษฐีเป็นอย่างมาก (พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 2, 2542, 33-36)

3.4.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

เมืองโกสัมพี มีเศรษฐี 3 ท่าน คือ โฆสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี ทุก ๆ ปี พวกท่านจะนิมนต์ดาบส 500 ที่มาจากหิมวันตประเทศ ให้พักอยู่จำพรรษารับภัตตาหารในเรือนของตนทุกวันตลอด 4 เดือน และกลับไปอยู่ในหิมวันตประเทศ 8 เดือน (ธมฺมปทฏฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 42) วันหนึ่งขณะที่นั่งอยู่ใต้ต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งในป่า ได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าจากเทวดาศักดิ์ใหญ่ที่สิงอยู่ที่ต้นไทรซึ่งนำโภชนาอาหารน้ำดื่มมาถวาย เหล่าดาบสไม่เคยได้ยินไม่เคยรู้จักพระพุทธเจ้ามาก่อน เกิดจิตศรัทธาต้องการจะไปเข้าเฝ้า จึงถามทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าจากเทวดาแล้วเข้าไปบอกลาเศรษฐีทั้ง 3 ออกเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังอนุปุพพิกถา จึงได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมทั้งปฏิสัมภิทา แล้วทูลขอบรรพชาโดยมีบาตรและจีวรเกิดขึ้นมาเองด้วยบุญญาบารมี หลังจากที่พระองค์ตรัสพระดำรัสว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด (ธมฺมปทฏฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 45)

3.4.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช

ก่อนที่โฆสกเศรษฐีจะหันมานับถือพระพุทธศาสนานั้น ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงเหล่าสมณดาบส วันหนึ่งเหล่าดาบสได้ทราบข่าวว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้ว จึงเดินทางไปบอกลาเศรษฐีที่บ้านเพื่อจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อท่านเศรษฐีได้ยินคำว่าพระพุทธเจ้าเท่านั้น ก็เกิดปีติยินดีเป็นอย่างยิ่งต้องการจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์พร้อมกับเหล่าดาบส แต่ด้วยความที่เศรษฐีจะต้องเตรียมเครื่องไทยทาน เหล่าดาบสจึงมุ่งหน้าไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าก่อน เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาอนุบุพพิกถาก็ได้

บรรลุอรหันต์กันทั้งหมด โฆสกเศรษฐีพร้อมกับสหายอีก 2 คน คือกุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐีทำการจัดเตรียมเกวียนคนละ 500 เล่ม บรรทุกเครื่องอุปกรณ์ในการทำบุญต่างๆ เภสัช คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น พากันเดินทางไปเมืองสาวัตถี เพื่อขอเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่พระเชตวัน เมื่อขบวนถึงแล้วจึงได้เข้าไปกราบถวายบังคม เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ถวายเครื่องไทยทานที่เตรียมมาอยู่ในสำนักของพระศาสดาประมาณครึ่งเดือนแล้ว ได้ทูลนิมนต์เสด็จไปเมืองโกสัมพี แล้วเชิญชวนกันสร้างอารามคนละหลัง คือ โฆสกเศรษฐีให้สร้างโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีให้สร้างกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีให้สร้างปาวาริการาม (ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 46) เพื่อเป็นที่พักอาศัยอยู่จำพรรษาสำหรับภิกษุสงฆ์ผู้มาจาก 4 ทิศ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วแบ่งวาระกันดูแลปฏิบัติพระพุทธเจ้าคนละวัน ถ้าพระพุทธองค์ประทับอยู่ในวัดของใคร ก็จะเสด็จไปบิณฑบาตที่เรือนของผู้นั้น โดยมีช่างจัดดอกไม้ถวายพระคนเดียวกันชื่อสุมนะเป็นผู้ดูแลอุปัฏฐาก

3.4.5 สรุปบทบาทของโฆสกเศรษฐี

โฆสกเศรษฐีถึงแม้จะไม่ได้เกิดมาในตระกูลเศรษฐีที่ร่ำรวย แต่โชคชะตาชีวิตที่พลิกผันจึงทำให้ได้รับตำแหน่งเศรษฐี ท่านคิดว่าการที่ต้องมาเผชิญวิบากกรรมเช่นนี้เพราะทำบุญมาน้อยสร้างเวรสร้างกรรมไว้มาก ตั้งแต่นี้ไปจะต้องดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เร่งสร้างความดีให้มาก จึงใช้ทรัพย์สมบัติที่ได้มาจากรับมรดกและที่พระเจ้าอุเทนพระราชทานนำมาบริจาคสร้างโรงทานเลี้ยงคนยากจนคนเร่รอนต่าง ๆ โดยมอบหมายให้กุฎุมพีชื่อว่า มิตตะเป็นผู้ดูแล ทุกๆ ปีก่อนเข้าพรรษาจะมีดาบสจำนวน 500 ออกจากป่ามาจำพรรษาที่เมืองโกสัมพีและมาบิณฑบาตที่เรือนของท่านทุกวันตลอด 4 เดือน ภายหลังได้ทราบข่าวการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าจากดาบสจึงเดินทางไปเข้าเฝ้าถวายทานทำบุญและฟังธรรมจนบรรลุโสดาบันหันมานับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ร่วมกับเพื่อนอีก 2 คนคือ กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี สร้างอารามคนละหลัง คือโฆสกเศรษฐีให้สร้างโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีให้สร้างกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีสร้างปาวาริการาม เพื่อเป็นที่พักอาศัยอยู่จำพรรษาสำหรับภิกษุสงฆ์ผู้จาริกมาจากทั่วสารทิศ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วแบ่งวาระกันดูแลอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ถ้าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่อารามของใคร ก็จะเสด็จไปบิณฑบาตเสวยภัตตาหารที่เรือนของผู้นั้น โดยที่เศรษฐีทั้ง 3 ท่าน ได้มอบหมายให้นายสุมนมาลาการซึ่งเป็นช่างจัดดอกไม้เป็นผู้ดูแลอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธเจ้า

3.5 บทบาทของจิตตเศรษฐี

3.5.1 บทบาทการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

จิตตเศรษฐีคิดว่าตั้งแต่ที่ตนบรรลุโสดาบันจนตอนนี้บรรลุอนาคามีแล้วยังไม่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าเลยมีความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงสั่งให้เทียมเกวียน 500 เล่ม บรรทุกปัจจัย 4 มีจีวรและเครื่องนุ่งห่มเป็นต้น แล้วป่าวประกาศเชิญชวนผู้ที่ต้องการจะร่วมเดินทางไปด้วยกัน ได้พุทธบริษัทคือ ภิกษุภิกษุณีอุบาสกและอุบาสิกา ที่จะร่วมเดินทางด้วยกันทั้งสิ้น 3,000 คน (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 168) ร่วมเดินทาง เป็นระยะทาง 30 โยชน์ ได้จัดเตรียมเสบียงเดินทางสำหรับ 3,000 คน ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง เหล่าเทวดาเมื่อทราบเรื่องที่อุบาสกนั้นออกเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วจึงเนรมิตค่ายที่พักไว้ตามระยะทางทุก ๆ 1 โยชน์ (16 กิโลเมตร) แล้วดูแลทุกคนด้วยข้าวปลาน้ำดื่มอย่างดีตลอด 1 เดือน เดินทางวันละโยชน์ ๆ ถึงเมืองสาวัตถี โดยที่เกวียน 500 เล่ม ยังเต็มบริบูรณ์เหมือนเดิม ในเวลาที่จิตตเศรษฐีมาถึงพระเชตวันตามหลังภิกษุ 500 รูปขณะที่เข้าไปภายในพระพุทธรัศมีมีพรรณะ 6 จับพระบาทพระพุทธเจ้าที่ข้อพระบาททั้งสองถวาย ได้มีฝนดอกไม้หลากสี ตกลงมาจนสูงถึงเข่า สร้างความอัศจรรย์ให้กับมหาชนที่ต่างเปล่งเสียงสาธุการขึ้นพร้อมกัน แล้วพระพุทธองค์จึงตรัสสพายตนวิภังค์โปรดคนเหล่านั้น ตามอัธยาศัยของจิตตเศรษฐี ตลอด 1 เดือน ท่านได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์และภิกษุที่มาพร้อมกับตนทุกรูป ได้ถวายมหาทานโดยที่ไม่ต้องหยิบอะไร ๆ ในเกวียนที่ตนเตรียมมาเลย ได้ทำบุญทุกอย่างด้วยเครื่องบรรณาการที่เทวดาและชาวบ้านนำมาเท่านั้น ก่อนเดินทางกลับจึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระองค์จัดเตรียมเครื่องไทยทานมีโภชนาอาหารยารักษาโรคเครื่องนุ่งห่มจีวรมาที่นี่เพื่อต้องการถวายทานทำบุญ แต่ตลอดหนึ่งเดือนที่ผ่านมานี้ข้าพระองค์มิได้ใช้เครื่องไทยทานที่เตรียมมาถวายเลย ได้แต่ใช้ของที่เทวดาและชาวบ้านจัดเตรียมเท่านั้น ถึงแม้จะต้องอยู่ในที่นี้เป็นปีก็คงไม่ได้ใช้ เพราะฉะนั้นพระองค์รับเครื่องไทยทานทั้งหมดนี้เถิด เมื่อพระพุทธองค์บอกสถานที่เก็บสิ่งของทั้งหมดในวัดพระเชตวันแล้วก็เดินทางกลับ ระหว่างทางที่คน 3 พันนำเกวียนเปล่าเดินทางกลับ พวกเทวดาก็ได้เนรมิตรัตนะ 7 ประการให้เต็มเกวียนอีกตามเดิม

3.5.2 บทบาทการอุปถัมภ์ภัตตาหาร

เมื่อครั้งที่เกิดเป็นพรานล่าเนื้อ วันหนึ่งได้หยิบหอกออกไปล่าสัตว์ในป่า ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งห่มผ้าบังสุกุลคลุมศีรษะนั่งปฏิบัติสมณธรรมอยู่ใต้โขดหินใหญ่ มีกุศลจิตต้องการทำบุญถวายภัตตาหารจึงรีบกลับบ้านนำเนื้อที่ล่าได้มาปิ้งและหุงข้าวเตรียมที่จะนำไปถวายพระ ในระหว่างนั้นก็เห็นภิกษุสองรูปเดินบิณฑบาตอยู่หน้าบ้าน จึงออกไปรับบาตรนิมนต์ให้เข้ามานั่งในบ้าน สั่งคนในบ้านให้ช่วยดูแลอุปัฏฐากพระทั้งสองรูป ส่วนตนเองก็ตักข้าวใส่หม้อเอาใบไม้ผูกปากหม้อแล้วถือหม้อเดินออกจากบ้าน ระหว่างทางก็ได้เลือกเก็บดอกไม้นานาชนิด ห่อด้วยใบไม้ไปยังสถานที่พระเถระนั่งบำเพ็ญสมณธรรม แล้วถวายวางไว้ในมือของพระเถระ พร้อมทั้งถวายดอกไม้ธูปเทียนบูชาและตั้งความปรารถนาว่า ด้วย

อานิสงส์แห่งการถวายอาหารบิณฑบาตอันเลิศรสพร้อมด้วยดอกไม้เครื่องบูชานี้ ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุขมีจิตยินดีเสวยเครื่องบรรณาการพันอย่าง ทุกภพทุกชาติที่ข้าพเจ้าเกิด และขอฝนดอกไม้หลากสีจงตก (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 172) เมื่อพระเถระพิจารณาอุปนิสัยของเขาแล้วจึงสอนกรรมฐานมีอาการ 32 เป็นอารมณ์ให้เขาพิจารณาจนจิตสงบ เขาพิจารณาและปฏิบัติธรรมสร้างบุญสร้างกุศลเช่นนี้จนหมดอายุขัยได้ไปเกิดในเทวโลก ทุกๆ สถานที่ที่เขาเกิดได้มีฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงตามพื้นที่จนสูงถึงหัวเข่า เป็นเทวดาที่มียศยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น ๆ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวดาและมนุษย์พุทธันดรหนึ่งจึงมาเกิดเป็นจิตตเศรษฐีในเมืองมัจฉิกาสัณฑ์

3.5.3 บทบาทการอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

เมื่อครั้งที่พระเถระชื่อว่ามหานามะ ซึ่งเป็นหนึ่งในพระเถระปัญจวัคคีย์ ได้จาริกไปถึงเมืองมัจฉิกาสัณฑ์ จิตตเศรษฐีเมื่อได้พบพระเถระจึงเกิดความเลื่อมใสในปฏิปทาอิริยาบถของท่าน จึงรับบาตรแล้วนิมนต์มาที่เรือนถวายภัตตาหารบูชาสักการะด้วยความเคารพ หลังจากพระเถระฉันเสร็จแล้วจึงอนุโมทนาแสดงธรรมตามอัธยาศัยของเศรษฐี โดยแสดงเฉพาะสพายตนวิภังค์เท่านั้น เมื่อพิจารณาธรรมเพียงไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะท่านได้สั่งสมบำเพ็ญภาวนามาตั้งแต่ชาติก่อน จากนั้นจึงนิมนต์พระเถระไปที่สวนของตนที่ชื่ออัมพาฏกวัน มีความประสงค์จะอุทิศสวนแห่งนั้นให้เป็นอารามไว้ในพระพุทธศาสนา ขณะที่กรวดน้ำอธิษฐานถวายสวนอัมพาฏกวันให้เป็นอัมพาฏการามมหาปฐพีก็ได้หวั่นไหวเป็นการบอกเหตุว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นแล้ว (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 164) เศรษฐีให้สร้างวิหารใหญ่ และที่อยู่เสนาสนะภายในอุทยานถวายพระเถระและนิมนต์ให้มารับบิณฑบาตที่เรือนตนทุกวัน พระอารามนั้นได้เป็นสถานที่รื่นรมย์ รองรับพระภิกษุผู้เดินทางมาจาก 4 ทิศ โดยมีพระสุธรรมเถระเป็นเจ้าอาวาสคอยดูแลรักษา ท่านมีสหายคนหนึ่งชื่อว่าอิสิทัตตะเป็นบุตรของนายเกวียนในวัฑฒคาม แคว้นอวันตี เป็นอทิฏฐสหายกัน (คือสหายที่ไม่เคยเห็นหน้ากัน) วันหนึ่งอิสิทัตตะได้รับสาสน์ที่จิตตเศรษฐี เขียนพรรณนาพระพุทธคุณส่งไปให้ จึงเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บวชในสำนักของพระมหากัจจายนเถระ ได้บำเพ็ญวิปัสสนาแล้ว ต่อกาลไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหันต์ ต้องการจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงได้อำลาพระเถระ แล้วเดินทางมุ่งหน้าสู่มัชฌิมประเทศ จนมาถึงอัมพาฏการาม ได้พบปะสนทนาปราศรัยกับจิตตเศรษฐีจึงจำได้ว่าเป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกัน เศรษฐีได้บำรุงอุปัฏฐากด้วยจีวรบิณฑบาตเสนาสนะและคิลานเภสัชบริขาร ระหว่างที่อยู่อัมพาฏการาม อิสิทัตตะสามารถตอบปัญหาธรรมของเศรษฐีที่ท่านพระสุธรรมไม่สามารถแก้ได้ ได้อย่างแจ่มแจ้ง จนท่านเศรษฐีถึงกับอนุโทนาชื่นชม พระเถระคิดว่าเป็นเวลาเหมาะสมที่จะต้องหลีกจาริกไปจึงได้เก็บเสนาสนะถือเอาบาตรและจีวร เดินทางออกจากราวป่าชื่อมัจฉิกาสณฑ์ และไม่ได้กลับมาอีกเลย วันหนึ่งเศรษฐีได้นิมนต์พระภิกษุจำนวนมากให้มารับภัตตาหารที่เรือน พอพระภิกษุฉันเสร็จแล้วเดินทางกลับ ขณะที่ท่านตามไปส่งภิกษุสงฆ์เห็นพระมหกะผู้พรรษาน้อยกว่าทุกรูปได้บันดาลอิทธิฤทธิ์ให้มีลมเย็นพัดมา และมีแดดอ่อน ทั้งให้มีฝนโปรยลงมาทีละเม็ด ๆ จึงคิดว่า ภิกษุผู้มีพรรษา

น้อยกว่าทุกรูปมีฤทธานุภาพมากถึงเพียงนี้ จึงได้เข้าไปกราบขอร้องให้ท่านแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อีก พระมหกะบอกให้เศรษฐีเอาผ้าห่มมาปูที่ระเบียงเอาหญ้ามาโปรยบนผ้าห่มแล้วตัวท่านเข้าไปในห้องปิดประตู บันดาลฤทธิ์ให้เปลวไฟแลบออกมาทางช่องกุญแจจนไฟไหม้หญ้าและผ้าห่ม สร้างความตกใจขนลุกชันให้กับเศรษฐีเป็นอย่างมากจึงรีบสลัดผ้าห่มดับไฟ หลังจากที่ได้ถวายถัตตาหารและเภสัชแล้ว พระมหกะได้เก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรเดินทางออกจากราวป่าชื่อมัจฉิกาสณฑ์ไม่ได้กลับมาอีก

3.5.4 บทบาทการอุปถัมภ์เภสัช

หลังจากที่จิตตเศรษฐีถวายสวนของตนให้สร้างเป็นอัมพาฏการามไว้ในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรด้วยภัตตาหารและคิลานเภสัชเป็นอย่างดี ทั้งที่อยู่ประจำในวัด และที่เป็นอาคันตุกะเดินทางมาจากที่อื่น สมัยหนึ่งนักบวชเปลือยชื่อกัสสปผู้เคยเป็นสหายของจิตตเศรษฐีเมื่อครั้งยังเป็นคฤหัสถ์เดินทางมาถึงราวป่ามัจฉิกาสณฑ์ พอเศรษฐีได้ทราบข่าวจึงได้เข้าไปหาแล้วสนทนาปราศรัยกัน จิตตเศรษฐีถามว่า ตลอด 30 ปีที่ผ่านมาท่านได้บรรลุอะไรที่เป็นญาณทัสสนะวิเศษชั้นเยี่ยมบ้างหรือไม่ กัสสปกล่าวว่า ตลอดเวลา 30 ปีมานี้ยังไม่ได้คุณพิเศษอะไรเลยนอกจากการประพฤติชีเปลือย แล้วได้ถามกลับว่า แล้วตลอด 30 ปีที่ผ่านมาท่านได้บรรลุอะไรบ้าง เมื่อทราบว่าเศรษฐีเป็นผู้ละจากกาม จากอกุศลธรรมเข้าปฐมฌาน มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ เข้าทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยกาย ไม่มีสังโยชน์ที่ประกอบแล้วจะเป็นเหตุให้กลับมาสู่โลกนี้อีก จึงกล่าวว่า ธรรมของพระพุทธเจ้าดีแล้ว น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยมีมาแล้วหนอ เพราะในพระธรรมวินัย มีคฤหัสถ์ผู้นุ่งห่มขาว บรรลุคุณวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ ที่เป็นธรรมเครื่องอยู่ผาสุกเช่นนั้น ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ จึงได้พากัสสปเข้าไปหาภิกษุผู้เป็นเถระ ขอให้บวชแล้วปวารณาเป็นผู้อุปัฏฐากดูแลด้วยปัจจัย4 คือจีวรเครื่องนุ่งห่ม ภัตตาหาร เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช ท่านพระกัสสปอุปสมบทได้ไม่นาน หลีกออกจากหมู่ปลีกวิเวกอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่ จนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

พระอัครสาวกทั้งสอง คือพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานเมื่อทราบถึงการพรรณนาคุณของจิตตเศรษฐีแล้ว ใคร่จะทำการสงเคราะห์จึงเดินทางไปที่มัจฉิกาสัณฑ์ เศรษฐีทราบการมาของพระอัครสาวกทั้งสองจึงออกเดินทางไปรอต้อนรับก่อนถึงวัดประมาณครึ่งโยชน์ นิมนต์พระอัครสาวกทั้งสองมาแล้วนิมนต์ให้เข้าวิหารอาราธนาขอให้พระสารีบุตรแสดงธรรมให้ฟัง หลังจบเทศนาท่านก็ได้บรรลุอนาคามิผล จึงกราบนิมนต์พระอัครสาวกทั้งสองพร้อมกับภิกษุพันรูปเพื่อรับภัตตาหาร จากนั้นจึงเข้าไปนิมนต์พระสุธรรมทีหลัง สร้างความขัดเขืองใจให้กับพระสุธรรมเป็นอย่างมาก ที่เศรษฐีนิมนต์ตนที่เป็นเจ้าอาวาสทีหลังพระเถระผู้เป็นอาคันตุกะ จึงตอบปฏิเสธไม่รับนิมนต์ แม้ท่านเศรษฐีจะขอร้องถึง 3 ครั้ง ก็ไม่รับ (ธมฺมปทฏฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 164) ขณะที่เศรษฐีจัดเตรียมโภชนาอาหารอย่างประณีตไว้รอถวายพระ พระสุธรรมเดินเข้าไปตรวจดูสิ่งของเครื่องไทยทานต่าง ๆ ที่ท่านเศรษฐี

จัดเตรียมไว้ แล้วพูดเสียดสีไปว่า ท่านเตรียมของเคี้ยวของฉันไว้เพียบพร้อมทุกอย่าง ขาดแต่ขนมแดกงาเพียงอย่างเดียวไม่มีในที่นี้ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 165) เศรษฐีจึงพูดกลับไปว่า พระพุทธพจน์มีอยู่ตั้งมากมาย แต่ทำไมท่านถึงกลับพูดว่า ขนมแดกงา เคยมีเรื่องเล่าว่า พวกพ่อค้าชาวทักขิณาบถ เดินทางไปค้าขายแถบตะวันออก พวกเธอนำแม่ไก่มาจากที่นั้น ต่อมาแม่ไก่สมสู่กับพ่อกาจนออกลูก เวลาที่ลูกไก่ตัวนั้นจะร้องอย่างกา มันก็ร้องเสียงกาผสมเสียงไก่ เวลาที่จะขันอย่างไก่ มันก็ขันเสียงไก่ผสมเสียงกาฉันใด พระพุทธพจน์มีอยู่มากมาย แต่ท่านมาพูดคำว่า ขนมแดกงา ก็เป็นเช่นนั้น พระสุธรรมเมื่อถูกเศรษฐีเปรียบเทียบอย่างนั้นจึงโกรธเคืองเก็บเสนาสนะ แล้วถือบาตรและจีวรเดินทางไปเข้าเฝ้าเพื่อจะฟ้องพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถี กราบทูลเรื่องตนกับจิตตเศรษฐีให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ทรงตำหนิพระสุธรรมว่า โมฆบุรุษ การกระทำอย่างนั้นเป็นสิ่งไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสงฆ์ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ จิตตเศรษฐีเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นทายกผู้อุปถัมภ์สงฆ์ ไฉนเธอจึงด่าด้วยคำต่ำช้า ข่มขู่ด้วยคำต่ำช้าเล่า การกระทำอย่างนี้ไม่น่าเลื่อมใสเลย แล้วรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแก่พระสุธรรม โดยสั่งให้พระสุธรรมไปขอขมาจิตตเศรษฐี พระสุธรรมเถระจึงเดินทางไปขอขมาเศรษฐี หลังจากนั้นมาก็กลับตัวกลับใจตั้งตนอยู่ในพระโอวาทของพระพุทธเจ้า ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

3.5.5 สรุปบทบาทของจิตตเศรษฐี

จิตตเศรษฐีเป็นผู้มีบทบาทอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ได้พบกับพระมหานามเถระซึ่งเป็นหนึ่งในพระเถระปัญจวัคคีย์ เกิดเลื่อมใสในปฏิปทาอิริยาบถ จึงรับบาตรแล้วนิมนต์มาที่เรือนถวายภัตตาหารบูชาสักการะด้วยความเคารพ ได้ฟังธรรมจากพระเถระและพิจารณาไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะท่านได้สั่งสมการเจริญภาวนามาตั้งแต่ชาติก่อน จากนั้นจึงถวายอัมพาฏกวัน ให้สร้างวิหารหลังใหญ่และเสนาสนะให้เป็นอารามไว้ในพระพุทธศาสนา ชื่อว่าอัมพาฏการาม เป็นสถานที่รื่นรมย์ รองรับพระภิกษุผู้เดินทางมาจาก 4 ทิศ โดยมีพระสุธรรมเถระเป็นเจ้าอาวาสคอยดูแลรักษา ท่านเศรษฐีมีโอกาสได้อุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสงฆ์ที่เดินจาริกผ่านมาพักอาศัยมากมาย ไม่ว่าจะเป็นพระอัครสาวก คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรจนได้บรรลุอนาคามี เมื่อบรรลุอนาคามีแล้วความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงสั่งให้เทียมเกวียน 500 เล่ม บรรทุกงาข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อย และผ้านุ่งห่ม เป็นต้น แล้วเชิญชวนผู้ร่วมเดินทางได้ 3,000 คน เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ระหว่างทางให้การดูแลทุกคนด้วยข้าวปลาน้ำดื่มอย่างดีตลอด 1 เดือน เดินทางวันละโยชน์ จนถึงเมืองสาวัตถี โดยที่เกวียน 500 เล่ม ยังเต็มบริบูรณ์เหมือนเดิม ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์และภิกษุที่มาพร้อมกับตนทุกรูป ถวายมหาทานโดยที่ไม่ต้องหยิบอะไรในเกวียนที่ตนเตรียมมาเลย ได้ทำกิจทุกอย่างด้วยเครื่องบรรณาการที่เทวดาและชาวบ้านนำมาเท่านั้น ก่อนเดินทางกลับจึงถวายสิ่งของทั้งหมดไว้ที่วัดพระเชตวันแล้วก็เดินทางกลับ

3.6 สรุปสาระสำคัญ

จากการศึกษาบทบาทของเศรษฐีทั้ง 5 พบว่า แต่ละท่านเป็นผู้มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะการอุปถัมภ์ด้านปัจจัย 4 อนาถบิณฑิกเศรษฐีบริจาคเงินถึง 54 โกฏิ สร้างวัดพระเชตวัน ซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ถึง 19 พรรษา ท่านได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงอย่างดี ไม่เคยเข้าวัดมือเปล่า ตอนเช้าจะให้คนนำอาหารไปถวาย ตอนบ่ายให้นำเภสัชไป ส่วนตอนเย็นให้นำดอกไม้ของหอมและจีวรเครื่องนุ่งห่มไปถวาย ส่วนที่บ้านจะนิมนต์พระมาฉันวันละ 2,000 รูป จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าใครในด้านการยินดีถวายทาน ชักนำคนรอบข้างและบริวารให้มานับถือพระพุทธศาสนา ประชาชนต่างให้ความเคารพนับถือ หากบ้านไหนต้องการจะทำบุญถวายทานจะต้องไปขอคำปรึกษาจากท่านก่อน โชติกเศรษฐีเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตชาติ ในครั้งที่เกิดเป็นเจ้าของไร่อ้อยได้ถวายน้ำอ้อยเภสัชมีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า และนำไปแบ่งถวายพระที่ภูเขาคันธมาทน์ได้ถึง 500 รูป ได้จัดงานทำบุญถวายภัตตาหารอันประณีตถึง 7 วัน และได้สร้างพระคันธกุฎีด้วยรัตนะ 7 ประการให้ขุดสระโบกขรณี 3 สระ ปลูกดอกไม้ 5 สี โปรยรัตนะรอบคันธกุฎีแจกจ่ายให้กับพุทธบริษัทผู้มาทำบุญฟังธรรม เพื่อเป็นกุศโลบายให้ผู้ที่ยังไม่นับถือพุทธศาสนาเข้ามานับถือและได้ฟังธรรม เมื่อการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ได้จัดงานฉลองอย่างยิ่งใหญ่ถึง 9 เดือน ถวายภัตตาหารเครื่องไทยทานพระภิกษุถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป วันสุดท้ายได้ถวายผ้าไตรจีวรครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป ถวายผ้าสำหรับทำจีวรแด่พระนวกะบวชใหม่ เมณฑกเศรษฐีเมื่อครั้งที่เกิดเป็นกุฎุมพีชื่ออวโรชะได้สร้างศาลารายชื่อว่ากุญชร ประดับรัตนะ 7 ประการจัดงานทำบุญฉลองศาลาและเสนาสนะอย่างยิ่งใหญ่ นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุมากถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป เป็นเจ้าภาพในการทำบุญถวายทานติดต่อกันเป็นเวลาถึง 4 เดือน ในวันสุดท้ายของการจัดงานได้ถวายผ้าไตรจีวรครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าเนื้อดีที่มีราคาถึงพันกหาปณะแด่พระนวกะผู้บวชใหม่ เมื่อสิ้นอายุขัยแล้ว มาเกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองพาราณสี ถึงแม้ประสบกับปัญหาเศรษกิจข้าวยากหมากแพง ตัดสินใจเอาชีวิตเป็นเดิมพันถวายข้าวจานสุดท้ายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า ในชาตินี้ได้มาเกิดเป็นเมณฑกเศรษฐีผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ปลูกฝังให้นางวิสาขาผู้เป็นหลานสาวเข้าวัดทำบุญฟังธรรมตั้งแต่เด็กจนได้บรรลุโสดาบัน ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เป็นผู้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสามารถรับปัญจโครสและเสบียงเดินทางได้ โฆสกเศรษฐีถึงแม้จะไม่ได้เกิดมาในตระกูลเศรษฐีที่ร่ำรวย แต่โชคชะตาชีวิตที่พลิกผันจึงทำให้ท่านได้รับตำแหน่งเศรษฐี ท่านจึงใช้ทรัพย์สมบัติที่ได้มาจากรับมรดกและที่พระเจ้าอุเทนพระราชทานนำมาบริจาคสร้างโรงทานเลี้ยงคนยากจนคนเร่รอนต่าง ๆ ถวายบิณฑบาตดาบสจำนวน 500 ทุกวันตลอด 4 เดือน ภายหลังท่านได้ทราบข่าวพระพุทธเจ้าจากดาบสจึงเดินทางไปเข้าเฝ้าถวายทานทำบุญและฟังธรรมจนบรรลุโสดาบัน หันมานับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ให้การอุปถัมภ์บำรุง

พระพุทธศาสนา ร่วมกับเพื่อนอีก 2 คนคือ กุกกุฏเศรษฐีและปาวาริกเศรษฐี สร้างอารามคนละหลัง คือโฆสกเศรษฐีให้สร้างโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีสร้างกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีให้สร้างปาวาริการาม เพื่อเป็นที่พักอาศัยอยู่จำพรรษาสำหรับภิกษุสงฆ์ผู้จาริกมาจากทั่วสารทิศ จิตตเศรษฐีเป็นลูกศิษย์ของพระมหานามเถระหนึ่งในพระเถระปัญจวัคคีย์ นิมนต์ฉันภัตตาหารที่เรือนบูชาสักการะด้วยความเคารพ ได้ฟังธรรมจากพระเถระและพิจารณาไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะท่านได้สั่งสมการปฏิบัติตั้งแต่ชาติก่อน จากนั้นจึงถวายสวนของตนชื่ออัมพาฏกวัน ให้สร้างวิหารหลังใหญ่และเสนาสนะให้เป็นอารามไว้ในพระพุทธศาสนา ชื่อว่าอัมพาฏการาม เป็นสถานที่รื่นรมย์ รองรับพระภิกษุผู้เดินทางมาจาก 4 ทิศ โดยมีพระสุธรรมเถระเป็นเจ้าอาวาสคอยดูแลรักษา มีโอกาสได้อุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสงฆ์ที่เดินจาริกผ่านมาพักอาศัยมากมาย ไม่ว่าจะเป็นพระอัครสาวก คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรจนได้บรรลุอนาคามี และได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นเลิศกว่าอุบาสก ผู้เป็นธรรมกถึก

บทที่ 4
วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นดังต่อไปนี้

4.1 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

4.2 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์ภัตตาหาร

4.3 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

4.4 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์เภสัช

4.5 สรุปสาระสำคัญ

4.1 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

จีวรและเครื่องนุ่งห่มเป็น 1 ปัจจัย 4 ที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ไตรจีวรประกอบด้วยผ้า 3 ผืน คือสังฆาฏิ (ผ้าซ้อนนอก) อุตราสงค์ (ผ้าห่มหรือจีวร) อันตรวาสก (ผ้านุ่งหรือสบง) แรกเริ่มจะต้องไปหาตามป่าช้า หรือตามหนทางตามตลาดที่คนทิ้งไว้ไม่มีเจ้าของแล้วจึงเก็บมาตัดเย็บย้อมทำให้เป็นผ้าไตรจีวรที่พอนุ่งห่มได้ ภายหลังหมอชีวกเห็นความลำบากในการแสวงหาผ้าบังสุกุลจึงทูลขอพุทธานุญาตให้พระภิกษุรับผ้าไตรจีวรได้ เมื่อประชาชนทราบเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับผ้าไตรจีวรได้จึงพากันแสวงหาผ้าจากที่ต่าง ๆ มาถวาย โดยเฉพาะเศรษฐีผู้มีฐานะร่ำรวยนิยมนำผ้าเนื้อดีอันประณีตมาถวายพระภิกษุสามเณรมากบ้างน้อยบ้างตามกำลังทรัพย์ บางครั้งถวายเฉพาะเจาะจง บางครั้งถวายประจำในวัด หรือบางครั้งถวายเนื่องในกรณีพิเศษเช่นงานทำบุญฉลองเสนาสนะ ดังเช่นเศรษฐีต่อไปนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐี ในคัมภีร์พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 5 ได้กล่าวว่า เมื่อพระพุทธองค์ประทับที่พระเชตวัน เศรษฐีจะเข้าวัดถวายการอุปถัมภ์บำรุงพระองค์และพระภิกษุสงฆ์วันละ 3 ครั้ง ตอนเช้าให้คนนำข้าวต้มไปถวาย หลังจากฉันเช้าแล้วจะให้นำเภสัชไปถวาย ตอนเย็นจะให้คนจัดเตรียมดอกไม้ของหอมเครื่องบูชาและผ้าไตรจีวรเครื่องนุ่งห่มไปถวายที่วัด (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค, 2542, 10) และที่บ้านก็ได้จัดเตรียมอาสนะสำหรับพระภิกษุ 2,000 รูปไว้รอต้อนรับ หากรูปไหนต้องการสิ่งใดขาดเหลืออะไรเช่นผ้าไตรจีวรขาดชำรุดหรือสูญหาย ก็จะจัดการดูแลนำมาถวายให้ตามความต้องการ

โชติกเศรษฐี หลังจากที่ทำการจัดสร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้าเสร็จสมบูรณ์แล้ว ได้จัดงานทำบุญเฉลิมฉลองพระคันธกุฎี เป็นเวลาถึง 9 เดือน ได้ถวายทานทำบุญครั้งใหญ่ด้วยการนิมนต์พระภิกษุถึง 6 ล้าน 8 แสนรูปมารับภัตตาหารภายในวิหาร วันสุดท้ายที่ก่อนจบงานท่านได้จัดเตรียมผ้าไตรจีวรถวายพระภิกษุสงฆ์ถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป และได้จัดเตรียมผ้าสาฎกราคา 1 พันกหาปณะเพื่อนำไปตัดเย็บจีวรถวายพระนวกะผู้บวชใหม่ (ธมฺมปทฏฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 165)

เมณฑกเศรษฐี ครั้งที่ดำเนินการก่อสร้างศาลารายชื่อว่ากุญชรศาลาและเสนาสนะต่าง ๆ เสร็จสมบูรณ์แล้ว ได้จัดงานทำบุญฉลองศาลาและเสนาสนะอย่างยิ่งใหญ่ โดยได้นิมนต์พระพุทธเจ้ามาเป็นประธานพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป รับเป็นเจ้าภาพในการทำบุญถวายทานติดต่อกันเป็นเวลาถึง 4 เดือน ในวันสุดท้ายของการจัดงานได้ถวายผ้าไตรจีวรพระภิกษุสงฆ์ในวัดครบทุกรูปเป็นจำนวนถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าเนื้อดีที่มีราคาถึงพันกหาปณะเพื่อใช้สำหรับตัดเย็บจีวรให้พระนวกะผู้บวชใหม่ (ธมฺมปทฏฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 29-30)

โฆสกเศรษฐี ก่อนที่จะหันมานับถือพระพุทธศาสนา ได้ให้การอุปถัมภ์ดูแลนักบวชดาบสมาก่อน พอทราบว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วจึงจัดสิ่งของเครื่องไทยทานผ้าไตรจีวรเครื่องนุ่งห่มเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พอได้ฟังธรรมกถาแล้ว ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ถวายทานทำบุญด้วยของที่เตรียมมาอยู่ในสำนักของพระพุทธองค์ประมาณครึ่งเดือนแล้ว ทูลนิมนต์เสด็จไปเมืองโกสัมพี แล้วเชิญชวนเพื่อนอีก 2 คน สร้างอารามคนละหลัง คือ โฆสกเศรษฐีให้สร้างโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีให้สร้างกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีให้สร้างปาวาริการาม (ธมฺมปทฏฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 46) เพื่อเป็นที่พักอาศัยอยู่จำพรรษาสำหรับภิกษุสงฆ์ผู้มาจาก 4 ทิศ และได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรทั้งที่อยู่ประจำภายในวัดทั้งที่จาริกมาจากที่ต่าง ๆ ด้วยปัจจัย 4 มีจีวรเป็นต้น

จิตตเศรษฐี คราวหนึ่งได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระสารีบุตรจนสำเร็จเป็นอนาคามีบุคคลแล้วได้ชักชวนพุทธบริษัท 4 ประมาณ 3,000 คนไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ที่เชตวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ สั่งให้จัดเตรียมจีวรเครื่องนุ่งห่มและเครื่องไทยทานออกเดินทาง เป็นระยะทาง 30 โยชน์ เดินทางถึงที่หมายโดยที่เสบียงและเครื่องไทยทานไม่ลดลงเลย ได้ถวายมหาทานพร้อมผ้าไตรจีวรด้วยเครื่องบรรณาการที่เทวดาและชาวบ้านนำมาร่วมทำบุญเท่านั้น เพราะเหล่าเทวดาได้จัดเตรียมข้าวปลาอาหารจำนวนมากไว้ให้คณะของท่านเศรษฐีตลอดการเดินทาง 1 เดือน และตลอดที่อาศัยอยู่อีก 1 เดือน ก่อนเดินทางกลับได้ถวายของทั้งหมดไว้ในวัดพระเชตวัน พระพุทธองค์จึงทรงมอบหมายให้พระอานนท์จัดหาสถานที่เก็บสิ่งของเหล่านั้น ถือเป็นโรงครัวแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม

จากการวิเคราะห์พบว่า เศรษฐีทั้ง 5 มีบทบาทในการถวายจีวรและเครื่องนุ่งห่มควบคู่ไปกับการถวายอาหารและเภสัช อาจต่างช่วงเวลากันบ้าง เช่นอนาถบิณฑิกเศรษฐีจะแบ่งการทำบุญเป็น 2 – 3 ช่วง คือช่วงเช้าจะถวายข้าวต้มอาหารของขบฉัน ช่วงบ่ายหลังเวลาฉันภัตตาหารจะนำเภสัช 5

และน้ำปานะไปถวาย ส่วนช่วงเย็นเป็นเวลาฟังธรรมจะนำดอกไม้ธูปเทียนของหอมและผ้าไตรจีวรไปถวาย บูชาพระธรรมแด่พระภิกษุสงฆ์ โชติกเศรษฐีและเมณฑกเศรษฐีเคยเกิดเป็นลุงหลานกันมาก่อน ลุงสร้างคันธกุฎี หลานสร้างกุญชรศาลาราย เมื่อแล้วเสร็จได้จัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ โชติกเศรษฐีจัดงาน 9 เดือน เมณฑกเศรษฐีจัดงาน 4 เดือน วันสุดท้ายของการทำบุญได้ถวายผ้าไตรจีวรแด่พระภิกษุสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานมากถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าเนื้อดีราคา 1 พันกหาปณะ แด่พระนวกะบวชใหม่ โฆสกเศรษฐีได้ถวายทานคราวที่เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับเพื่อนอีก 2 คือกุกกุฏเศรษฐีและปาวาริกเศรษฐี ส่วนจิตตเศรษฐีเดินทางเป็นระยะทางถึง 30 โยชน์เพื่อนำผ้าไตรจีวรเครื่องไทยทานไปถวายพระพุทธเจ้า ตลอดระยะทางได้มีเทวดาและชาวบ้านร่วมอนุโมทนาบุญเป็นจำนวนมาก หลังจากที่เศรษฐีทั้ง 5 สร้างวัดประจำตระกูลไว้ในเมืองของตนแล้วก็มิได้ทอดงปล่อยปะละเลยทิ้งวัดวาอาราม ยังคงให้การอุปถัมภ์บำรุงดูแลเป็นอย่างดีเรื่อยมา

4.2 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์ภัตตาหาร

สิ่งมีชีวิตบนโลกนี้ล้วนดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ที่สำคัญในการดำรงชีวิต พระภิกษุในพระพุทธศาสนาก็เฉกเช่นเดียวกัน ภัตตาหารเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงชีพ เป็นปัจจัยหลักของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นกำลังในการศึกษาธรรมปฏิบัติศาสนกิจ การถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนานั้นถือเป็นการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง พระพุทธศาสนาจะตั้งอยู่ได้ต้องอาศัยบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นกำลังสำคัญ ในฝ่ายของอุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้อยู่ครองเรือน ต้องรับผิดชอบภาระหน้าที่ต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต จึงไม่สามารถที่จะศึกษาและเผยแผ่ธรรมได้อย่างเต็มที่ ส่วนพระภิกษุสามเณรคือผู้ที่สละออกจากเรือน เพื่อมาศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนาโดยตรง นำมาฝึกหัดปฏิบัติ และนำไปเผยแพร่แก่ญาติโยม การถวายภัตตาหารในสมัยพุทธกาลจะอยู่ในรูปแบบของการเดินบิณฑบาต การทำบุญเลี้ยงพระในวัด การนิมนต์ไปฉันที่บ้าน โดยส่วนมากผู้ที่บทบาทในการถวายภัตตาหารจะเป็นเศรษฐีผู้ที่มีฐานะร่ำรวยมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังตัวอย่างเช่น

อนาถบิณฑิกเศรษฐี มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้านการถวายภัตตาหารเป็นอย่างมาก ถึงกับได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า ว่าเป็นผู้เลิศกว่าใครในด้านการยินดีถวายทาน (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 20, 31) ได้ให้การอุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสามเณรอย่างดี เป็นที่รักของพระภิกษุหนุ่มและสามเณร เพราะท่านไม่เคยเข้าวัดมือเปล่าเลย จะต้องมีอะไรติดไม้ติดมือไปถวายเสมอทุก ๆ เช้าจะให้คนนำภัตตาหารของขบเคี้ยวของฉันไปถวายพระภิกษุสามเณรที่วัดประจำ ส่วนที่บ้านจะให้คนจัดเตรียมอาสนะที่นั่งและอาหารไว้สำหรับต้อนรับพระภิกษุวันละ 2,000 รูป รูปไหนต้องการฉันสิ่งใด ก็จะนำมาถวายตามความปรารถนา (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 4-5) ถึงแม้บางช่วงพบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ เงินทองที่ให้เพื่อนกู้ยืมไปก็ไม่ได้คืน ที่ฝัง

ซ้อนไว้ชายฝั่งทะเลก็ถูกน้ำซัดหายไปในมหาสมุทร แต่ท่านก็ยังมีศรัทธาตั้งมั่นไม่ลดละการทำบุญอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ก็ยังคงให้ทานอยู่เป็นประจำ แม้จะต้องลดปริมาณและคุณภาพลง จนมีเทวดากล่าวตักเตือนถึงความขาดแคลนที่กำลังจะเกิดขึ้นในภายหน้าและบอกให้เลิกทำบุญ แต่ก็ไม่สามารถขัดศรัทธาอันแรงกล้าของท่านได้ จนถูกเศรษฐีขับไล่ให้ไปอยู่ที่อื่น กลายเป็นเทวดาเร่ร่อน ภายหลังสำนึกผิดจึงไปขอโทษเศรษฐีด้วยการนำทรัพย์สินจากลูกหนี้ของเศรษฐี ทั้งที่จมน้ำหายไปและที่ไม่มีเจ้าของมาให้เศรษฐีรวมได้ 54 โกฏิ ท่านจึงยกโทษให้กลับมาอยู่ที่บ้านดังเดิม ในคราวตกอับพระพุทธองค์เสด็จมาที่เมืองสาวัตถีประทับที่พระเชตวันมหาวิหารตรัสถามว่าท่านยังให้ทานอยู่หรือไม่ เมื่อเศรษฐีตอบว่า ยังให้ทานอยู่แต่เป็นทานเศร้าหมอง เพียงแค่ปลายข้าวกับน้ำผักดอง พระองค์ตรัสว่า ของที่ถวายจะเศร้าหมองหรือประณีตก็ตาม แต่ถ้าผู้ให้ไม่มีความตั้งใจให้ ไม่เชื่อบาปบุญคุณโทษ ทานนั้นย่อมให้ผลไม่ดี แต่ถ้าผู้ให้ทาน ให้ด้วยความเคารพ ให้ด้วยความนอบน้อมด้วยมือของตนเอง ไม่ยื่นหรือโยนให้ เพราะเชื่อบาปบุญคุณโทษ ทานนั้นย่อมให้ผลดี (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 5, 122-123)

เศรษฐีเป็นต้นแบบในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้วายชนม์ และปรารภเหตุทำบุญได้ทุกสถานการณ์ ครั้งหนึ่งหลานสาวทำตุ๊กตาตกแตกร้องไห้เสียใจว่าลูกตาย ไม่มีใครสามารถอธิบายให้เข้าใจได้ ท่านเศรษฐีจึงปลอบหลานว่า ไม่เป็นไรเดี๋ยวช่วยกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตา ปรากฏว่าหลานหยุดร้องไห้ จึงพาหลานทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์แล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ตุ๊กตาแป้ง เมื่อประชาชนที่ให้ความเคารพนับถือรู้เรื่องการทำบุญอุทิศให้ตุ๊กตา จึงได้ถือปฏิบัติและนำมาประยุกต์ใช้ในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้วายชนม์จนถึงทุกวันนี้

นอกจากนั้นยังเป็นแบบอย่างในการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อครั้งที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเห็นพระภิกษุสงฆ์จำนวนหลายพันรูปไปฉันภัตตาหารที่บ้านอนาถบิณฑิกเศรษฐี พระองค์ทรงมีศรัทธาที่จะถวายอย่างเศรษฐีบ้าง จึงให้คนสนิทไปนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระภิกษุมาฉันภัตตาหารที่พระราชวังจำนวน 1,000 รูป ตลอดเจ็ดวันทรงประเคนถวายด้วยพระองค์เอง และทรงปฏิบัติเช่นนี้เป็นประจำทุกวัน ท่านเศรษฐีเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนเป็นอย่างมาก หากบ้านไหนต้องการที่ทำบุญถวายทาน ก็จะต้องไปขอรับคำแนะนำจากท่านเศรษฐีก่อนและเชิญมาร่วมงานเพื่อตรวจดูความเรียบร้อยภายในงาน จนไม่มีเวลาในการดูแลพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มาที่บ้าน ภายหลังจึงมอบหมายให้ลูกหลานช่วยกันดูแลสืบทอดเจตนารมณ์ต่อจากท่าน (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 141)

โชติกเศรษฐี ในอดีตชาติเกิดเป็นชาวเมืองพันธุมดีชื่อว่าอปราชิต มีพี่ชายคนหนึ่งชื่อว่าเสนะ (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 160) วันหนึ่งเสนะผู้เป็นพี่ชายได้ทราบข่าวว่าพระรัตนตรัยได้เกิดขึ้นในโลกแล้ว เห็นประชาชนต่างนำอาหารของหวานไปทำบุญตักบาตรตอนเช้านำอาหารไปถวายหลังเพลก็นำน้ำปานะไปถวาย จึงได้ติดตามคนเหล่านั้นเข้าวัดถวายภัตตาหารรักษาศีลฟังธรรม

พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงอัธยาศัยจึงทรงแสดงอนุปุพพิกถาที่กล่าวถึงเรื่อง ทาน ศีล สวรรค์ โทษของกามและอานิสงส์ของการออกบวช จนมีศรัทธาที่จะออกบวช กลับบ้านไปบอกกล่าวอำลาและยกทรัพย์สมบัติทั้งหมดที่มีให้เพื่อลาบวช ถึงท่านจะขอร้องอ้อนวอนพี่ชายอย่างไรก็ไม่สามารถทำได้ เมื่อเข้ารับการบรรพชาอุปสมบทอยู่ในสำนักพระพุทธเจ้าไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 161) หลังจากนั้นจึงได้บริหารจัดการธุรกิจและทรัพย์สมบัติต่อจากพี่ชาย โดยแบ่งทรัพย์บางส่วนออกมาทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ ท่านมีความตั้งใจที่จะทำการสักการะบูชาพระพี่ชาย จึงได้กราบอาราธนานิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารของหวานน้ำดื่มอันประณีตเป็นเวลา 7 วัน และถือปฏิบัติเช่นนั้นเรื่อยมา

เมณฑกเศรษฐี ถึงแม้เกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะร่ำรวย แต่ก็เคยผ่านมรสุมชีวิตถึงขนาดแทบเอาชีวิตไม่รอด เหลือข้าวจานสุดท้ายวางอยู่ตรงหน้ากำลังจะลงมือรับประทาน เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาบิณฑบาตหน้าบ้าน จึงคิดว่าอาหารจานนี้สามารถทำให้อิ่มท้องได้เพียงแค่มื้อเดียว แต่ถ้าถวายอาหารจานนี้แด่พระคุณเจ้าจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขนับภพนับชาติไม่ถ้วน จึงตัดสินใจยอมตายเอาชีวิตเป็นเดิมพันถวายอาหารทั้งหมดแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วอธิษฐานขอพรอย่าได้ประสบพบกับความอดอยากเช่นนี้อีกต่อไปทุกภพทุกชาติ ขอให้มีชีวิตอยู่อย่างสบายโดยไม่ต้องทำการทำงาน มีกินมีใช้แบ่งปันแจกจ่ายทำบุญทำทาน (ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 32) สมาชิกในครอบครัวพอเศรษฐีผู้นำครอบครัวทำอย่างนั้นจึงนำอาหารส่วนของตนถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าจนหมดแล้วได้อธิษฐานขอพรต่าง ๆ กันตามความปรารถนาคือ ภรรยาอธิษฐานว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก ขณะที่วางถาดข้าวไว้ข้างหน้าแจกจ่ายให้ชาวชมพูทวีปอยู่นั้น ตราบใดที่ยังไม่ลุกขึ้น ขอให้ข้าวอย่าได้ลดลง จงเต็มบริบูรณ์ดังเดิม ขอให้ท่านผู้นี้จงเป็นสามี ผู้นี้จงเป็นบุตร ผู้นี้จงเป็นหญิงสะใภ้ ผู้นี้จงเป็นทาสของดิฉันเหมือนเดิม บุตรชายอธิษฐานว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีกเลย ขณะที่ข้าพเจ้าถือถุงเงินหนึ่งพันกหาปณะแจกจ่ายให้ประชาชนอยู่ ขอให้เงินในถุงนี้จงเต็มอย่างเดิม ท่านทั้งสองนี้จงเป็นบิดามารดา หญิงคนนี้จงเป็นภรรยา ผู้นี้จงเป็นทาสของข้าพเจ้าเหมือนเดิม ลูกสะใภ้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก เมื่อดิฉันวางกระบุงข้าวเปลือกหนึ่งกระบุงไว้ข้างหน้า แจกจ่ายพืชพันธุ์ธัญญาหารให้แก่ประชาชนอยู่ ขออย่าให้สิ่งใดหมดไป ทุกอย่างจงอยู่ตามเดิม ท่านทั้งสองนี้จงเป็นแม่ผัวและพ่อผัว ผู้นี้จงเป็นสามี ผู้นี้จงเป็นทาสของดิฉันตามเดิม ต่อจากนั้นทาสของเศรษฐีได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก คนเหล่านี้ทั้งหมดจงเป็นนายของข้าพเจ้าเหมือนเดิมและเมื่อข้าพเจ้าไถนาอยู่ จงมีรอยไถ 7 รอยเกิดขึ้นตลอดทาง (ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค, 2541, 32-33) ตามความเป็นจริงนายปุณณะสามารถปรารถนาตำแหน่งเสนาบดีได้แต่ด้วยความจงรักภักดีต่อเจ้านายจึงตั้งความปรารถนาเช่นนั้น หลังจากจบคำอธิษฐานของทุกคน พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวให้พรแล้วเดินทางกลับภูเขาคันธมาทน์นำภัตตาหารที่ทั้ง 5 คนถวายไปแบ่งให้

พระปัจเจกพุทธเจ้า 500 องค์ ได้อย่างเพียงพอทุกองค์ด้วยอานุภาพแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น และด้วยอานิสงส์ผลบุญจากการถวายภัตตาหารในวันนั้น ได้มีข้าวสุกสีดอกมะลิตูมขึ้นมาเต็มหม้อเหมือนเดิม ถึงตักออกใส่จานอย่างไรก็ยังเต็มหม้อเหมือนเดิม ทั้งในฉางข้าวและภาชนะก็มีข้าวเปลือกกลับมาเต็มตามเดิม จึงสั่งให้ทำการป่าวประกาศไปทั่วเมืองให้ประชาชนมารับพืชพันธุ์ธัญญาหาร ประชาชนทั้งชมพูทวีปจึงได้พึ่งพาอาศัยเศรษฐีนั้นเลี้ยงชีวิตอย่างมีความสุขกันทั่วหน้า เศรษฐีและคณะเมื่อหมดอายุขัยจากอัตภาพนี้แล้วก็ได้ไปเสวยบุญเป็นเทพบุตรเทพธิดาและได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีที่เมืองภัททิยะและกลับมาเป็นพ่อแม่สามีภรรยากันเหมือนเดิม เมื่อเมฆกเศรษฐีทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมืองภัททิยะ จึงส่งนางวิสาขาหลานสาวให้พาบริวารนางทาสีและสิ่งของเครื่องไทยทานไปรับเสด็จ ส่วนตัวท่านให้คนจัดเตรียมสิ่งของโภชนาหารเดินทางตามไป ถึงแม้ถูกเดียรถีย์โน้มน้าวไว้ให้ไปพบพระพุทธเจ้า ก็ไม่สามารถห้ามศรัทธาอันแรงกล้าได้ ได้นำของเคี้ยวของฉันอันประณีตถวายพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ด้วยตนเองด้วยความเคารพเลื่อมใสและได้ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ได้ปวารณาขอรับเป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เป็นประจำตราบเท่าที่พระพุทธองค์ยังประทับอยู่ในเมืองภัททิยะ

โฆสกเศรษฐี ผ่านมรสุมชีวิตที่พลิกผันมาอย่างโชกโชนเกือบเอาชีวิตไม่รอด แต่ด้วยบุญบารมีเก่าที่ท่านสั่งสมไว้จึงรอดชีวิตมาได้ทุกครั้ง และได้รับตำแหน่งเศรษฐี เมื่อทราบความจริงทุกอย่างของตนเองที่ถูกปองร้ายหวังเอาชีวิตตั้งแต่เด็ก จึงตั้งปณิธานไว้ว่า จะดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ได้บริจาคทรัพย์ที่ได้รับมรดกมาจากพ่อบุญธรรม มาอุปถัมภ์ดูแลถวายภัตตาหารสมณะนักบวชดาบสวันละ 500 รูป ให้จัดตั้งโรงทานไว้ที่หน้าบ้านสำหรับแจกจ่ายให้กับผู้คนที่เดินทางไกลเร่ร่อนคนกำพร้า คนยากจนให้มาพึ่งพาอาศัย โดยมอบหมายให้กุฏุมพีชื่อว่ามิตตะ เป็นผู้รับหน้าที่บริหารจัดการดูแลความเรียบร้อยในโรงทาน ซึ่งแต่ละวันก็จะมีผู้คนสมณะนักบวชจากที่ต่างๆ มารับทานที่หน้าบ้านเป็นจำนวนมาก ส่งเสียงเอ็ดอึงเข้าไปถึงในบ้าน แม้อยู่ภายในบ้านเมื่อได้ยินเสียงผู้คนก็สามารถรู้ได้ว่าวันนี้ผู้คนมารับทาน ได้รับการช่วยเหลือจากตนเป็นจำนวนมาก สร้างความสุขปลื้มปีติยินดีให้กับเศรษฐีเป็นอย่างมาก

จิตตเศรษฐี เมื่อครั้งที่เกิดเป็นพรานล่าสัตว์ ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งนั่งสมาธิเจริญภาวนาอยู่ เกิดจิตศรัทธาเลื่อมใสต้องการทำบุญถวายภัตตาหาร จึงรีบกลับบ้านนำเนื้อมาปิ้งแล้วหุงข้าว ระหว่างนั้นได้เห็นภิกษุสองรูปเดินบิณฑบาตอยู่หน้าบ้าน จึงออกไปรับบาตรนิมนต์เข้ามาในบ้านแล้ว สั่งคนในบ้านให้ช่วยดูแลอุปัฏฐาก ส่วนตนเองตักข้าวใส่หม้อเอาใบไม้ผูกปากหม้อแล้วถือเดินไป พลางเลือกเก็บดอกไม้นำไปยังสถานที่พระเถระนั่งบำเพ็ญสมณธรรมแล้วถวายวางไว้ที่มือของพระเถระ บูชาด้วยดอกไม้ ตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายอาหารบิณฑบาตที่มีรสชาติดีพร้อมด้วยดอกไม้เครื่องบูชานี้ ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุขมีจิตยินดีเสวยเครื่องบรรณาการพันอย่าง ทุกภพทุกชาติที่ข้าพเจ้าเกิด และขอฝนดอกไม้หลากสีจงตก (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 172) เมื่อหมด

อายุขัยแล้วไปเกิดเป็นเทวดาศักดิ์ใหญ่ มีฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงสูงถึงหัวเข่าทุกที่ที่ไป และได้มาเกิดเป็นจิตตเศรษฐีในเมืองมัจฉิกาสัณฑ์

ท่านเศรษฐีมีโอกาสได้พบเห็นพระมหานามเถระหนึ่งในพระปัญจวัคคีย์บิณฑบาตอยู่ เกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถของท่านจึงได้เข้าไปรับบาตรและกราบนิมนต์ให้ไปรับภัตตาหารที่เรือน เมื่อถวายอาหารของหวานและน้ำดื่มอันประณีตแล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระเถระจนบรรลุโสดาบันเป็นผู้มีศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธศาสนา จากนั้นเป็นต้นมาก็ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเรื่อยมา มีพระพุทธเจ้าและพระเถระพระภิกษุสงฆ์มารับภัตตาหารเป็นจำนวนมาก

สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์ภัตตาหาร

จากการวิเคราะห์พบว่า เศรษฐีทั้ง 5 มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในด้านปัจจัย 4 โดยมีการถวายภัตตาหารเป็นเบื้องต้นหลังจากที่ได้พบพระพุทธเจ้าหรือบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา ได้พบเห็นอิริยาบถ ได้สนทนาพูดคุย หรือได้ฟังธรรม จึงทำการสักการะบูชาด้วยโภชนาหาร เช่นอนาถบิณฑิกเศรษฐีให้การอุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสามเณรอย่างดี เป็นที่รักของพระภิกษุหนุ่มและสามเณร เพราะท่านไม่เคยเข้าวัดมือเปล่าเลย จะต้องมีอะไรติดไม้ติดมือไปถวายเสมอ ทุกเช้าจะให้คนนำภัตตาหารของขบเคี้ยวของฉันไปถวาย นิมนต์พระภิกษุมาฉันที่บ้านวันละ 2,000 รูป ถึงแม้บางช่วงพบกับปัญหาการเงินกลายเป็นคนยากจนท่านก็ยังมีศรัทธาตั้งมั่นไม่ลดละการทำบุญอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โชติกเศรษฐี เมื่อรับมรดกจากพี่ชายแล้วได้บริหารจัดการธุรกิจและทรัพย์สมบัติด้วยความไม่ประมาท แบ่งทรัพย์บางส่วนออกมาทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ทำการสักการะบูชาพระพี่ชาย นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ฉันภัตตาหารของหวานน้ำดื่มอันประณีตเป็นเวลา 7 วัน ท่านเมณฑกเศรษฐี มีเความลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีศรัทธาที่เด็ดเดี่ยวตั้งมั่น เชื่อเรื่องอานิสงส์ผลบุญ เอาชีวิตเป็นเดิมพัน ยอมถวายอาหารจานสุดท้ายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า โฆสกเศรษฐี ถึงแม้จะไม่ได้เกิดมาร่ำรวยเหมือนกับเศรษฐีท่านอื่น มีชีวิตที่พลิกผันผ่านอันตรายจากการปองร้ายถึง 7 ครั้ง เมื่อบุญนำพาวาสนาส่งจึงได้รับตำแหน่งเศรษฐี ตั้งตนอยู่ในทำนองคลองธรรมใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท บริจาคทรัพย์ตั้งโรงทาน ถวายภัตตาหารแด่ดาบสสมณะนักบวชอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา จิตตเศรษฐี มีโอกาสได้อุปัฏฐากบำรุงพระเถระที่มีชื่อเสียงหลายรูป ตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระมหานามะหนึ่งในปัญจวัคคีย์ พระอัครสาวกคือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ และอีกมากมายที่เคยเดินทางจาริกมารับภัตตาหารที่เรือนท่าน

4.3 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

วัดหรืออารามเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เป็นทั้งที่อยู่อาศัยศึกษาธรรมเจริญภาวนาและประกอบพิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายคำว่าวัดคือสถานที่ทางศาสนา ประกอบด้วยโบสถ์ วิหาร และที่อยู่

ของสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2544, 1104) ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้มีการกล่าวถึงวัดไว้หลายชื่อด้วยกัน เช่น อาวาส อาราม และวิหารเป็นต้น คำวาอาวาส หมายความว่า ที่อยู่ โดยปรกติหมายถึงที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์ คือวัด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557, 552) คำว่าอารามหมายถึงสถานที่อันรื่นรมณ์น่ายินดี ส่วนคำว่าวิหารในสมัยพุทธกาลหมายถึงที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์หมายเอาบริเวณวัดทั้งหมด ส่วนในปัจจุบันเมื่อพูดถึงคำว่าวิหาร มักจะนึกถึงแต่เฉพาะอาคารเฉพาะส่วนภายในวัดที่ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปวัตถุโบราณหรือเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในการสร้างอารามและเสนาสนะต้องอาศัยความเลื่อมใสศรัทธาและความร่วมแรงร่วมใจกันในการก่อสร้าง ในสมัยพุทธกาลที่ยังไม่มีวัด พระภิกษุสามเณรและนักบวชจะอาศัยอยู่ตามโคนไม้บ้าง ตามบ้านร้างบ้าง ต่อมาจึงมีการสร้างวัดหรืออารามถวายให้พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ได้อยู่อาศัย โดยวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ตามประวัติที่ปรากฏคือวัดเวฬุวันมหาวิหาร ได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ ได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสจึงอุทิศป่าไผ่นอกเมืองราชคฤห์ถวายเป็นพุทธบูชา ภายหลังต่อมาจึงมีเศรษฐีคฤหบดีสร้างถวายเพิ่มขึ้นอีกมากมายเช่น

อนาถบิณฑิกเศรษฐี มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและให้ความเคารพนับถือของชาวเมืองสาวัตถี หลังจากที่ท่านได้ทราบว่ามีพระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลกแล้วจากน้องเขยชาวเมืองราชคฤห์ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทำบุญถวายทานที่เมืองราชคฤห์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว เกิดจิตศรัทธาที่จะนิมนต์พระพุทธเจ้าให้เสด็จไปโปรดชาวเมืองสาวัตถี และประสงค์จะสร้างวัดถวายไว้ในพระพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับประชาชนชาวเมืองสาวัตถีและใกล้เคียง จึงได้แจ้งข่าวอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับความเกิดขึ้นของพระรัตนตรัยและได้ชักชวนบอกบุญผู้คนให้มาร่วมกันสร้างอารามสร้างวิหารต้อนรับเสด็จให้เป็นที่ประทับของพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ทุก ๆ ระยะหนึ่งโยชน์ ตลอดเส้นทางจากเมืองราชคฤห์ถึงเมืองสาวัตถี และได้ตรวจดูสถานที่เพื่อใช้ในการสร้างอารามโดยมีวัตถุประสงค์คือต้องไม่ใกล้และไม่ไกลหมู่บ้านจนเกินไป การคมนาคมสะดวกสำหรับผู้ที่ต้องการจะไปเข้าเฝ้า กลางวันผู้คนไม่พลุกพล่าน กลางคืนไม่มีเสียงรบกวน ไม่มีเสียงอึกทึก ไร้ผู้คน เป็นสถานที่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมเจริญภาวนา ได้เห็นพระอุทยานของเจ้าเชตราชกุมาร เป็นสถานที่เหมาะสมตรงตามวัตถุประสงค์ทุกประการ จึงได้เดินทางไปขอเข้าเฝ้าเพื่อขอพระประทานพระอุทยานมาจัดสร้างพระอาราม ทีแรกพระองค์ทรงปฏิเสธว่า ไม่มีจำเป็นต้องขายอุทยาน ต่อให้นำเงินทองมากองจนเต็มอุทยานก็ไม่ขาย (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 118) แต่ด้วยความชาญฉลาดเป็นนักต่อรองของท่านเศรษฐีจึงสามารถเจรจาต่อรองกับเจ้าเชตกุมารได้ เศรษฐีสั่งให้เจ้าหน้าที่นำเงินออกมาเทลาดทั่วพระอุทยาน เจ้าเชตราชกุมารทรงเห็นถึงศรัทธาและความตั้งใจอันแรงกล้าของเศรษฐี จึงรับสั่งให้เศรษฐีหยุดเทลาดเงินบริเวณที่เหลือ ทรงมีพระประสงค์จะร่วมบุญครั้งนี้ด้วย เศรษฐีเห็นว่าเจ้าเชตราชกุมาร ทรงเป็นที่รู้จักและเคารพรักของประชาชนเป็นจำนวนมาก ถ้า

ให้พระองค์ร่วมบุญครั้งนี้จะเป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนา จึงได้ถวายที่ว่างบริเวณที่เหลือที่ยังไม่ได้นำเงินมาเทลาดให้ พระองค์จึงทรงรับเป็นเจ้าภาพในการสร้างซุ้มประตูทางเข้าพระวิหาร (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 7, 119) ส่วนท่านเศรษฐีให้สร้างวิหารจำนวนหลายหลังไว้ในบริเวณพระเชตวัน จัดผังบริเวณทางเดิน ซุ้มประตู ศาลาหอฉัน โรงไฟ ห้องเก็บของ ห้องส้วม สถานที่จงกรม ขุดสระโบกขรณี และสร้างมณฑป ตกแต่งบริเวณให้ดูร่มรื่น สบายตาเหมาะแก่การเข้ามานั่งฟังธรรม บำเพ็ญภาวนา จนโครงการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ เป็นเสนาสนะที่อยู่อาศัยอันเหมาะสมกับพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ในการอยู่จำพรรษา ใช้เงินไปทั้งหมด 54 โกฏิ แบ่งเป็นค่าที่ดิน 18 โกฏิ และค่าก่อสร้างอารามเสนาสนะต่าง ๆ 18 โกฏิ และค่าใช้จ่ายในการทำบุญฉลองพระวิหารอีก 18 โกฏิ เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติให้แก่พระเจ้าเชตกุมารซึ่งเป็นเจ้าของอุทยาน จึงได้ตั้งชื่อว่า วัดพระเชตวันตามพระนามของเจ้าชายเชตกุมาร แต่บางคนก็เรียกกันว่า สวนเจ้าเชต บางคนก็เรียกว่าพระเชตวันหรือพระเชตวันมหาวิหาร แต่เป็นที่รู้กันของประชาชนโดยทั่วไป ว่าเป็นพระวิหารที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย เมื่อการก่อสร้างพระเชตวันเสร็จสมบูรณ์แล้วได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าประทับและจัดพิธีฉลองพระอารามอย่างใหญ่โต

โชติกเศรษฐี หลังจากที่พี่ชายยกทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้แล้วออกบวช ก็ได้จัดงานทำบุญถวายทานอย่างยิ่งใหญ่ 7 วัน แล้วเข้าไปหาพระพี่ชายพร้อมกับกล่าวว่า ท่านขอรับ ท่านทำการสลัดตนออกจากภพได้แล้ว ส่วนกระผมยังเป็นผู้พัวพันอยู่ด้วยกามคุณ 5 ไม่สามารถที่จะบวชอย่างท่านได้ ขอช่วยบอกบุญหรือสิ่งที่ผมควรปฏิบัติในการอยู่ครองเรือน พระพี่ชายจึงแนะนำให้สร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า เมื่อได้รับคำแนะนำจากพระพี่ชายแล้ว จึงสั่งให้คนงานไปหาไม้และอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ มา ดำเนินการสร้างทันที โดยสั่งให้ประดับเสาทั้งหมดด้วยแก้ว 7 ประการ ให้มุงหลังคาด้วยกระเบื้องที่ทำจากแก้ว 7 ประการเช่นกัน ท่านใช้เงินและทรัพย์สินเป็นจำนวนมากเพื่อมาสร้างพระคันธกุฎีที่ทำด้วยรัตนะทั้ง 7 ประการคือไม่ว่าจะเป็นเสาหน้าต่างฝาเรือนหรือแม้กระทั่งกระเบื้องมุงหลังคาล้วนแต่ทำด้วยรัตนะ 7 ประการทั้งสิ้น โดยที่ไม่ได้บอกบุญจากใครเลย ถึงแม้หลานชายแท้ ๆ มาขอร่วมบุญด้วย ท่านก็ปฏิเสธ เพราะต้องการจะสร้างเป็นผลงานของตนเอง นอกจากนั้นได้สั่งให้ขุดสระโบกขรณี 3 สระฉาบปูนขาว บรรจุน้ำผสมน้ำหอม 4 ชนิด (ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, 2546, 162) คือหญ้าฝรั่น ดอกไม้ในยวนประเทศ กฤษณา และกำยาน แล้วให้ปลูกดอกไม้ 5 สี ให้บดแก้ว 7 ประการให้ละเอียดแล้วนำไปโปรยรอบพระคันธกุฎีสูงถึงจนเต็มบริเวณ กระเบื้องที่ยอดพระคันธกุฎีทำด้วยทองคำ ปลายกระเบื้องทำด้วยแก้วประพาฬ ด้านล่างกระเบื้องทำด้วยแก้วมณี พระคันธกุฎีได้ตั้งตระหง่านสูงเด่นงดงามดุจนกยูงลำแพน เมื่อการก่อสร้างพระคันธกุฎีเสร็จสมบูรณ์แล้ว จึงเข้าไปกราบเรียนพระพี่ชาย เพื่อให้เข้าไปเฝ้ากราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์เสด็จไปที่หน้าพระคันธกุฎี ทอดพระเนตรกองรัตนะที่กองล้อมรอบพระคันธกุฎีจำนวนมาก จึงหยุดประทับยืนอยู่ที่ซุ้มประตู พระองค์ทรงมีพระปริวิตกว่า รัตนะเหล่านี้เป็นของมีค่า ลำพัง

พระภิกษุไม่สามารถจะดูแลรักษาได้ หากผู้คนที่มาวัดหยิบติดมือกลับบ้านไป จะเป็นการสร้างความไม่พอใจให้กับเจ้าภาพผู้สร้างถวายได้ ว่าอุตสาห์โปรยรัตนะมากมายขนาดนี้ที่บริเวณแล้ว พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ยังไม่ช่วยกันดูแลรักษา ซึ่งจะส่งผลต่อจิตใจของเศรษฐีด้วย ฉะนั้นพระองค์จึงได้ประทับยืนอยู่ด้านหน้าโดยไม่เข้าไป เศรษฐีเห็นดังนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำการดูแลรักษาเอง ขอพระองค์จงเสด็จเข้าไปเถิด พระองค์จึงเสด็จเข้าไป ท่านจัดเวรยามช่วยกันดูแลรักษาพระคันธกุฎี สั่งเจ้าหน้าที่ทุกคนให้ช่วยกันห้ามพวกคนที่เอาถุงหรือกระสอบมาใส่รัตนะ แต่อนุญาตให้หยิบไปมือเปล่าได้ และแจ้งข่าวว่าเศรษฐีโปรยรัตนะ 7 ประการไว้ที่บริเวณพระคันธกุฎี พวกคนยากจนที่ฟังธรรมแล้วจงหยิบเอาไปได้ทั้งสองมือ ส่วนคนพอมีฐานะให้หยิบไปได้แค่มือเดียว (ธมมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 163) สาเหตุที่ท่านเศรษฐีทำอย่างนี้เพราะผู้ที่มีจิตศรัทธามาฟังธรรมแล้วจะได้มีอะไรติดไม้ติดมือกลับบ้านไปเป็นขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิต และเป็นกุศโลบายให้คนที่ไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาหันมาเข้าวัดทำบุญรักษาศีลเจริญภาวนา ถึงแม้จะเข้าวัดด้วยความโลภอยากได้รัตนะก็ตาม แต่ถ้าได้ฟังธรรมรักษาศีลแล้วก็จะกลับกลายเป็นคนดีขัดเกลากิเลสและจักพ้นทุกข์ได้เหมือนกัน ประชาชนพากันหยิบเอารัตนะไปเป็นจำนวนมากตามข้อตกลงที่ให้ไว้ เมื่อรัตนะที่โปรยไว้ครั้งแรกหมดก็ให้โปรยอีกเรื่อยๆ ถึง 3 ครั้ง ท่านวางแก้วมณีขนาดเท่าผลแตงโมถวายไว้แทบบาทของพระพุทธเจ้า เพราะต้องการให้รัศมีของแก้วมณีส่องประกายเสริมพระรัศมีกายอันเจิดจรัสประดุจทองคำของพระพุทธองค์ให้งดงามยิ่งขึ้นให้คนที่มาฟังธรรมเกิดความเลื่อมใสได้มองดูอย่างไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักเบื่อ (ธมมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 164)

เมณฑกเศรษฐี ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เกิดเป็นกุฎุมพีชื่ออวโรชะ เห็นลุงกำลังทำโครงการสร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า มีจิตศรัทธาอยากจะขอร่วมบุญใหญ่จึงเข้าไปขอร่วมบุญในการก่อสร้างด้วย แต่ถูกลุงปฏิเสธเพราะต้องการสร้างไว้เป็นอนุสรณ์สำหรับตัวท่านเองคนเดียว ไม่ต้องการร่วมบุญกับใคร ด้วยความชาญฉลาดในการเลือกทำบุญในสิ่งที่เป็นประโยชน์ จึงคิดว่าเมื่อลุงสร้างคันธกุฎีในที่นี้ เราควรสร้างศาลารายล้อมรอบพระคันธกุฎี จึงให้คนนำเครื่องไม้เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์มาดำเนินโครงการก่อสร้างศาลาราย (ธมมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 162) ให้นำทองคำ เงิน และแก้วมณี มาประดับที่เสา คือ เสาต้นหนึ่งบุด้วยทองคำ ต้นหนึ่งบุด้วยเงิน ต้นหนึ่งบุด้วยแก้วมณี ให้ทำขื่อพรึงบานประตูบานหน้าต่างกลอนเครื่องมุงและอิฐทั้งหมดบุด้วยทองคำเงินและแก้วมณีเหมือนกัน ให้สร้างศาลารายประดับด้วยรัตนะ 7 ประการ ถวายพระพุทธองค์ ตรงบริเวณด้านหน้าพระคันธกุฎี ด้านบนศาลามียอดฉัตร 3 ยอด ทำด้วยทองคำแท่งสีสุกปลั่ง แก้วผลึกและแก้วประพาฬ ให้สร้างมณฑปประดับด้วยแก้วที่ตรงกลางศาลา ให้ตั้งธรรมาสน์ไว้ เท้าธรรมาสน์และแม่แคร่ทำด้วยทองคำแท่งสีสุก ให้ทำแพะทองคำ 4 ตัวตั้งไว้ภายใต้เท้าทั้ง 4 ของอาสนะ 2 ตัวตั้งไว้ภายใต้ตั่งสำหรับรองเท้า อีก 6 ตัวเรียงแวดล้อมมณฑป เอาด้ายทองคำและแก้วมุกดามาถักเป็น

ธรรมาสน์ โดยชั้นแรกเป็นด้ายเส้นเล็กชั้นกลางเป็นทองคำและชั้นนอกเป็นแก้วมุกดาเอาไม้จันทน์มาทำเป็นพนักพิง จนเสร็จสมบูรณ์เป็นศาลาที่งดงาม ชื่อว่า กุญชรศาลา

โฆสกเศรษฐี เป็นชาวเมืองโกสัมพี มีเพื่อนที่เป็นเศรษฐี อีก 2 ท่าน คือ กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี ก่อนเข้ามานับถือพระพุทธศาสนา เป็นคนใจบุญสุนทานจัดตั้งโรงทานแจกจ่ายอาหารให้กับคนยากคนจนคนเร่ร่อน และได้ให้การอุปถัมภ์สมณะนักบวช ทุกปีก่อนเข้าพรรษาจะมีเหล่าดาบส มาบิณฑบาตและจำพรรษาใกล้บ้าน ต่อมาได้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับพระรัตนตรัยที่ตนไม่เคยได้ยินไม่เคยรู้จักมาก่อน เกิดจิตศรัทธาต้องการจะไปเข้าเฝ้าออกเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้จัดเกวียนคนละ 500 เล่ม บรรทุกเครื่องอุปกรณ์ในการทำบุญเช่นผ้าสำหรับทำไตรจีวรเครื่องนุ่งห่ม เนยใส น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย พากันเดินทางไปเมืองสาวัตถี เข้าไปถวายบังคมพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน พอได้ฟังธรรมกถาแล้ว ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ต้องการจะให้พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดชาวเมืองโกสัมพี จึงทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ให้เสด็จไปเมืองโกสัมพี ได้ปรึกษากันกับเพื่อนอีก 2 คนชวนกันสร้างอารามประจำตระกูลกันคนละหลังถวายไว้ในพระพุทธศาสนาคือ โฆสกเศรษฐีถวายโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีถวายกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีถวายปาวาริการาม (ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 46) เพื่อเป็นที่พักอาศัยอยู่จำพรรษาสำหรับภิกษุสงฆ์ผู้มาจาก 4 ทิศ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วแบ่งวาระกันดูแลอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าคนละวัน ถ้าพระพุทธองค์ประทับอยู่ในอารามของใคร ก็จะเสด็จไปบิณฑบาตที่เรือนของผู้นั้น

จิตตเศรษฐี เมื่อได้พบพระมหานามะหนึ่งในพระเถระปัญจวัคคีย์ ก็เกิดความเลื่อมใสในปฏิปทาอิริยาบถรับบาตรแล้วนิมนต์มาที่เรือนถวายภัตตาหารบูชาสักการด้วยความเคารพ หลังจากฉันเสร็จแล้วจึงอนุโมทนาแสดงธรรมตามอัธยาศัยของเศรษฐี โดยแสดงสหายตนวิภังค์ เพราะท่านเศรษฐีได้สั่งสมการปฏิบัติมาตั้งแต่ชาติก่อน จึงพิจารณาธรรมเพียงไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ปรารถนาจะอุทิศสวนของตนที่ชื่ออัมพาฏกวันสร้างให้เป็นอารามไว้ในพระพุทธศาสนา จึงนิมนต์พระเถระไปที่สวนนั้น ขณะที่ทำพิธีกรวดน้ำอธิษฐานถวายสวนอัมพาฏกวันให้เป็นอัมพาฏการาม มหาปฐพีก็ได้หวั่นไหว เพื่อเป็นการบอกเหตุว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นแล้ว (ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค, 2544, 164) เศรษฐีให้ดำเนินการสร้างวิหารหลังใหญ่ และเสนาสนะภายในอุทยานถวายพระเถระและนิมนต์ให้มามารับบิณฑบาตที่เรือนของตนทุกวัน พระอารามนั้นได้เป็นสถานที่รื่นรมย์ รองรับพระภิกษุผู้เดินทางมาจาก 4 ทิศ โดยมีพระสุธรรมเถระเป็นเจ้าอาวาสคอยดูแลรักษา

สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ

จากการวิเคราะห์พบว่า เศรษฐีทั้ง 5 เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นด้วยการสร้างอารามประดิษฐานไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นที่อยู่จำพรรษาปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสามเณรจากเดิมที่ต้องอยู่ตามป่าตามศาลเจ้า แต่เมื่อมีการสร้างอารามจึงทำให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงประชาชนมากขึ้น การคมนาคมสัญจรไปมาในสมัยพุทธกาลเป็นไปได้ลำบาก ผู้ที่สามารถจะเดินทางไป

ไหนได้ส่วนมากจะต้องมีฐานะ จึงเป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านคนธรรมดาจะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม แต่เมื่อเหล่าเศรษฐีผู้มีฐานะมีจิตศรัทธาได้สร้างอารามไว้ตามเมืองที่ตนอาศัยแล้ว ทำให้ประชาชนได้มีศูนย์กลางที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเข้าถึงพระพุทธเจ้า เข้าถึงพระธรรมและเข้าถึงพระสงฆ์ได้ง่ายขึ้น ถือว่าได้รับประโยชน์ทั้งแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งแก่ญาติโยม คือพระได้มีที่อาศัยพักพิงบรรเทาความหนาวและร้อน บรรเทาจากการถูกกัดหรือทำร้ายจากสัตว์และแมลง บรรเทาอันตรายที่เกิดในฤดูต่าง ๆ เช่น ความร้อน ความหนาว หรือฝน เป็นต้น และเพื่อเจริญสมาธิภาวนา สำหรับประชาชนก็ได้รับประโยชน์เช่นกัน คือได้มีสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ รักษาศีล ฟังธรรมและเจริญภาวนาขัดเกลากิเสสออกจากจิตจนพ้นทุกข์ได้ในที่สุด

4.4 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์เภสัช

เภสัชเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่สำคัญอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิตของพระภิกษุสามเณร อันหมายถึงยารักษาโรควัตถุหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยในการรักษาโรคและเป็นอุปการะแก่ภิกษุไข้ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาและกำหนดชนิดของยาที่เหมาะสมแก่พระภิกษุไว้ว่า เภสัช 5 อย่างคือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย มีสรรพคุณเป็นยารักษาโรค ไม่จัดเป็นอาหารของขบเคี้ยว ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนและฉันได้ในเวลา ตามปริมาณที่เหมาะสมกับความรุนแรงของอาการเจ็บไข้ อันเป็นบ่อเกิดแห่งทุกขเวทนา ปัจจุบันเมื่อพูดถึงการถวายเภสัชจะนึกถึงเพียงแค่ยารักษาโรคหรือสังฆทานยาที่จัดใส่ถังไว้ การถวายเภสัชในสมัยพุทธกาลจะนิยมถวายกันในเวลาหลังภัตตาหารเพล หรือเวลาอาพาธ เศรษฐีที่มีบทบาทในการถวายเภสัชเช่น

อนาถบิณฑิกเศรษฐี หลังจากที่สร้างพระเชตวันมหาวิหารถวายไว้ในพระพุทธศาสนาแล้ว ได้ให้การอุปถัมภ์ดูแลพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ในด้านปัจจัย 4 อย่างดีมาโดยตลอด ถ้าพระพุทธองค์ประทับที่พระเชตวัน ท่านจะเข้าวัดถวายการอุปถัมภ์บำรุงวันละ 2 ครั้งทุก ๆ วัน ทุกครั้งที่เข้าวัดจะมีของติดมือไปถวายด้วยเสมอ ขณะเดินเข้าวัดพระภิกษุหนุ่มและสามเณรน้อยจะมองว่าท่านถืออะไรมาบ้าง ก่อนเวลาฉันจะให้คนถืออาหารของขบเคี้ยวเป็นต้นไป ในเวลาหลังภัตตาหารเพล จะให้คนนำเภสัช 5 อย่าง คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และน้ำปานะ 8 อย่าง คือ น้ำมะม่วง น้ำชมพู่ น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะซาง น้ำลูกจันทน์ น้ำเหง้าบัว น้ำมะปรางหรือน้ำลิ้นจี่ไปถวายเป็นประจำทุกวัน ให้จัดเตรียมอาสนะไว้สำหรับพระภิกษุผู้มาฉันที่บ้านวันละ 2,000 รูป รูปใดต้องการสิ่งใดก็จะจัดถวายตามต้องการ (ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 4)

โชติกเศรษฐี เมื่อครั้งที่เกิดเป็นกุฎุมพีชาวเมืองพาราณสี ร่วมหุ้นกับพี่ชายทำไร่อ้อยจำนวนมาก วันหนึ่งออกไปตรวจดูไร่อ้อย ก่อนกลับได้ตัดอ้อยมาสองลำ ตั้งใจจะแบ่งให้พี่ชายลำหนึ่ง จึงเอาเชือกมัดไว้ไม่ให้น้ำอ้อยไหลออก ในขณะที่กำลังเดินทางกลับได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเดินบิณฑบาตด้วยอาการสงบสำราม เกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงนำผ้าสะอาดมาปูบนพื้นที่เหมาะสม แล้วกราบ

นิมนต์ให้นั่งบนผ้านั้น แก้เชือกที่ผูกอ้อยออกน้อมถวายวางลงบนบาตร ซึ่งในยุคสมัยนั้น น้ำอ้อยมีรสชาติอร่อยหอมหวานมาก เพียงแค่ตัดลำอ้อยขาดน้ำอ้อยก็จะไหลออกมาเอง ผู้คนในยุคนั้นสามารถดื่มน้ำอ้อยได้โดยไม่ต้องทำการหีบ (ธมมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 158) ฉะนั้นเมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าดื่มน้ำอ้อยแล้ว ท่านเกิดความปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างมาก ต้องการจะถวายน้ำอ้อยในส่วนของพี่ชายอีก โดยคิดว่าหากพี่ชายต้องการให้ชดใช้ด้วยอะไรก็ยอม แม้ถ้าต้องการส่วนบุญ เราก็จะแบ่งส่วนบุญให้ จึงได้ถวายน้ำอ้อยในส่วนของพี่ชายจนหมด เนื่องจากพระปัจเจกพุทธดื่มในส่วนแรกจนเพียงพอแล้ว จึงรับส่วนที่สองแล้วนั่งจับบาตรด้วยอาการอันสงบนิ่ง ท่านจึงกราบเบญจางคประดิษฐ์แล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายน้ำอ้อยมีรสอันเลิศนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้เสวยสมบัติในเทวโลกและมนุษย์โลก และขอให้ได้บรรลุธรรมที่พระคุณเจ้าบรรลุแล้วด้วยเถิด พระปัจเจกพุทธเจ้าให้พรว่า ขอให้สำเร็จสมปรารถนาเถิดแล้วได้อธิษฐานให้กุฎุมพีเห็นท่านดำเนินไปจนถึงเขาคันธมาทน์ จากนั้นก็ได้นำน้ำอ้อยกลับไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าอีก 500 องค์ เมื่อที่ได้เห็นปาฏิหาริย์อย่างนั้นก็ยิ่งปลื้มปีติยินดีมากขึ้น กลับไปเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้พี่ชายฟัง เมื่อพี่ชายทราบเรื่องราวทั้งหมด ก็เกิดความปีติยินดีซาบซ่านไปทั่วร่างกาย ได้อนุโมทนาบุญน้องชายและตั้งจิตอธิษฐานว่า ด้วยผลานิสงส์ผลบุญนี้ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรลุธรรมอย่างพระปัจเจกพุทธเจ้า (ธมมปทฏฐกถา อฏฐโม ภาโค, 2546, 160) ด้วยอานุภาพแห่งบุญนี้เมื่อทั้งสองจากโลกนี้ไปแล้ว ทำให้ได้ไปเสวยทิพยสมบัติในเทวโลกตลอดระยะเวลาหนึ่งพุทธันดร

เมณฑกเศรษฐี เคยจัดเตรียมเสบียงเดินทาง คือ เกลือ น้ำมัน ข้าวสาร และของขบฉันต่าง ๆ บรรทุกเกวียนไปถวายพระพุทธเจ้าพร้อมพระภิกษุสงฆ์ และสั่งให้คนเลี้ยงวัวนำวัวมายืนด้านหลังภิกษุแต่ละรูปรีดนมวัวสดอุ่น ๆ ถวายพระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์ แต่พระภิกษุสงฆ์เกิดความลังเลใจเกี่ยวกับข้อพระวินัยจึงไม่ได้รับ พระพุทธองค์จึงตรัสพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถรับและฉันปัญจโครสได้ คือ น้ำนมวัวที่เป็นนมสด นมส้ม เปรียง เนยข้น และเนยใส ท่านเศรษฐีรู้ว่าเส้นทางข้างหน้าค่อนข้างจะลำบากกันดารขาดแคลนน้ำและอาหาร หากไม่มีเสบียงคงเดินทางลำบาก จึงทรงทูลขอพุทธานุญาตถวายเสบียงเดินทาง พระองค์จึงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถรับเสบียงเดินทางได้หากต้องเดินทางในหนทางที่กันดารขาดแคลนน้ำและอาหาร ทรงตรัสว่า เราอนุญาตให้แสวงหาเสบียงได้ คือ ผู้ต้องการข้าวสารพึงแสวงหาข้าวสาร ผู้ต้องการถั่วเขียวพึงแสวงหาถั่วเขียว ผู้ต้องการถั่วราชมาสพึงแสวงหาถั่วราชมาส ผู้ต้องการเกลือพึงแสวงหาเกลือ ผู้ต้องการน้ำอ้อยงบพึงแสวงหาน้ำอ้อยงบ ผู้ต้องการน้ำมันพึงแสวงหาน้ำมัน ผู้ต้องการเนยใสพึงแสวงหาเนยใส คนทั้งหลายที่ศรัทธาเลื่อมใสมอบเงินและทองไว้แก่กัปปิยการกกล่าวว่า สิ่งใดควรแก่พระคุณเจ้า จงถวายสิ่งนั้นจากกัปปิยภัณฑ์นี้ ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดควรจากกัปปิยภัณฑ์นั้น เราอนุญาตให้ยินดีสิ่งนั้นได้ แต่เราไม่ได้กล่าวว่า ภิกษุพึงยินดีและแสวงหาทองและเงินไม่ว่ากรณีใด ๆ เมื่อเศรษฐีได้ถวายนมสดและเสบียงเดินทางสมปรารถนาแล้วก็ได้กราบทูลลาเดินทางกลับ (พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, 5, 127-129)

โฆสกเศรษฐี ทราบข่าวว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นมีความต้องการจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงจัดเกวียน 500 เล่ม บรรทุกเครื่องไทยทาน เภสัช เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย พากันเดินทางไปเมืองสาวัตถี เข้าไปถวายบังคมพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน พอได้ฟังธรรมกถาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ถวายทานทำบุญด้วยของที่เตรียมมาอยู่ในสำนักของพระศาสดาประมาณครึ่งเดือนแล้วทูลนิมนต์เสด็จไปเมืองโกสัมพี ถวายโฆสิตารามไว้ในพระพุทธศาสนา (ธมฺมปทฏฐกถา ทุติโย ภาโค, 2548, 46) แล้วแบ่งวาระกันดูแลอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าคนละวัน ถ้าพระพุทธองค์ประทับอยู่ในวัดของใคร ก็จะเสด็จไปบิณฑบาตที่เรือนของผู้นั้น

จิตตเศรษฐี ได้เคยถวายมหาทานอย่างประณีตเป็นเวลาติดต่อกันถึงครึ่งเดือน พาบริวาร 3,000 คน บรรทุกงา ข้าวสาร เภสัช เนยใส น้ำอ้อย เดินทาง 30 โยชน์ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ดูแลทุกคนด้วยข้าวปลาน้ำดื่มอย่างดีตลอด 1 เดือน เดินทางวันละโยชน์ ๆ ถึงเมืองสาวัตถี โดยที่เกวียน 500 เล่ม ยังเต็มบริบูรณ์เหมือนเดิม ได้ทำบุญทุกอย่างด้วยเครื่องบรรณาการที่เทวดาและชาวบ้านนำมาเท่านั้น ก่อนเดินทางกลับจึงได้ถวายของทั้งหมดไว้ที่วัดพระเชตวันแล้วก็เดินทางกลับ หลังจากที่ได้สร้างอัมพาฏารามแล้ว ก็ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสงฆ์ที่มาพักอาศัยจากที่ต่าง ๆ เป็นอย่างดีไม่ขาดตกบกพร่อง

สรุปผลการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์เภสัช

จากการวิเคราะห์พบว่า เศรษฐีทั้ง 5 ท่านมีการถวายเภสัชในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์และโอกาสแต่มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือถวายด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ต้องการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสามเณรให้มีพลานามัยแข็งแรง เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐีจะนำเภสัช 5 อย่างไปถวายเวลาหลังภัตตาหารเป็นประจำทุกวัน โชติกเศรษฐีเคยถวายน้ำอ้อยสด ๆ ที่เพิ่งตัดจากไร่ของตนเองแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าที่บังเอิญพบในระหว่างทาง เมณฑกเศรษฐีถวายน้ำนมสดอุ่นๆ ที่รีดจากแม่โคนมใหม่ ๆ และเป็นต้นบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์สามารถรับปัญจโครสได้ โฆสกเศรษฐีจัดเกวียน 500 เล่ม บรรทุกเครื่องไทยทาน เภสัช เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ที่พระเชตวัน จิตตเศรษฐี ได้พาบริวาร 3,000 คนถวายไทยทานและเภสัช 5 อย่าง ตลอด 1 เดือน โดยที่ของทุกอย่างยังเต็มเหมือนเดิม และเมื่อแต่ละท่านได้สร้างวัดถวายไว้ในพระพุทธศาสนาแล้วก็มิได้ปล่อยปะละเลย ยังได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรภายในวัดอย่างต่อเนื่องและได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันจากรุ่นสู่รุ่น

4.5 สรุปสาระสำคัญ

จากการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีทั้ง 5 พบว่าเป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เดิมทีไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ส่วนมากจะนับถือพราหมณ์ นักบวชชีเปลือยเดียรถีย์และดาบส ได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงนักบวชเหล่านี้ด้วยปัจจัย 4 เป็นอย่างดี ต่อมาภายหลังได้พบพระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระองค์ ได้ฟังธรรมจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนาได้เข้าถึงธรรม ค้นพบหนทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องที่ควรจะเป็น ยิ่งเกิดความศรัทธาเลื่อมใสอย่างตั้งมั่น ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีโดยเฉพาะด้านปัจจัย 4 คือการอุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่ม การอุปถัมภ์ภัตตาหาร การอุปถัมภ์อารามและเสนาสนะ การอุปถัมภ์เภสัช นอกจากให้การอุปถัมภ์ด้วยตัวเองแล้วยังเป็นแบบอย่างให้กับประชาชนและคนรอบข้างผู้ให้ความเคารพนับถือได้ประพฤติปฏิบัติตาม แม้ประชาชนในยุคปัจจุบันก็สามารถนำบทบาทคุณงามความดีของเศรษฐีเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ เรามีธุรกิจเอาไว้เลี้ยงกายแล้ว จำเป็นที่จะต้องมีศาสนกิจเอาไว้เลี้ยงใจด้วย พระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นดำรงอยู่ได้จะต้องอาศัยพุทธบริษัท 4 ช่วยกัน คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิก ภิกษุภิกษุณีมีหน้าที่ศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาประพฤติปฏิบัติขัดเกลากิเลสและเผยแผ่บอกต่อแก่อุบาสกอุบาสิกา ส่วนอุบาสกอุบาสิกามีหน้าที่ศึกษาพระธรรมคำสอนแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย 4 เมื่อต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์แล้วก็จะทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นดำรงอยู่ได้ตราบนานเท่านาน

บทที่ 5
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1.เพื่อศึกษาประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท 2.เพื่อศึกษาบทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และ 3.เพื่อวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ผู้วิจัยมีข้อสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

5.1 บทสรุป

5.1.1 ประวัติของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีชื่อเดิมว่า สุทัตตะ เป็นชาวเมืองสาวัตถี มีใจบุญ สร้างโรงทานสำหรับบริจาคอาหารแก่คนยากจนทุกวันจนได้รับสมญานามว่า อนาถบิณฑิกะ (ผู้มีก้อนข้าวให้คนไม่มีที่พึ่ง) บิดาชื่อสุมนเศรษฐี มารดาไม่ปรากฏชื่อ น้องชายชื่อว่าสุภูตะ น้องสาวชื่อว่าสิริสุมนา ภริยาชื่อ บุญญลักขณา มีบุตร 1 คน ชื่อ กาละ ธิดา 3 คน ชื่อ มหาสุภัททา จูฬสุภัททา และสุมนา ตามลำดับ เดิมนับถือลัทธิปริพาชก ภายหลังได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ฟังอนุบุพพิกถาแล้วพิจารณาตามกระแสธรรมจนบรรลุโสดาปันเป็นอริยบุคคล จึงหันมานับถือพระพุทธศาสนามีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต จากนั้นได้ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามาโดยตลอด โดยเฉพาะด้านปัจจัย 4 คือสร้างวัดเชตวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าทรงประทับถึง 19 พรรษา (ธมฺมปทฏฐกถา ปฐโม ภาโค, 2553, 4) ถวายภัตตาหารบิณฑบาตเภสัช และจีวรเครื่องนุ่งห่มแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน เป็นมหาอุบาสกที่สำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา ทำให้เมืองสาวัตถีเป็นเมืองศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยพุทธกาลต่อจากเมืองราชคฤห์

โชติกเศรษฐีเป็นชาวเมืองราชคฤห์ เกิดมาในตระกูลเศรษฐีมีฐานะร่ำรวย ในวันเกิดได้มีเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้น คืออาวุธยุทโธปกรณ์ทั้งหมดในเมืองเปล่งแสงสว่างไสวแพรวพราว รวมไปถึงเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ทุกคนสวมใส่ก็เปล่งรัศมีเจิดจ้าไปทั่วทั้งเมืองอย่างน่าอัศจรรย์ ทุกคนจึงเรียกท่านว่า โชติกะ แปลว่ารุ่งเรื่องสว่างไสว เมื่อโตเป็นหนุ่มพร้อมที่จะออกเรือน ท้าวสักกะเสด็จลงมาเนรมิตปราสาทแก้ว 7 ชั้น กำแพงแก้วอีก 7 ชั้นล้อมรอบปราสาท ทรงเนรมิตต้นกัลปพฤกษ์สารพัดนึกไว้ริมกำแพงอีกเป็นจำนวนมาก และทรงเนรมิตหม้อขุมทรัพย์ใหญ่อีก 4 ขุมไว้ที่มุมทั้ง 4 ของปราสาท สั่งให้เปิด 1 หม้อ

แจกจ่ายแก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ที่ซุ้มประตูทั้ง 7 มียักษ์ 7 ตนคอยปกปักรักขาไว้ทั้งภายในและภายนอกปราสาทอย่างแน่นหนา ภรรยาชื่อว่าสตุลกายา เทวดาได้นำมาจากอุตตรทวีปพร้อมกับหิน 3 ก้อนสำหรับก่อไฟหุงข้าวทำอาหาร ซึ่งข้าวสารที่เธอนำมานั้นเป็นข้าวสารที่ตักเท่าไรก็ไม่พร่อง เมื่อจะหุงข้าว ก็นำข้าวสารใส่หม้อ แล้วเอาไปตั้งไว้บนหิน 3 ก้อน หินก็จะมีไฟลุกขึ้นจนข้าวสุกแล้วไฟก็จะดับไปเอง คนในบ้านดำรงชีวิตอยู่ด้วยแสงสว่างของแก้วมณีโดยที่ไม่ต้องใช้แสงสว่างอย่างอื่นเลย แม้พระเจ้าอชาตศัตรูพยายามยกพลไปยึดปราสาทอยู่หลายครั้งก็ทำไม่ได้ ทำให้ท่านเกิดความเบื่อหน่ายและสลดใจในความโลภของพระราชา จึงตัดสินใจลาบวชตั้งใจเจริญภาวนา เพียงไม่นานก็บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ หลังจากนั้นสมบัติทุกอย่างของท่านรวมทั้งภรรยาก็อันตรธานหายไป

ในอดีตชาติท่านทุ่มเทสร้างมหาทานบารมีมาหลายภพหลายชาติ อีกทั้งยังได้สั่งสมบุญถูกเนื้อนาบุญมีพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น เมื่อถึงเวลาที่บุญส่งผลจึงทำให้ท่านได้ครอบครองสมบัติอัศจรรย์ที่ตักไม่พร่อง จนทำให้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเศรษฐีที่รวยที่สุดมีนามว่าโชติกเศรษฐี

เมณฑกเป็นเศรษฐีชาวเมืองภัททิยะ ภรรยาชื่อว่าจันทปทุมา บุตรชายชื่อธนัญชัยเศรษฐี หญิงสะใภ้ชื่อสุมนาเทวี หลานสาวชื่อวิสาขา หลานชายชื่ออุคคหะ และมีทาสผู้ซื่อสัตย์ชื่อปุณณะ ภายหลังก็ได้เป็นผู้มีฐานะร่ำรวยเช่นกัน ครอบครองตำแหน่งเศรษฐี เป็นหัวหน้าของเหล่าผู้มีบุญมาก 5 คน คือ เมณฑกเศรษฐี นงจันทปทุมา ธนัญชัยเศรษฐี นางสุมนาเทวี และนายปุณณะ มิใช่แต่เมณฑกเศรษฐีผู้เดียวเท่านั้น ถึงในราชอาณาจักรของพระเจ้าพิมพิสาร ก็ยังมีบุคคลผู้มีสมบัตินับไม่ถ้วนถึง 5 คน คือ โชติกเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี ปุณณเศรษฐี และกากพลิยเศรษฐีที่หลังบ้านของเมณฑกเศรษฐีมีแพะทองคำขนาดเท่าช้าง ม้า และโคอุสภะได้ชำแรกแผ่นดิน เอาหลังดุนหลังกันผุดขึ้นมาในพื้นที่ประมาณ 8 กรีส แพะเหล่านั้นเกิดขึ้นมาด้วยกำลังบุญของเศรษฐี เป็นแพะกายสิทธิ์ที่สามารถนำความสมปรารถนามาให้กับเจ้าของ และผู้ที่มาขอสมบัติต่าง ๆ ได้ ที่ปากแพะจะมีกลุ่มด้ายอยู่ 5 สี เมื่อใครต้องการอะไร ให้ดึงด้ายสีนั้น สิ่งที่ปรารถนาก็จะไหลออกมา แพะเพียงตัวเดียวสามารถเลี้ยงคนได้ทั้งเมือง เลี้ยงคนได้ทั้งชมพูทวีป ใครอยากได้อะไรก็ไปอธิษฐานเอาตามกำลังบุญของตน ไม่ต้องเข้าคิวรอให้เสียเวลา เพราะแพะกายสิทธิ์ของท่านเศรษฐีมีจำนวนมากมายหลายขนาด ทำให้ตั้งแต่นั้นมา ท่านจึงได้รับการขนานนามว่า เมณฑกเศรษฐี เพราะมีแพะกายสิทธิ์ทองคำ เกิดขึ้นจากการได้ทำบุญไว้ในอดีตชาติดังนี้ ต่อมามีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชาติยาวัน ฟังพระธรรมอนุปุพพีกถาและอริยสัจ 4 จนบรรลุเป็นโสดาบัน ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

โฆสกเศรษฐีเป็นชาวเมืองโกสัมพี ใฝ่ใจทำบุญสุนทานและบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือสมณะนักบวชและประชาชนเป็นจำนวนมาก ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เพราะในวัยเด็กผ่านชีวิตมาอย่างยากลำบาก รอดชีวิตจากความตายมาหลายครั้ง เนื่องจากชาติกำเนิดมิได้เกิดในครอบครัวเศรษฐี มารดาเป็นโสเภณี หลังจากคลอดจึงนำท่านไปทิ้งที่กองขยะ มีผู้พบจึงนำไปเลี้ยง ต่อมาเศรษฐีคนหนึ่ง

ซื้อโฆสกะมาเลี้ยงดูในราคา 1 พันกหาปณะ เพราะทราบคำทำนายว่าเด็กที่เกิดในวันนั้น ในภายหน้าจะได้เป็นเศรษฐีใหญ่ เศรษฐีผู้นี้หมายมั่นว่า หากภรรยาที่กำลังใกล้คลอดได้ลูกสาว ก็จะให้เด็กสองคนแต่งงานกัน ปรากฏว่าภรรยาคลอดบุตรชาย เศรษฐีจึงคิดกำจัดโฆสกเศรษฐี เพราะต้องการให้บุตรชายได้ตำแหน่งเศรษฐีต่อจากตน แต่พยายามหลายครั้งก็กำจัดโฆสกะไม่สำเร็จ ในที่สุดโฆสกะก็ได้เป็นทายาทสืบต่อตำแหน่งเศรษฐี ภายหลังทราบความจริงว่าเศรษฐีผู้ที่ตนคิดว่าเป็นพ่อบังเกิดเกล้าพยายามฆ่าท่านมาหลายครั้ง จึงเกิดความรู้สึกสลดใจว่าตัวเองสร้างเวรสร้างกรรมมามาก ไม่ควรที่จะดำเนินชีวิตด้วยความประมาทอีกต่อไป สมควรจะสร้างบุญสร้างกุศลให้มาก จึงบริจาคทรัพย์วันละ1 พันกหาปณะ ให้ตั้งโรงทาน เพื่อบริจาคทานแก่คนยากจนและคนเดินทางไกล โฆสกเศรษฐีเป็นเพื่อนกับเศรษฐีอีก 2 คนชื่อกุกกุฏเศรษฐีและปาวาริกเศรษฐี ทั้งสามได้ฟังพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าจึงเกิดความเลื่อมใส เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่เมืองสาวัตถี เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาจึงบรรลุโสดาบันทั้งสามคน เมื่อกลับมายังเมืองโกสัมพีจึงได้สร้างอารามคนละหลังถวาย ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเรื่อยมา อารามที่โฆสกเศรษฐีสร้างชื่อว่า โฆสิตาราม อยู่ที่ในเมืองโกสัมพี ถือเป็นอารามที่สำคัญแห่งหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา

ในยุคของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ท่านจิตตเศรษฐีเคยเกิดในเมืองหังสวดี ได้ฟังธรรมกถา เห็นพระพุทธองค์ทรงสถาปนาอุบาสกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ จึงสร้างกุศลทำบุญและปรารถนาตำแหน่งนั้นบ้าง เขาเวียนว่ายไปในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ บังเกิดในตระกูลนายพรานล่าสัตว์ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์พุทธันดรหนึ่ง ในพุทธุปบาทกาลนี้ เกิดในตระกูลเศรษฐี เมืองมัจฉิกาสัณฑ์ แคว้นมคธ วันที่ท่านเกิดมีปรากฏการณ์ประหลาด คือมีดอกไม้หลากสีตกลงทั้งเมือง ซึ่งเป็นนิมิตหมายแห่งความวิจิตรสวยงาม ท่านจึงได้ชื่อว่า จิตตะ บิดาของท่านเป็นเศรษฐีเมื่อล่วงลับสิ้นชีวิตไป ท่านจึงได้เป็นเศรษฐีสืบต่อจากบิดา ก่อนที่จะมานับถือพระพุทธศาสนา ท่านได้พบพระมหานามะ ได้ฟังธรรมและพิจารณาตามเป็นประจำ วันหนึ่งได้ฟังเรื่อง อายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หลังจบธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ต่อมาได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรเพียงบทสั้น ๆ ก็ได้บรรลุอนาคามิผล เอาใจใส่พิจารณาธรรมอยู่เนือง ๆ จนมีปัญญาแตกฉาน มีความสามารถในการอธิบายธรรมได้ดี เป็นผู้ใจบุญสุนทานได้ถวายมหาทานอย่างประณีตติดต่อกันครึ่งเดือน เคยพาบริวารสองพันคนบรรทุกน้ำตาล น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น จำนวนมากถึง 500 เล่มเกียน ไปถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ท่านได้สร้างอัมพาฏการามถวายพระมหานามะ นิมนต์ให้ท่านอยู่ประจำ แต่พระเถระพักอยู่ชั่วเวลาหนึ่งก็จาริกไปยังที่อื่น พระเถระรูปอื่น ๆ ก็แวะมาพักอยู่เสมอ ๆ ท่านเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง ถึงพร้อมด้วยศีลและโภคะ มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนทั่วๆ ไป สงเคราะห์ประชาชนด้วยวัตถุและธรรมะ เป็นผู้ฉลาด มีปฏิภาณเฉียบแหลมและมีความสามารถในการแสดงธรรมเป็นอย่างมาก พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก

5.1.2 บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะด้านการถวายปัจจัยสี่ เช่นการบริจาคเงินถึง 54 โกฏิ สร้างวัดพระเชตวัน โดยแบ่งเป็นค่าที่ดิน 18 โกฏิ ค่าสร้างอารามเสนาสนะ 18 โกฏิ ค่าทำบุญฉลองอีก 18 โกฏิ ซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เป็นวัดที่พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาในการอยู่จำพรรษามากที่สุดถึง 19 พรรษา ท่านได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรอย่างดี ทุกครั้งจะมีของติดไม้ติดมือไปวัดตลอด ตอนเช้าจะให้คนนำข้าวต้มและอาหารไปถวาย ตอนบ่ายให้นำเภสัชไป ส่วนตอนเย็นให้นำดอกไม้ของหอมและจีวรเครื่องนุ่งห่มไปทำบุญรักษาศีล ส่วนที่บ้านจะนิมนต์พระมาฉันวันละ 2,000 รูป จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าใครในด้านการยินดีถวายทาน ชักนำคนรอบข้างและบริวารให้มานำถือพระพุทธศาสนา ประชาชนต่างให้ความเคารพนับถือท่าน หากบ้านไหนต้องการจะทำบุญถวายทานจะต้องไปขอคำปรึกษาจากท่านก่อน และเชิญไปช่วยดูแลความเรียบร้อยที่งาน แม้บางช่วงจะต้องประสบกับปัญหาการเงินขาดมือ แต่ท่านก็ยังมีศรัทธาตั้งมั่นไม่ลดละการทำบุญอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ดูแลพระภิกษุสามเณรตามอัตตภาพ จนภายหลังได้กลับมามีฐานะร่ำรวยดังเดิม

โชติกเศรษฐีเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตชาติในครั้งที่เกิดเป็นเจ้าของไร่อ้อยได้ถวายน้ำอ้อยที่จัดอยู่ในเภสัช 5 อย่าง คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย โดยมีสรรพคุณเป็นยารักษาโรคได้ แต่พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความเลื่อมใสศรัทธาจึงได้นำส่วนของพี่ชายถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้านำไปแบ่งถวายที่ภูเขาคันธมาทน์ได้ถึง 500 รูป แล้วกลับไปบอกบุญให้พี่ชายอนุโมทนา ด้วยอานิสงส์ผลบุญจึงได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดในเทวดาและมนุษย์แล้วได้กลับมาร่วมบุญกับพี่ชายอีก เมื่อพี่ชายเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจนได้บรรลุอรหันต์ได้จัดงานทำบุญถวายภัตตาหารอันประณีตถึง 7 วัน และได้สร้างพระคันธกุฎีด้วยรัตนะ 7 ประการ คือไม่ว่าจะเป็นเสาหน้าต่างบานประตูหรือแม้กระทั่งกระเบื้องมุงหลังคาล้วนแต่ทำด้วยรัตนะ 7 ประการทั้งหลัง ให้ขุดสระโบกขรณี 3 สระ เต็มไปด้วยน้ำหอม 4 ชนิด ปลูกดอกไม้ 5 สี โปรยรัตนะรอบคันธกุฎีแจกจ่ายให้กับพุทธบริษัทผู้มาทำบุญฟังธรรม เป็นกุศโลบายให้ผู้ที่ยังไม่นับถือพุทธศาสนาเข้ามานับถือและได้ฟังธรรม เมื่อการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ได้จัดงานฉลองอย่างยิ่งใหญ่ถึง 9 เดือน ถวายภัตตาหารเครื่องไทยทานพระภิกษุถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป วันสุดท้ายได้ถวายผ้าไตรจีวรครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป ถวายผ้าสำหรับทำจีวรแด่พระนวกะบวชใหม่

เมณฑกเศรษฐีเป็นอีกหนึ่งท่านที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้านปัจจัย 4 ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เกิดเป็นกุฎุมพีชื่ออวโรชะ เห็นลุงกำลังทำการสร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า จึงเข้าไปขอร่วมบุญด้วย แต่ถูกลุงปฏิเสธจึงสั่งให้สร้างศาลารายประดับด้วยรัตนะ 7 ประการ ถวายพระพุทธองค์ เมื่อศาลารายเสร็จสมบูรณ์แล้ว จึงจัดงานทำบุญฉลองศาลาและเสนาสนะอย่างยิ่งใหญ่ โดยได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุมากถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป แล้วรับเป็น

เจ้าภาพในการทำบุญถวายทานติดต่อกันเป็นเวลาถึง 4 เดือน ในวันสุดท้ายของการจัดงานได้ถวายผ้าไตรจีวรครบทั้ง 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าเนื้อดีที่มีราคาถึงพันกหาปณะแด่พระนวกะผู้บวชใหม่ เมื่อสิ้นอายุขัยแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดไปเป็นเทวดาบ้างมนุษย์บ้างหลายภพหลายชาติ จนถึงภัทรกัปนี้ ก็ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีผู้มีโภคะมากในเมืองพาราณสี ถึงแม้จะเกิดมาในตระกูลเศรษฐีแต่ท่านต้องพบกับชีวิตที่พลิกผันประสบกับปัญหาเศรษกิจข้าวยากหมากแพง เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาบิณฑบาตหน้าบ้านจึงได้ตัดสินใจเอาชีวิตเป็นเดิมพันถวายข้าวจานสุดท้าย อธิษฐานขออย่าได้ประสบความอดอยากเช่นนี้อีก บุญกุศลได้ส่งผลให้ท่านและครอบครัวได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถแจกจ่ายเลี้ยงดูประชาชนได้มากมาย ในชาตินี้ได้มาเกิดเป็นเมณฑกเศรษฐีผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ปลูกฝังให้นางวิสาขาผู้เป็นหลานสาวเข้าวัดทำบุญฟังธรรมตั้งแต่เด็กจนได้บรรลุโสดาบัน ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เป็นผู้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสามารถรับปัญจโครสและเสบียงเดินทางได้

โฆสกเศรษฐีถึงแม้จะไม่ได้เกิดมาในตระกูลเศรษฐีที่ร่ำรวย แต่โชคชะตาชีวิตที่พลิกผันจึงทำให้ได้รับตำแหน่งเศรษฐี ท่านคิดว่าการที่ต้องมาเผชิญวิบากกรรมเช่นนี้เพราะทำบุญมาน้อยสร้างเวรสร้างกรรมไว้มาก ตั้งแต่นี้ไปจะต้องดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เร่งสร้างความดีให้มาก จึงใช้ทรัพย์สมบัติที่ได้มาจากรับมรดกและที่พระเจ้าอุเทนพระราชทานนำมาบริจาคสร้างโรงทานเลี้ยงคนยากจนคนเร่รอนต่าง ๆ โดยมอบหมายให้กุฎุมพีชื่อว่า มิตตะเป็นผู้ดูแล ทุกๆ ปีก่อนเข้าพรรษาจะมีดาบสจำนวน 500 ออกจากป่ามาจำพรรษาที่เมืองโกสัมพีและมาบิณฑบาตที่เรือนของท่านทุกวันตลอด 4 เดือน ภายหลังได้ทราบข่าวการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าจากดาบสจึงเดินทางไปเข้าเฝ้าถวายทานทำบุญและฟังธรรมจนบรรลุโสดาบันหันมานับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ร่วมกับเพื่อนอีก 2 คนคือ กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี สร้างอารามคนละหลัง คือโฆสกเศรษฐีให้สร้างโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีให้สร้างกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีสร้างปาวาริการาม เพื่อเป็นที่พักอาศัยอยู่จำพรรษาสำหรับภิกษุสงฆ์ผู้จาริกมาจากทั่วสารทิศ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วแบ่งวาระกันดูแลอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ถ้าพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่อารามของใคร ก็จะเสด็จไปบิณฑบาตเสวยภัตตาหารที่เรือนของผู้นั้น โดยที่เศรษฐีทั้ง 3 ท่าน ได้มอบหมายให้นายสุมนมาลาการซึ่งเป็นช่างจัดดอกไม้เป็นผู้ดูแลอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธเจ้า

จิตตเศรษฐีเป็นผู้มีบทบาทอย่างยิ่งในทางพระพุทธศาสนา ได้พบกับพระมหานามเถระซึ่งเป็นหนึ่งในพระเถระปัญจวัคคีย์ เกิดเลื่อมใสในปฏิปทาอิริยาบถ จึงรับบาตรแล้วนิมนต์มาที่เรือนถวายภัตตาหารบูชาสักการะด้วยความเคารพ ได้ฟังธรรมจากพระเถระและพิจารณาไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะท่านได้สั่งสมการเจริญภาวนามาตั้งแต่ชาติก่อน จากนั้นจึงถวายอัมพาฏกวัน ให้สร้างวิหารหลังใหญ่และเสนาสนะให้เป็นอารามไว้ในพระพุทธศาสนา ชื่อว่าอัมพาฏการาม เป็นสถานที่รื่นรมย์ รองรับพระภิกษุผู้เดินทางมาจาก 4 ทิศ โดยมีพระสุธรรมเถระเป็นเจ้าอาวาสคอยดูแลรักษา

ท่านเศรษฐีมีโอกาสได้อุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสงฆ์ที่เดินจาริกผ่านมาพักอาศัยมากมาย ไม่ว่าจะเป็นพระอัครสาวก คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ได้ฟังธรรมจากพระสารีบุตรจนได้บรรลุอนาคามี เมื่อบรรลุอนาคามีแล้วความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงสั่งให้เทียมเกวียน 500 เล่ม บรรทุกงาข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อย และผ้านุ่งห่ม เป็นต้น แล้วเชิญชวนผู้ร่วมเดินทางได้ 3,000 คน เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ระหว่างทางให้การดูแลทุกคนด้วยข้าวปลาน้ำดื่มอย่างดีตลอด 1 เดือน เดินทางวันละโยชน์ จนถึงเมืองสาวัตถี โดยที่เกวียน 500 เล่ม ยังเต็มบริบูรณ์เหมือนเดิม ได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์และภิกษุที่มาพร้อมกับตนทุกรูป ถวายมหาทานโดยที่ไม่ต้องหยิบอะไรในเกวียนที่ตนเตรียมมาเลย ได้ทำกิจทุกอย่างด้วยเครื่องบรรณาการที่เทวดาและชาวบ้านนำมาเท่านั้น ก่อนเดินทางกลับจึงถวายสิ่งของทั้งหมดไว้ที่วัดพระเชตะวันแล้วก็เดินทางกลับ

5.1.3 วิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

จากการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์จีวรและเครื่องนุ่งห่มพบว่า เศรษฐีทั้ง 5 มีบทบาทในการถวายจีวรและเครื่องนุ่งห่มควบคู่ไปกับการถวายอาหารและเภสัช อาจต่างช่วงเวลากันบ้าง เช่นอนาถบิณฑิกเศรษฐีจะแบ่งการทำบุญเป็น 2 – 3 ช่วง คือช่วงเช้าจะถวายข้าวต้มอาหารของขบฉัน ช่วงบ่ายหลังเวลาฉันภัตตาหารจะนำเภสัช 5 และน้ำปานะไปถวาย ส่วนช่วงเย็นเป็นเวลาฟังธรรมจะนำดอกไม้ธูปเทียนของหอมและผ้าไตรจีวรไปถวาย บูชาพระธรรมแด่พระภิกษุสงฆ์ โชติกเศรษฐีและเมณฑกเศรษฐีเคยเกิดเป็นลุงหลานกันมาก่อนลุงสร้างคันธกุฎี หลานสร้างกุญชรศาลาราย เมื่อแล้วเสร็จได้จัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ โชติกเศรษฐีจัดงาน 9 เดือน เมณฑกเศรษฐีจัดงาน 4 เดือน วันสุดท้ายของการทำบุญได้ถวายผ้าไตรจีวรแด่พระภิกษุสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานมากถึง 6 ล้าน 8 แสนรูป และถวายผ้าเนื้อดีราคา 1 พันกหาปณะ แด่พระนวกะบวชใหม่ โฆสกเศรษฐีได้ถวายทานคราวที่เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับเพื่อนอีก 2 คือกุกกุฏเศรษฐีและปาวาริกเศรษฐี ส่วนจิตตเศรษฐีเดินทางเป็นระยะทางถึง 30 โยชน์เพื่อนำผ้าไตรจีวรเครื่องไทยทานไปถวายพระพุทธเจ้า ตลอดระยะทางได้มีเทวดาและชาวบ้านร่วมอนุโมทนาบุญเป็นจำนวนมาก หลังจากที่เศรษฐีทั้ง 5 สร้างวัดประจำตระกูลไว้ในเมืองของตนแล้วก็มิได้ทอดทิ้งปล่อยปะละเลยวัดวาอาราม ยังคงให้การอุปถัมภ์บำรุงดูแลเป็นอย่างดีเรื่อยมา

จากการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์ภัตตาหารพบว่า เศรษฐีทั้ง 5 มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในด้านปัจจัย 4 โดยมีการถวายภัตตาหารเป็นเบื้องต้นหลังจากที่ได้พบพระพุทธเจ้าหรือบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา ได้พบเห็นอิริยาบถ ได้สนทนาพูดคุย หรือได้ฟังธรรม จึงทำการสักการะบูชาด้วยโภชนาหาร เช่นอนาถบิณฑิกเศรษฐีให้การอุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสามเณรอย่างดี เป็นที่รักของพระภิกษุหนุ่มและสามเณร เพราะท่านไม่เคยเข้าวัดมือเปล่าเลย จะต้องมีอะไรติดไม้ติดมือไปถวายเสมอ ทุกเช้าจะให้คนนำภัตตาหารของขบเคี้ยวของฉันไปถวาย นิมนต์พระภิกษุมาฉันที่บ้านวันละ 2,000 รูป ถึงแม้บางช่วงพบกับปัญหาการเงินกลายเป็นคนยากจนท่านก็ยังมีศรัทธา

ตั้งมั่นไม่ลดละการทำบุญอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โชติกเศรษฐี เมื่อรับมรดกจากพี่ชายแล้วได้บริหารจัดการธุรกิจและทรัพย์สมบัติด้วยความไม่ประมาท แบ่งทรัพย์บางส่วนออกมาทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ ทำการสักการะบูชาพระพี่ชาย นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ฉันภัตตาหารของหวานน้ำดื่มอันประณีตเป็นเวลา 7 วัน ท่านเมณฑกเศรษฐี มีความลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีศรัทธาที่เด็ดเดี่ยวตั้งมั่น เชื่อเรื่องอานิสงส์ผลบุญ เอาชีวิตเป็นเดิมพัน ยอมถวายอาหารจานสุดท้ายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า โฆสกเศรษฐี ถึงแม้จะไม่ได้เกิดมาร่ำรวยเหมือนกับเศรษฐีท่านอื่น มีชีวิตที่พลิกผันผ่านอันตรายจากการปองร้ายถึง 7 ครั้ง เมื่อบุญนำพาวาสนาส่งจึงได้รับตำแหน่งเศรษฐี ตั้งตนอยู่ในทำนองคลองธรรมใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท บริจาคทรัพย์ตั้งโรงทานถวายภัตตาหารแด่ดาบสสมณะนักบวช อุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา จิตตเศรษฐีมีโอกาสได้อุปัฏฐากบำรุงพระเถระที่มีชื่อเสียงหลายรูป ตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระมหานามะหนึ่งในปัญจวัคคีย์ พระอัครสาวกคือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ และอีกมากมายที่เคยเดินทางจาริกมารับภัตตาหารที่เรือนของท่าน

จากการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์อารามและเสนาสนะพบว่า เศรษฐีทั้ง 5 เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นด้วยการสร้างอารามประดิษฐานไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นที่อยู่จำพรรษาปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสามเณรจากเดิมที่ต้องอยู่ตามป่าตามศาลเจ้า แต่เมื่อมีการสร้างอารามจึงทำให้พระพุทธศาสนาเข้าถึงประชาชนมากขึ้น การคมนาคมสัญจรไปมาในสมัยพุทธกาลเป็นไปได้ลำบาก ผู้ที่สามารถจะเดินทางไปไหนได้ส่วนมากจะต้องมีฐานะ จึงเป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านคนธรรมดาจะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม แต่เมื่อเหล่าเศรษฐีผู้มีฐานะมีจิตศรัทธาได้สร้างอารามไว้ตามเมืองที่ตนอาศัยแล้ว ทำให้ประชาชนได้มีศูนย์กลางที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเข้าถึงพระพุทธเจ้า เข้าถึงพระธรรมและเข้าถึงพระสงฆ์ได้ง่ายขึ้น ถือว่าได้รับประโยชน์ทั้งแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งแก่ญาติโยม คือพระได้มีที่อาศัยพักพิงบรรเทาความหนาวและร้อน บรรเทาจากการถูกกัดหรือทำร้ายจากสัตว์และแมลง บรรเทาอันตรายที่เกิดในฤดูต่าง ๆ เช่น ความร้อน ความหนาว หรือฝน เป็นต้น และเพื่อเจริญสมาธิภาวนา สำหรับประชาชนก็ได้รับประโยชน์เช่นกัน คือได้มีสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ รักษาศีล ฟังธรรมและเจริญภาวนาขัดเกลากิเสสออกจากจิตจนพ้นทุกข์ได้ในที่สุด

จากการวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีที่อุปถัมภ์เภสัชพบว่า เศรษฐีทั้ง 5 ท่านมีการถวายเภสัชในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์และโอกาสแต่มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือถวายด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ต้องการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสามเณรให้มีพลานามัยแข็งแรง เช่นอนาถบิณฑิกเศรษฐีจะนำเภสัช 5 อย่างไปถวายเวลาหลังภัตตาหารเป็นประจำทุกวัน โชติกเศรษฐีเคยถวายน้ำอ้อยสด ๆ ที่เพิ่งตัดจากไร่ของตนเองแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าที่บังเอิญพบในระหว่างทาง เมณฑกเศรษฐีเคยถวายน้ำนมสดอุ่นๆ ที่รีดจากแม่โคนมใหม่ ๆ และท่านยัง

เป็นผู้ทูลขอพุทธานุญาตให้พระภิกษุสงฆ์สามารถรับปัญจโครสได้ โฆสกเศรษฐีจัดเกวียน 500 เล่ม บรรทุกเครื่องไทยทาน เภสัช เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ถวายแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ที่พระเชตวัน จิตตเศรษฐี ได้เคยพาบริวาร 3,000 คนถวายไทยทานและเภสัช 5 อย่าง ตลอด 1 เดือน โดยที่ของทุกอย่างยังเต็มเหมือนเดิม และเมื่อแต่ละท่านได้สร้างวัดถวายไว้ในพระพุทธศาสนาแล้วก็มิได้ปล่อยปะละเลย ยังได้ให้การอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณรภายในวัดอย่างต่อเนื่องและได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันจากรุ่นสู่รุ่น

5.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีข้อเสนอแนะจากการวิจัย ดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากศึกษาประวัติและบทบาทของเศรษฐีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาพบว่า ในครั้งพุทธกาลเศรษฐีแต่ละท่านจะคำนึงถึงความจำเป็นและความต้องการของพระภิกษุสามเณร แล้วจึงนำสิ่งของเครื่องไทยทานมาถวาย ต่างจากในปัจจุบันที่การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเริ่มเปลี่ยนไป ประชาชนให้ความสำคัญเรื่องความจำเป็นในการใช้สอยปัจจัย 4 น้อยลง บางคนถวายตามความเชื่อส่วนตัว เช่นญาติผู้ล่วงลับไปแล้วชอบอะไรก็จะนำสิ่งนั้นไปถวาย เพราะคิดว่าญาติจะได้ใช้จะได้รับ แม้จะเป็นสิ่งของที่พระใช้ไม่ได้หรือไม่จำเป็นก็ตาม บางคนถวายตามกระแสสังคม พอได้ยินว่าวัดไหนดีหลวงพ่อไหนดังก็แห่กันนำของไปถวายวัดนั้นกันหมด เป็นการสร้างอุปนิสัยฟุ่มเฟือยให้พระภิกษุสามเณร ทำให้เกิดความเลื่อมล้ำและแตกต่างในความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณร บางวัดมีปัจจัย 4 ที่พุทธบริษัทนำมาถวายมากมายจนเหลือเฟือเกินความจำเป็นที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต พระภิกษุสามเณรอยู่ในวัดและเสนาสนะที่ใหญ่โตสะดวกสบาย มีจีวรเครื่องนุ่งห่มใช้ผ้าอย่างดี เมื่ออาพาธก็มีญาติโยมคอยให้การดูแลอุปัฏฐากพาไปหาหมอรักษา แต่บางวัดแทบจะไม่มีใครมาเหลียวแล พระภิกษุสามเณรต้องดำรงชีวิตด้วยความยากลำบาก อยู่ในวัดและเสนาสนะที่ผุพัง ขาดแคลนน้ำประปาและไฟฟ้า ขาดแคลนจีวรและเครื่องนุ่งห่ม ขาดแคลนเภสัช ขาดแคลนภัตตาหาร ต้องเดินบิณฑบาตหลายกิโลเมตรกว่าจะได้อาหารให้พอฉันหรืออาจจะไม่ได้เลย ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญสมณธรรมและทำให้พระภิกษุสามเณรลดน้อยลง หาผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ยากมากขึ้น ฉะนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนพุทธบริษัท ในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะด้านปัจจัย 4 ที่ถูกต้อง และให้การสอดส่องดูแลอุปถัมภ์วัดที่ขาดแคลนอย่างทั่วถึง เพื่อความตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

5.2.2.1 ควรศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมของเศรษฐีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

5.2.2.2 ควรศึกษาเรื่องเปรียบเทียบบทบาทของเศรษฐีครั้งพุทธกาลและปัจจุบันในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

5.2.2.3 ควรศึกษาเรื่องการสละทรัพย์สมบัติเพื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาของเศรษฐีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือ

มหามกุฏราชวิทยาลัย. *ธมฺมปทฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค.* (2553). พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *ธมฺมปทฏฺฐกถา ทุติโย ภาโค.* (2548). พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *ธมฺมปทฏฺฐกถา ตติโย ภาโค.* (2544). พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *ธมฺมปทฏฺฐกถา จตุตฺโถ ภาโค.*(2547). พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *ธมฺมปทฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค.* (2542). พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉฏฺโฐ ภาโค.* (2541). พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *ธมฺมปทฏฺฐกถา สตฺตโม ภาโค.* (2541). พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *ธมฺมปทฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค.* (2546). พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1.* (2541). พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 2.* (2542). พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 3.* (2540). พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 4.* (2550). พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 5.* (2544). พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 6.* (2540). พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 7.* (2543). พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. *พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 8.* (2542). พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

2) บทความในหนังสือ

ปัญญลักษณ์ สุวรรณ. (2551). *สูตรลับเศรษฐี.* กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ Organic books.

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม). (2546). *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *ธรรมะสำหรับหนุ่มสาว*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

พระมนตรี สุปุตฺติโก. (2551). *พุทธจริยธรรมทางธุรกิจ เข็มทิศเศรษฐี*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ.

วศิน อินทรสระ. (2525). *ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล*. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์.

เสฐียร พันธรังสี. (2533). *พุทธสถานในชมพูทวีป* (เล่มจบ). กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

3) ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์และ/หรือสารนิพนธ์

พงศพันธ์ จันทรวาทิตย์. (2522). *บทบาทของเศรษฐีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

พระปลัดประวิทย์ ตปคุโณ (ทับทอง). (2546). *บทบาทและคุณธรรมของราชภัฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาทา). (2543). *การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุวรรณ สุวณฺโณ (จุลพงษ์). (2554). *การศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมและบทบาทของเศรษฐีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกกับในสังคมไทยปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

ไพโรจน์ ศุภทีปมงคล. (2549). *การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของจิตตคหบดีอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

ศิขิรินทร์ ไชยนา. (2563). *การนำหลักธรรม หัวใจของเศรษฐี ไปใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย).

สมิตรา โสรีวกุล. (2565). *การศึกษาวิเคราะห์การดำรงชีวิตตามหลักปัจจัย 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย).

เอกวุฒิ สารมาศ. (2548). *บทบาทและคุณธรรมของเศรษฐีในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน*, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี).

4) บทความในวารสาร

ปิยะมาลี อาทะวงศ์, ชำนาญ เกิดช่อ, ฐิติพร สะสม, และสว่างจิต ขันตี. (2566). การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจตามแนวทางของเศรษฐีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์*, ปีที่ 6 (2), หน้า 137-148

พระครูวิบูลศีลพรต (สมหมาย อาสโภ). (2557). การศึกษาบทบาทชาวพุทธแบบอย่าง กรณีศึกษาบทบาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐีกับนางวิสาขามหาอุบาสิกา.*วารสารวนัมฎองแหรกพุทธศาสตรปริทรรศน์*, ปีที่ 1 (1), หน้า 115-123

มานพ นักการเรียน. (2559). วิเคราะห์มนุษย์กับการปกครองในอรรถกถาธรรมบท. *วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, ปีที่ 2 (1), หน้า 2-15

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล : พระมหาสิทธิชัย เตชวณฺโณ (ธรรมสุจริต)

เกิด : 22 ธันวาคม 2527

สถานที่เกิด : 36/23 หมู่ที่ 3 ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

การศึกษา : เปรียญธรรม 9 ประโยค

หน้าที่การงาน : รองเจ้าอาวาสวัดชัยมงคล

: อาจารย์ใหญ่สำนักศาสนศึกษาวัดบุพพาราม

: ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

สถานที่ทำงาน : สำนักศาสนศึกษาวัดบุพพาราม ตำบลช้างคลาน อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดชัยมงคล 133 ถนนเจริญประเทศ ตำบลช้างคลาน อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่